

ИНСТИТУТ ЗА ПОЛИТИЧЕСКИ И ПРАВНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
ФАКУЛТЕТ ПО ЖУРНАЛИСТИКА И МАСОВА
КОМУНИКАЦИЯ
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
ФОНДАЦИЯ „ФРИДРИХ ЕБЕРТ“

ПРОФЕСИОНАЛНАТА ЖУРНАЛИСТИКА

Правни и етични проблеми

A 97 - 00904

София, 1996

СЪДЪРЖАНИЕ

Книгата е издадена със съдействието на
Фондация „Фридрих Еберт“.

Изложенията в книгата позиционират
изключително вижданията на авторите.

Към читателя / 7

Отговорността на журналиста при демокрацията –
Манфред Пютц / 9

I част. РАЗСЛЕДВАЩА ЖУРНАЛИСТИКА

Журналистика и власт – Марко Семов / 10

Доста скъпо е да си честен – Иво Прокопиев / 17

Псевдоразследването – Владимир Симеонов / 29

„Свинска журналистика“: Размисли за понятието
„разследваща журналистика“ – Улрих Шмидт / 36

Публичността и тъмните страници на разследването –
Богдан Кръстев / 41

II част. МЕДИЙНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО

Правни основи на дейността на печата в Германия –
Курт Браун / 46

Конституцията и европейските правни норми –
основа за дейността на медиите в България –
Емил Константинов / 63

За правната уредба на устройството и дейността
на средствата за масова информация –
Красен Стойчев / 69

Правна регламентация на частните електронни
медии в България – Радомир Чолаков / 75

Авторското право – един проблем на
журналистиката – Мария Славова / 87

III част. ПРОФЕСИОНАЛЕН КОДЕКС НА ЖУРНАЛИСТА: ПРИНЦИПИ И ОТКЛОНЕНИЯ

Професионалните качества на журналиста в
контекста на Европейската интеграция –
Минка Златева / 93

Повече професионализъм в журналистиката –
Здравко Райков / 97

© Фондация „Фридрих Еберт“

Съставителство и научна редакция:

Проф. д-р Емил Константинов
Доц. д-р Тодор Петев

Редактор:

Гл. ас. д-р Минка Златева

ISBN – 954-8194-10-4

Orig. + Red. EMIL KONSTANTINOV

Искушения на журналиста-изследовател –
Тодор Петев / 102

„Ку-ку“ телевизионно предаване поражда масова
паника – Галин Бородинов / 110

Текстът – съучастник на престъпността? –
Петър Деянов, Румяна Драгоева / 115

Кратки сведения за авторите / 123

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Дискусията за професионализма в журналистиката е неудообна тематична област. В нея се пресрещат не само различни разбирания, изисквания и критерии, но често и съвсем противоположни интереси. Докато професионализмът за лекаря, юриста, учителя, военния, архитекта и икономиста изглежда отчетлива квалификация, то тя не би могло така еднозначно да бъде определена за статуса и дейността на журналиста. Неговите публични роли са многообразни – от „куче-пазач“ на обществените права, разследвач на заплетени случаи, до адвокат-защитник на специфични групови или малцинствени интереси: журналистиката упражнява широки и многообхватни въздействия върху всички равнища на общественото устройство. Именно това многообразие от публични прояви като че ли размива на пръв поглед принципните изисквания за професионализъм в работата на журналиста.

Можем ли да приложим изискванията за професионализъм към една толкова разнообразна в своите публични прояви дейност? Разбирането за професионализъм обхваща следните качествени моменти: а) наличие на предварителна учебна подготовка, насочена към усвояване на специализирани знания, стилове на мислене и умения, необходимими за успешна дейност в служба на основни обществени интереси; б) признание на придобитата квалификация от вече формирана професионална общност, при което съотнасянията задължения – права – отговорности се превръщат във вътрешнопрофесионална норма; в) приемане и следване на общи ценности, норми и правила, осигуряващи обществен статус, престиж и необходимата социална защита на професионалната общност.

В каква степен журналистиката отговаря на тези качествени изисквания? Какви са разликите между журналистиката като професия и като занятие? При какви случаи, доколко и на какви основания журналистическата практика може да влиза в противоречие с устроената обществена система? Какви са рисковете на разследващата журналистика и нейните нелицеприятни открития? Какво е съотнасянето между личен морал и професионална етика при отразяване на кризисни ситуации? До каква степен медийните законодателства в Германия и България окуражават

ОТГОВОРНОСТТА НА ЖУРНАЛИСТА ПРИ ДЕМОКРАЦИЯТА

Манфред Пютц

журналистически изяви, подпомагащи евентуалното укрепване и развитие на желаното "гражданско общество"?

Не обещаваме на читателя еднозначни отговори на нито един от засегнатите въпроси. Смятаме, че самото поставяне на подобни въпроси в утвърдени и нововъзникващи демократични общества би имало поне един положителен резултат: професионална саморефлексия върху баланса между нормативни предписания на законодателно равнище, обществени очаквания и изисквания и ценности нагласи на конкретната национална професионална общност.

В исторически и в актуален план можем да намерим достатъчни основания за съпоставка на нормите на българската и на германската журналистически колегии. Независимо от значителните различия при тяхното етнокултурно и географско-историческо обособяване, мисията на журналиста в съвременността би могла да бъде по-отчетливо изразена в рамките на национални норми на професионалната етика, на международното медийно законодателство и на общочовешките принципи за свобода на словото и на печата.

Като предлагаме алтернативни гледни точки и примери за разискване, смятаме, че дори при "най-нагледни случаи" би трябвало да се прояви здравното чувство за критичност, както по отношение на ситуацията и позициите на участниците, така и по отношение на начина на представяне на отделни случаи на анализ.

Алтернативността изглежда да е оздравяващ подход в сегашните условия на младата демокрация в България. Диапазонът от свръхрегламентация на медийното пространство до неустойчив либерализъм, граничещ със смущаващи прояви на социален анархизъм, като че ли е неизбежен мост към нововъзникващ обществен ред.

Същевременно не бихме искали да поощрим по никакъв начин идеите за "ситуативната етика", нито да предложим насоки за законодателни решения или нормативни изисквания към професията на журналиста.

Надяваме се, че споделяният опит от семинара "Професионалната журналистика – правни и морални проблеми", организиран под егидата на Фондация "Фридрих Еберт", 21–24 април 1995 г., Баня, ще окаже критичното преосмисляне на разбиранията за силата и отговорностите на съвременната журналистика.

Актуалните изрази "информационно общество" и "медийно общество" характеризират нашето време, поне в страните с добре развити медийни структури и огромна бързо растяща медийна индустрия.

Както други фази от развитието на нашата история се определяха от технически революции или социални промени, така и нашата епоха е белязана от медиите и от тяхното стремително развитие.

Никога досега в историята хората не са имали възможност да се информират, да се образуват и да бъдат забавлявани от толкова разнообразни и различни източници. Колкото повече нараства значението на медиите, толкова повече се увеличава отговорността на работещите в медиите, следователно на онези, които избират информацията, които ги преработват и представят на читателя, слушателя или зрителя. Заедно със значението и властта на медиите расте особено и изкушението у работещите в медиите да се упражнява влияние, дори да се манипулира процеса на формиране на мнения.

Не само търговският успех на отделни продукти, но и решението кой ще стане министър-председател на дадена страна, се определя главно от медийни кампании, или с други думи от определени хора, според това доколко професионално те планират и осъществяват определена кампания, за да повлияят на всички за това какво да ядем, кои продукти да купуваме, кого да избираме за наш политически водач и в каква посока да се развива нашето общество.

Журналистиката в условията на демокрацията не е професия като всяка друга. Който се занимава наистина професионално с нея, не ще може да се оплаква от скука или от липса на предизвикателства.

При социализма журналистите бяха нещо като "предавателни трансмисии" на една идеология. При демокрацията, когато събират материали, публикуват информация и изпълняват контролна функция, журналистите трябва да са представители на интересите на обществото. В това се крие отговорността, но и обаянието на тази професия.

Д-р Марк Мейнардус   Проф. д-р Емил Константинов
Директор на Регионално   Доц. д-р Тодор Петев
бюро „Балкани“ на
Фондация „Фридрих Еберт“

Разследваща журналистика

ЖУРНАЛИСТИКА И ВЛАСТ

Проф. д-р Марко Семов

И в преходни, и в непреходни времена, проблемът за взаимовръзката журналистика-власт си остава един от най-значимите и в същото време, що се отнася поне до нашата българска журналистика, един от най-неизследваните. Тук се кръстосват редица въпроси, отнасящи се до самата същност на властта като обществен феномен и до журналистиката като една обществена функция на масовата съвест. В същност първият въпрос, свързан с така поставената тема, може би е този: е ли и доколко журналистиката може да бъде масова съвест?

Отговорът му не може да бъде търсен извън проблема за независимостта, за обществената самостоятелност на журналистиката. Може би за нищо друго не са произнесени толкова много неверни и демагогски твърдения, колкото по темата за независимостта на журналистиката, където и да била тя. Тук няма да дискутираме този въпрос, поне аз няма да го направя в това изложение. Само искам да отбележа – независимостта не е непременно морална категория, но в журналистическата практика, за жалост тя неизбежно се превръща в такава. И ако днес поставям въпроса за връзката независимост на журналистиката и нравствените пространства, в които се движи едно издание, то е защото от наличието или отсъствието, още по-точно от степента на зависимост на едно издание било от политически, било от икономически или други сили, се определят до съответната степен и моралните пространства, в които двете власти упражняват влияние една върху друга.

Всъщност въпросът, който искам да поставя на Вашето внимание, е доколко властта упражнява своята най-често развращаваща функция и роля върху журналистиката и доколко и как журналистиката може да влияе на властта.

Въпросът изглежда прекалено общ, но той може все пак да бъде сведен до няколко основни отправни точки.

Да започнем с първата, когато съответното издание е политически, икономически или друг орган на определени сили. В този случай нещата са колкото предопределени, толкова и ясни. Моралът на политическата сила неизбежно налага своите норми и категории и на съответното издание. Главният редактор на такова издание обикновено е важна, водеща фигура във върховните политически органи на партията и той непосредствено изпълнява указанията на тази партия. В този случай възможностите за независимо поведение при отстояване на непартийна или на различна от партийната позиция е колкото ясен, толкова и предопределен и възможностите за взаимно влияние не са толкова големи, макар че все пак съществуват. Нравственият свят на главния редактор и неговия екип може да облагородява или да отрубява в значителна степен позициите и програмите на политическата сила, която представлява, може да им придава интелигентност, аргументираност, обществена примамност и очарование. По-трудно е обратно влияние – когато нравственото и идейно богатство е представено в достатъчна степен в партийната програма, а изданието ги отразява бледо и неубедително. Тогава обикновено се стига до кадрови промени, които да доведат до изравняване, до своеобразен синхрон между интелектуалния и нравствен капацитет на журналистическия състав и партийното ръководство и неговия лидер.

Не е известно в историята на партиите, движенията и икономическите и други групировки различията с ръководството на съответното издание – било по програмни, било по професионални, било по тактически или други проблеми – да са траели прекалено дълго. Или се подменя партийното ръководство, или ръководството на изданието.

Втората възможна конфигурация на взаимовлияние е по-интересна. При нея от една страна имаме една партия, а набор от партии, формиращи цялото обществено политическо пространство и едно или сума от независими издания. Под независими издания следва да разбираме такива, които не само изявяват своите претенции за независимост, но и в определена степен се изявяват като такива. Тук възможните конфигурации в обществен план са крайно любопитни. Бих искал да се спра поне на две от тях.

Първата: Властта се опитва да държи под контрол журналистиката, т.е. да манипулира по съответен начин независимата журналистика. Няма никакво съмнение, че тази манипулация е в определена зависимост от традициите и културата на обществото, степента на демократичност и нейната зрелост. В редица развити европейски страни опитите

на всяка господстваща власт да влияе на независимата журналистика имат своя история и свои установени взаимоотношения, които са създали усещането за съответния авторитет на тази журналистика, стига тя да е успяла да наложи, независимо от политическия натиск, своя нравствена и обществена програма, в основата на която стои извечната, нравствена категория за истината, справедливостта и обществените интереси. Смята се за прието, че ако не напълно, до тези критерии се доближава, да речем, „Би Би Си“, до голяма степен „Франс прес“, „Монд“, някои издания на немската журналистика и др.

Прието е да се счита, и основания за това има също тъй предостатъчно, че така наречената „тоталитарна журналистика“ изпълнявала определени функции, че тя бe подчинена и грубо ръководена журналистика. В нея, поставена под натиска на класовопартийните критерии, за независимост наистина беше абсурдно да се говори. В преломните времена на днешния ден, обаче, все по-интересен става въпросът доближава ли се и доколко тази уж освободена, уж предразположена към обективност журналистика, до онази степен на независимост, която е характерна за най-добрите образци на журналистиката в развитите европейски страни. Тук именно възникват много проблеми, които очертават пространствата, в които се формират правните и етичните основи на съвременната журналистика в тези страни. На първо място, това е видимото с просто око крайно противоречиво поведение на едни и същи издания по отношение на основните обществени ценности, когато подменят ролята си на официозен и опозиционен печат. В това отношение може би сега нашата журналистика е най-разголена по простата причина, че ако проследим нейните основни позиции, ще видим груба, за да не кажем вулгарна размяна на позициите, които до вчера е защитавала и защитава и днес, тук обратите са така зашеметяващи, че категориите „независимост“, „непартийност“, да не говорим за „нравственост“, са понякога направо неприложими.

На второ място, прави впечатление опитът на политическите сили в тези страни, и особено у нас, за директно развъртаване на журналистиката било с покупки, било с ухажване, било с привилегии, било с предлагането на политическа кариера на отделни журналисти, било със затваряне на очите пред тяхното пряко и непочтено обогатяване.

Включването на журналисти в различни правителствени или президентски екипи, командировки в чужбина, стипендии за децата на журналисти, изпращането и на самите тях на разни специализации – това са все форми на развъртаването на журналистиката и на журналистите, особено

характерни и типични за бедните страни, където общественият статус на журналистите е особено нисък.

Налице е обаче и обратният процес – нека го наречем имплантирането на самата журналистика в политическия контекст, без при това политическите сили да прилагат особени усилия. За да си осигурят тези привилегии, за които по-горе стана дума, много от журналистите, да кажем у нас, доста сервилно притичват след силните и доминиращи за деня политически сили и личности. За никого не е тайна, че не малко от нас изпитват особена отмала на душата от контактите си с новозигрели политически звезди, формират у себе си илюзията, че самите те са едва ли не такива политически личности. Така едните предлагат на политиците достъп до медиите и реклама – обстоятелство, което в една плуралистична система е особено важно за кариерата на един политик, като срещу това получават политически, морални и др. дивиденди. Ето защо българският телевизионен зрителич знае, например, с подробности състоянието на карьерите, прическите, особеностите на кожата на редица наши политици, а от печата пък знаем твърде много за сексуалните комплекси на мнозина от тях, за осъществяването им и неосъществени пътувания в чужбина и прочее, знаем придиханията им, когато ни говорят от радиото – все благодарение на тази формираща се симбола, както си позволявам да я наричам, на развъртаването и която винаги е свързана с морална недостатъчност и с професионална недоизграденост.

Ако приемем, че сме съгласни с извода за практически значимите възможности за взаимно развъртаване, без да имаме задачата да изчерпваме до край формите на това развъртаване – все пак бихме могли да посочим още твърде много посоки на това развъртаване. Властта вкарва в журналистиката личности, у които се забелязва пълно или частично отсъствие на собствени професионални, политически, нравствени и прочие критерии, отсъствие на задълбочена аргументираност при постулирането на определени политически оценки. В нашите професионални среди например е особено характерна склонността да се обявяват със завидна категоричност незначителни събития за исторически. Налице е твърде пълна корелация между синдромите на политическия живот у нас и синдромите на нашата журналистика. Така комплексите за малочисленост на политиците ни намират лесно и винаги съответно отражение в журналистиката ни, синдромът на малката нация и на малките политики води по правило до отразяването в журналистиката на хипертрофираната значимост, която те имат в световните процеси. Тук неизбежно трябва да добавим отношението на журналистиката ни към минало-

то, което е винаги променливо и исторически уязвимо, отношението към личностите или по-точно отсъствието на адекватно отношение към големите личности на националния дух, което се мени според силата на оная партия, която е взела властта. Тук не мога да се съдържа да не дам един пример, който и досега звучи конфузно и смуцаващо за нашата национална чест – примерът с Гена Димитрова. За едно свое участие в политическия концерт, при това изпълнявайки химна на България, тази най-голяма наша оперна певица, донесла толкова слава на отечеството ни, беше наказана от нашата журналистика с две-три години пълно забвение, което огорчи и отчая певицата и предпрещи готовността ѝ да се засели в друга страна. В своя поклон пред политиките като цяло нашата журналистика избути от страниците си българската интелигенция, забрави за нея, като се устреми стремглаво с пера, микрофони и камери към изгравящите звезди на политиките – министри и парламентаристи. По този начин тя насити духовното пространство на България с тяхното малокултурие и постави на изпитание българския дух и национални ценности, идващи от миналото и крепили нацията ни. Потвърди се най-отвратителното българско правило, дадено ни още от Бай Ганю – че журналистиката следва по правило победителите, че всеки може да намери в нея място, в резултат на което нашият професионален пазар се напълни със стоици издания, списвани твърде често неграмотно, още по-често вулгарно-цинично, появи се и порнографията, протезирана не от друг, а от министър на културата.

Не е навярно най-подходящият момент да анализираме още една развращаваща корелационна връзка между власт и журналистика, търсейки връзка между езика на вестниците, радиото и телевизията ни, от една страна, и също така нискокултурния, циничен, вулгарен език на нашите депутати и политици. Обстоятелство, което допълнително сваля духовния таван на нацията ни с тревожни градуси надолу. Да говорим ли за други сфери на обществено морал, свързан с неконтролираното взаимно оплюване между политици от днешния и вчерашния ден с присъщия за Балканите безпардонен и нискокултурен език, в който пълната липса на уважение към личността беше стъпващо и за което нашата журналистика също предостави с най-голямо удоволствие страниците и трибуните си. Трудно е да се каже дори кой пръв даде тон за такава самоомраза в обществото – политиките ли чрез журналистиката ни, журналистиката ни чрез политиките ли? Факт е, че и тук развращането беше налице в своите вихри, апогейни форми.

Мисля, че като особено тревожно трябва да се разглеждат и обстоятелството за раболепността и конюнктурността

на журналистиката и публицистиката ни за един твърде дълъг период от време... Като последна на изложените по-горе процеси може да се говори дори и за проявите на формен страх в твърде много издания след Десети ноември, който докара такива нежни вибрации в гласа на толкова наши журналисти само като произнасяха имената на новоизгледите политически звезди. Миналото беше сричано със земята и почти нито едно издание не се зае да защити или поне да оспори вакханалията, която настъпи в преценката на това минало и ценности, които то в един или друг случай съдържаше. Една голяма и тревожна беда на нашата история и журналистика...

Следователно, стигаме до изследващата функция и мисия на професията ни и нейните неосъществени възможности.

Както на „ангро“ отричаше миналото ни, като цяло тя също така на „ангро“ и безкритично утвърждаваше „новото“, показвайки отново тревожните белези и симптоми на незрелост, ниска гражданственост и лоша държавност, партийна осекталност и ограниченост. За мнозина наши журналисти, за съжаление и от Факултета по журналистика, изследователската мисия по отношение на обществения живот се оказа пак море до колене.

С някои изключения нашата журналистика като цяло трудно се измъква през последните години от скудоумието на дребните политически страсти. Нейните изследващи възможности се оказаха или твърде скромни, или напълно занемарени. Поради което тя не сумява да извлече значимите и тревожни проблеми на тежко боледувачното българско общество, като ги подмени с незначими, клокарски, евтино ефектни сензации. Да не говорим че тя, като изключим някои издания, не сумя да се ориентира правилно по нито един значим национален проблем, а непрекъснато ни заливаше с любовните истории на принцеса Даяна, за която ние днес знаем много повече, отколкото за драмата на гладуващите български деца, за психиатричното състояние на българския народ и още повече за формите на духовен и биологичен глад, на който обществото е подложено.

Най-сетне една национално ориентирана журналистика би направила всичко възможно за единение на българската нация, за омекотяване на драмите и конфликтите, за намирането на общ език между политическите сили – нещо, което тя не се и опитва да направи. Проблемът за взаимното проникване на заразата между журналистика и власт би могъл да бъде още разширен. Но, струва ми се, че и така навървяни посоките на това взаимоотношение са достатъчни, за да си поставим въпроса за възможния об-

ществен изход от това състояние. Има ли го? Мисля, че и в най-конфликтното общество, и в най-политически зависимата преса има изход – и този изход е в личностите. Да доказваме ли какво означава личността на един главен редактор, на един водещ обществено значим и уважаван вестник? Да доказваме ли какво е значението на един политически лидер в обществото? Следователно, стигаме до нещо като затворен кръг: печатът, с една дума – медиите – до голяма степен се определят от качеството на личностите, които ги ръководят, от друга страна те пък формират качеството на личностите, които живеят в обществото и дори, които го ръководят. Въпросът като че ли съвсем се опрости и се сведе до този за яйцето и кокошката.

И сто ни изправни пред факта на собствената си отговорност, пред мисията на хората, които възпитават и политиците, и журналистите. Изправени сме пред значимостта на своята собствена мисия на преподаватели, на хора, формиращи обществената значимост на четвъртата власт, която, както се вижда, никога не остава затворена в територията на самата себе си, а се движи и опипва границите и на другите три власти, бидейки в състояние ако не да ги промени напълно, поне винаги да им повлияе. Как – това всяка национална култура, всяка демокрация, всяка страна според равнището на своята цивилизация го решава по своemu. И ние тук, в България ще ядем ядиво, каквото сме в състояние да си наготвим. Но срещи като тази ни позволяват да видим, ако имаме очи за това – как решават този тъй съдбовен въпрос в други страни нашите колеги...

ДОСТА СЪКЪПО Е ДА СИ ЧЕСТЕН (Трудностите на журналистическите проучвания в България)

Иво Прокопиев

1. СРЕДА ЗА ЖУРНАЛИСТИКА И ИЗДАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ В БЪЛГАРИЯ

След 1989 г. процесите в икономиката и до голяма степен в целия обществен живот на страната се развиват по-скоро стихийно, водени предимно от желанието за бързо забогатяване, лични амбиции за ново обществено положение и политическа непоследователност.

Въпреки стихийния характер, като водещи могат да бъдат изведени няколко тенденции, които имат пряко отношение към издателския и медийния бизнес, както и към възможността за независима и свободна журналистика.

— Безпрецедентно по размери и темп преразпределяне на националното богатство през последните пет години на икономически и политически преход. То се осъществява главно по механизмите във финансовата система – валутен курс и лихвен диференциал, както и чрез търговския стокооборот, сполучливо определено от Румен Аврамов като „приватизация на печалбите на държавните предприятия и национализация на техните загуби“;

— Концентрация на огромна финансова и политическа власт и мощ в един ограничен кръг политически лидери и контролирани от тях икономически структури;

— Бум на нови частни институции – финансови, търговски, обществени, в това число и медии, чиято цел не е непременно печалба, а заемане на ключови за икономиката и обществото позиции;

— Огромна по размери „икономика в сянка“, която според различни оценки възлиза на между 30 и 50% от брутният вътрешен продукт. Основен източник за доходи в нелегалната икономика е търговията с ембаргова бивша Югославия;

— Корумпирана или склонна към корупция държавна администрация;

— Сравнително либерално търговско и финансово законодателство и слаби контролни държавни механизми,

които да регулират новосъздаващите се институции и да следят за спазването на икономическите правила;

— „Разцвет“ на всякакъв вид престъпност, като най-опасна поради особено големите си размери е икономическата престъпност;

— Започнал стихийен процес на легализация на паралелни и подземни икономически структури, които са склонни да плащат висока цена за откупуване на обществените си позиции.

II. Някои слабости и проблеми на медиите

Както става ясно, понятията като честност, справедливост, етика, равен старт и т.н. са неприложими в условията, при които протича българският преход към пазарна икономика. Журналистиката, разбира се, не може и не трябва да се разглежда откъснато от контекста на стихийното преразпределяне на национално богатство и обществено влияние. Още повече, че за второто медиите имат съществено значение.

Подобно и на останалия частен бизнес, частните периодични издания, радио- и телевизионни станции в повечето случаи стартират, разчитайки под различна форма на ресурс от държавата. Такова начало предполагае и селекция в качествата и идеологията от страна на тези, които можеха да го осигурят.

— Повечето частни медии гравитират или са част от групи, свързани от общ интерес физически лица, публични фигури и фирми. Когато управлението на конкретната медия се оказваше достатъчно компетентно и талантливо, тя достигаше до ниво рентабилност и самоиздръжка. В противния случай, тя или се дотира за поддържане на определена политика, или се закрива поради големите финансови загуби, които носи.

— Печатните издания все още са силно зависими от факта, че се произвеждат в единствената държавна печатница, която поддържа ниски цени и пречи на създаването на алтернативни частни източници на масова информация. В глобален аспект, поради намаляване на дърводобива в Канада и приватизацията на руските хартиени заводи, българските печатни издания са силно засегнати от рязкото повишаване на международните цени на хартията.

— Електронните посредници са силно зависими от лицата, които получават от държавата за честота, на която да излъчват. И тук професионализмът и финансовата обезпеченост на проектите не са гаранция за право на ефир,

поради нежеланието на официалните власти да допускат независими и неконтролируеми информационни средства.

Въпреки всичко изброено, в медиите се наблюдава истински бум през периода 1990–1993 година. Голяма част от новите информационни източници логично заеха напълно свободните при стария режим ниши на порно- и жълти издания, издания за жената, музикални радиостанции и т.н.

По друг начин се развива нещата в частта от сектора, която се занимава с прецизна журналистика, която формира общественото мнение и би трябвало да защитава интересите на данъкоплатците и националните интереси с доказуеми средства.

Най-големият порок, според мен, въпреки формалната независимост на основните частни медии е зависимостта им от груповите интереси, които те отстояват.

За подобна зависимост спомогнаха:

— Липсата на ясно разделяне между рекламна и редакционна политика. Местните рекламодатели в голяма част от случаите дават реклама не за да промоцират продукт или услуга, а за да купуват отношението на медиата към институцията, която рекламира. Освен чисто рекламните форми, честа практика в повечето частни издания и радиостанции е публикуването или излъчването на рекламни интервюта и материали, без това да е изрично упоменато. По този начин читателят се заблуждава, воден от инерционното си доверие към вестника, който купува. За последните от подобна практика ще стане дума по-късно в един от разглежданите казуси за журналистически проучвания.

— Често в редакциите има дори официално обявени списъци с фирми и институции, за които е забранено да се пише. При голямата взаимна обвързаност между различните структури, подобни списъци блокират дори потенциалната журналистическа инициатива за осъществяване на проучване.

— Финансовите трудности, които изпитват частните издания и радиостанции, често карат собствениците да мотивират репортерите да привличат реклама срещу процент. Понякога парите, получавани от процент, са повече от заплатата и хонорарите, получавани от репортерите. При това положение не може да става и дума за обективно отразяване на дейността на тези институции, още по-малко за по-задълбочени и критични проучвания.

— Също често срещано в българската журналистика е прилежащите към определени структури издания да атакуват търговски или политически конкуренти само в момента, когато това е изгодно. Ако за политически публикации

III. ЖУРНАЛИСТИЧЕСКИТЕ ПРОУЧВАНИЯ НА ВЕСТНИК „КАПИТАЛ ПРЕС“

За да се предпазим от изброените горе трудности и изкушения, ние приехме и наложихме редица правила и решения при работата във вестника.

1. Пълно разделяне на рекламата от редакционната политика, дори и като място на офисите.

2. Стимулиране на скипния принцип на работа, обединяване на усилията на няколко репортера с различни контакти и ресори. Като допълнителна мярка за щатните служители на вестника бяха премахнати хонорарите за отделен материал.

3. Инвестиция в собствена база данни, която се ползва от всички отдели на вестника.

4. Привличане на млад екип с добра икономическа подготовка, до голяма степен без журналистическа практика. По-голямата част от журналистите са преминали през кратки тренировъчни курсове на Агенция Ройтер.

5. Спазване на елементарните журналистически принципи за проверка на информацията.

6. Използване на достъпа на вестника до богата международна информация, в това число и за България, благодарение на сътрудничеството на екипа с Ройтер.

В следващите три случая ще стане дума за проучвания, осъществени от журналисти на „Капитал прес“, засягащи различни и доста характерни типа обществени проблеми и отношения.

Случай 1: Държавата Мултигруп

Като цяло това беше едно неуспешно проучване, но на подобен край са обречени вероятно и всички други с такъв характер. То имаше за цел да установи произхода на капитала, взаимодействието с властта, положителните ефекти и закононарушенията на най-голямото частно обединение от фирми в България. Конкретен повод за публикацията бяха опитите на първата вълна частен капитал да се легитимира пред обществеността в края на 1993 година чрез прословутото Г-13.

Логичен е въпросът, защо точно Мултигруп? Освен защото е най-голяма, при разрастването и работата на тази българска групировка в чист вид се проявяваха много от характерните за преходния период изкривявания в икономическата активност. Освен това липсата на конкретна информация за нея хиперболизираше обществената представа в сравнение с това, което се оказа всъщност.

това е по-нормално, то използването на медиите като аргумент при икономически конфликти е най-малкото унижително за журналистиката. Освен това изкривява представата за компаниите, които са предмет на публикациите. Често едно и също издание в съвсем кратък срок променя изцяло отношението си към дадена структура. В такива случаи очевидно решенията се вземат не от репортерите и редакторите там.

— Друга слабост е, че някои средства за масово осведомяване, особено националните електронни медии, проявяват склонност към подтискане на авторското начало, обезличаване и деперсонификация на голяма част от материалите. Това, съчетано с авторизурата (причините за нея са предмет на друг анализ), прави журналистиката там беззъба.

— Допълнителна трудност, особено за икономическите проучвания, се създава от неспазването дори и на наличното законодателство за публична информация. Акционерните дружества, разбира се с изключения, с голямо нежелание публикуват годишните си отчети, което са задължени да правят по Закона за счетоводството.

— Липсва публично достъпен регистър дори на държавните фирми, а често информацията за някои частни търговски дружества отсъства дори и в съдебните регистри.

— Няма надеждни специализирани местни фирми, които да дават справки за кредитоспособността на българските предприятия. Чуждестранните избягват да работят за българци, поради опасността информацията да попадне във формирувания, занимаващи се с рекет и изнудване, „бизнес“, който претърпя бурно развитие. Последното е в основата на факта, че огромната част от българските фирми изобщо не желаят да се появяват по никакъв повод в медиите.

— От друга страна, официалните власти все още са далеч от разбирането, че всяка информация, която не е държавна тайна, е достъпна за журналистите. Все още има силно желание да бъдат избягвани и публичните търгове за възлагане на държавни поръчки. Това изключително затруднява икономическите журналисти при определяне на ефективността на държавните поръчки. Известно положително развитие в тази връзка се забелязва при осъществяване на инвестиционни проекти с помощта на международни финансови институции – Европейската, Европейската инвестиционна и главно Световната банка, които залагат като условие изпълнителите и подизпълнителите на проектите да се определят след търг.

По какво ще ги познаете в България

Понякога хората си правят изводи за чуждите страни по единствен критерий: по това, колко бързо те са станали богати. Така те бързо стават обект на интереса на всички, които са станали богати. Така те бързо стават обект на интереса на всички, които са станали богати.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Пирамиди или Понзи

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

Следователно трябва да се каже, че България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата. Това е така, защото България е станала богата.

ва огромен доход. Към тази кампания по-късно се присъединиха и други медии, за разлика от официалните власти в лицето на БНБ и Министерство на финансите.

С две думи, хората интуитивно разбраха, че не всеки, който обещава лихва, е банка и след сриването на Ист-Уест и Демос, че много лесно могат да загубят парите си.

Събирането на пари по този начин (с продажбите на нови хартии се финансира изплащането на дохода на влезлите в пирамидата на по-горно ниво) всъщност е една доста елементарна измама и почти винаги води до фатален край. Проучването беше трудоемко, но не особено сложно, защото във всичките си рекламни интервюта Иво Недялков говореше лъжи, които много лесно се хващаха.

Патерналистично настроеното население, притиснато и от ежедневни трудности и ниски доходи, е твърде лесна плячка за многобройните мошеници от този род.

След това проучване и с продължаването на публикациите по темата се сблъскахме с един интересен феномен. Част от акционерите в Ист-Вест обвиниха вестника, чрез писма и лични протести, че той е прогонил Недялков и е разрушил холдинга. С подобни аргументи шефът на МММ беше избран за депутат в Русия. Обвиненията от подобен характер продължиха и по повод публикациите срещу други дружества, които все още успяват да поддържат пирамидата изправена.

Случай 3:

Приватизацията на в. „Дума“

Това е един любопитен пример, който случайно засегна едно от ключовите звена, с които управляващата партия БСП е свързана и се финансира от група частни фирми.

От самия партийен вестник научихме, че негов издател е ново акционерно дружество, в което освен екипа фигурира доста странен собственик на 49% от вестника. По това време, началото на март 1995 г., вече разполагахме със собствена база данни, което значително облекчи целия процес. Срещу името на собственика се появяваха страни имена на фирми, които на пръв поглед не означаваха нищо – Ригел, Бетелхайзе, Орион.

Точното попадение в този случай беше, че това са имена на звезди от съзвездията Орион. След това с помощта на астрономически справочник проверихме всички звезди от това съзвездие. Оказа се, че всяка от тях е име на специализирана фирма, в повечето случаи с трудно откриваема друга формална връзка помежду им. Част от тези фирми заедно с голям брой кооперации наскоро бяха основали и банка. Изобщо, неизвестната до този момент групировка

се оказа важна част от земеделската политика на управляващата партия БСП.

Въпреки скандалния характер на публикацията, тогава никоя друга медия не реагира. Може би тук е мястото да се отбележи, че партията беше вече на власт. Информацията беше използвана месец по-късно от известната прес-група „168 часа“ при решаването на приватизационен спор с в. „Дума“. Последното подкрепя горното твърдение, че подобни конкретни и скандални материали се появяват в печата, когато трябва да се решава спор на друго ниво и от друго естество.

ПСЕВДОРАЗСЛЕДВАНЕТО

Доц. Владимир Симеонов

Ще се опитам да погледна към някои от съществените проблеми на разследващата журналистика, но от „другата страна“, от позициите на имитацията. Не го правя от стремеж към оригиналност, а защото ми се струва, че сега нашата журналистика се намира тъкмо там – явно е желанието да прави и поднесе на аудиторията разследвания и понякога успява, но по-често резултатът е имитация. Псевдоразследването стана масово явление и в публицистичните предавания на телевизията и радиото, и по страниците на печата. С изключение на 3–4 наистина добри издания – твърде малко обаче на фона на стотиците заглавия.

Кои са причините за господството на псевдоразследването?

Ще се абстрахирам от случаите, в които журналисти и редакции съзнават, че имитират, но го правят, за да привлечат публика. Въпрос на възможности. А и на морал.

Двата основни фактора, които задържат развитието на разследващата журналистика бих определил като **външен натиск и вътрешна недостатъчност**.

Външният натиск е съчетание на икономическа принуда и политическа експанзия.

В **областта на политиката** нещата са прозрачни, често безцеремонно оголени. Няма политическа сила, която да не се бори да „сложи ръка“, да управлява (естествено в свой интерес) медиите, особено държавната телевизия и радио. Говорейки за демокрация и разделение на властите, ние на практика изхвърляхме през прозореца „За духа на законите“ на Монтескьо – една парламентарна комисия си самовъзложи и разпоредителна власт. Прави са французите, когато казват, че няма нищо по-трайно от едно временно положение. Пета година няма закони, но благодарение на някакъв временен статут тази комисия привиква даже водещите на предавания, за да ги оценява и напътствува. А друга комисия, също от чиновници, повечето от които никога не са се занимавали с журналистика, не само раздава или отказва радио- и телевизионни честоти, но обсъжда и програмни схеми, дава указания, издава препоръки за лицензи. Сякаш плаща от собствения си джоб. Практиката

вече ни доказа, че решенията на тази комисия зависят от това коя политическа сила е на власт.

Впрочем, няколкогодишните борби на партиите и държавните власти за господство над медиите дестабилизираха почти цялата журналистическа колегия и съсипеа националното радио и телевизия. Още повече, че на част от колегите в тези държавни институции, кой знае защо, силно им се прииска да бъдат и политици.

Накратко казано, политиките и властите, както навсякъде по света, хич не тъгуват за разследвания. По понятни причини. Те се борят за електорат и притискат медиите да разпространяват едни или други идеологии.

Външният натиск идва и от *обективните икономически условия, в които медиите функционират*. В тази област нещата са доста по-сложни, не така видими, но не по-малко остри. Тук бе вече наричана една доста реалистична, макар и не особено оптимистична картина на икономическата ситуация у нас. Ще продължа нататък, имайки предвид някои специфични медийни индикации. Преди всичко информационният продукт, разглеждан като стока, излезе на пазара. В условията на неразвита пазарна икономика конкуренцията стана направо жестока. За повечето медии това е въпрос на оцеляване, за други – целта е овладяване на пазара чрез енергично разширяване на дейността по класическите формули: в хоризонтал, т.е. създаване на нови и различни информационни носители, и във вертикал, което ще рече затваряне на производствения цикъл – от суровината до реализацията на готовия продукт. За всичко това са нужни пари, много пари и то сега, веднага!

В този период и самата система от медии е крайно динамична. Тя е нещо като връщателен котел на буен огън, в който всичко се преобръща, кипи, пръска и ... често изгаря. Заглавията на периодиката за четири-пет години се увеличиха три пъти, появиха се и веднага се включиха в конкуренцията частните радио и телевизионни канали, а броят им очевидно ще продължи да расте. Те търсят нови модели и прийоми за масово общуване, за привличане на аудитория. Под техният натиск се преустройват в едно или друго направление и държавните.

Накратко казано, системата от медии се пренарежда, много издания и станции сега оформят своята типология, специфичния си облик, формират повече или по-малко своя аудитория.

Е, и до какво води тази борба за публика, реклами, финанси?

Първо. До диспропорция между новини (по-точно метановини) и мнения. Явно е предпочитанието към информационни и занимателни издания и програми. Мотивите са

разбираеми: остър недостиг на ресурси – времеви, финансови, кадрови и пр. Информацията (и нейните подобия) се осигурява по-лесно, по-бързо, с по-малко средства и хора. От друга страна, тя се възприема удобно, без особени интелектуални усилия и привлича повече хора.

Ето един пример за преориентация от интерпретация към осведомяване. Преди време над входа на националния стадион „В. Левски“ имаше светеща реклама: „Стандарт – вестник за елита“. Този текст изчезна и сега светещият надпис ни уведомява, че „Стандарт“ е вестник за всички.

Второ. Бързото увеличение, понякога и извън разумните граници, на рекламата. Отдавна е известно, че в развитите държави измезду факторите, които влияят на информационната политика на медиите, на първо място са рекламодаделите. У нас преди три години това бе аудиторията. Е, стигнахме ги – днес и у нас са рекламодаделите. В националната телевизия май че само прогнозата за времето не е попълнена с реклами. Едни и същи, всяка вечер, натрапвани до видияване на зрителите. Немалко гралски вестници в страната са по-скоро рекламни листове, отколкото вестници. Така че доста колеги сега са заети с набирането на реклами (от което имат и лична материална изгода) и хич не им е до трудоемките, пълни с напрежение и рискове разследвания.

Трето. Увеличаването и развитието на частните медии, особено на аудиовизуалните, усилива конкуренцията и неминуемо води, поне през първоначалния етап, до спадаване на общокултурното и признание на професионалното равнище на медиите. Борбата е за място под слънцето, за преразпределение на аудиторията, за привличане и на по-ниско образованите слоеве от населението. Което не може да стане без угаждане на аудиторията, опростяване на процеси и явления, без увеличаване на занимателните елементи, на утилитарната информация и т.н.

За сравнение: сериозни издания като „Континент“, „Капитал-прес“, „Пари“ са с тиражи от по 15–20 хил. екземпляра, а „Вестник за дома“, предлагаш домашни съвети, рецепти и плетки, е с тираж над двеста хиляди. Нормално е, подобна е картината и в „белите“ държави, но у нас, поради периода на прехода, процесите са значително по-изострени.

И така, следствие на постоянния външен натиск повечето медии заиграват с аудиторията и предпочитат краткото съобщение, развлекателната и утилитарната информация. Издатели и редактори обаче чувствуват, че по този начин правят „еднокрака журналистика“, че програмите и изданията олекват и се стремят да урівновесят новина и мнение.

ние, информиране и анализ, предлагайки и продукция, афиширана като разследване.

Тази журналистика обаче по-често не е социално натворена и не отговаря на основните изисквания за едно разследване. Тя не е професионално подготвена и изпълнява главно компенсаторна функция.

Втрешната недостатъчност е следствие от недостиг на знание. Недостатъчна компетентност, а понякога – и пълна некомпетентност в изследваната сфера. Няма как обаче да си добър анализатор и коментатор в банковото дело и банковите операции, например, ако не си финансист, икономист. В световните вестници и информационни компании за съда, полицията, прокуратурата, следствието пишат хора с юридическо образование. Приятно е, че и нашите най-добри вестници вече търсят и привличат специалисти. Масовата практика обаче, особено в такива мощни институции като държавното радио и телевизия, съвсем не е такава.

Към това, за съжаление, трябва да се прибави и **недостатъчната специална професионална подготовка**, познанието на възможностите и изискванията на занаята. Мисля, че това е една от главните причини за наличието на толкова много псевдоразследвания. Какво им липсва?

Ще си отговорим на този въпрос, ако най-напред уточним на какви изисквания би трябвало да отговаря едно разследване. Според редица автори (Р. Грийн, Дж. Итема, Т. Глейстър и др.) **журналистическото разследване предполага:**

- оповестяване на неизвестни факти и събития, събрани трудно, навреждащи на общността, които някой се опитва да прикрие;

- проучване на проблеми, представляващи общ интерес;

- да се преследва конкретен резултат, да се допринесе с нещо добро за обществото;

- използването на специфични методи и похвати, както в процеса на проучването, така и при изложението на материала;

- да се прояви истински репортерски професионализъм за създаване на добро произведение, което се възприема с желание и разбиране.

Ако говорим сега за псевдоразследвания, то е защото повечето наши творби в настоящия момент не отговарят на тези изисквания. Ето какво не достига.

Липсва журналистическото откритие, т.е. няма ги тези нови факти и процеси, които аудиторията не знае, но с удоволствие би узнала, защото влияят по един или друг начин на нейните интереси. Ясно е, че след като разслед-

ването не е донесло разкрития, всичко друго е просто излишно. В такъв случай разследването се прекратява. Или продължава, но вече с други методи и по други пътища.

Нашите медии обаче, с отделни изключения, нямат време, хора, средства, търпение за подобен начин на работа. И липсата на разкрития се заменя с простата хронология на вече добре известната фактология, давана и предявана от самите медии, но събрана на едно място и преразказана с всички възможни, макар и абсолютно ненужни, детайли. Такива са повечето от „разследванията“ на националната телевизия. А класически пример на имитация поднесе в „Стандарт“ с двете си поредици „Образцови убийства“ и „Корупция“. В първата бе преразказано всичко, вече публикувано и излъчено за убийствата на няколко мафиота при разчистване на сметки между техни групировки. Втората припомняше – дори със същия език и стил – отдавна известното за арестуването на няколко полици и митничари, заподозрени в корупция. И нито един нов факт, нито едно ново съждение, някаква причинно-следствена връзка, някакво разкритие. Защо тогава? Аудитория е нужна, затова.

Много от разследванията са просто без тема. Което означава две неща. Първо, че тези, които ги правят, не са си изяснили какви цели преследват, какъв конкретен резултат искат да постигнат. И второ, че събраният материал не е достатъчно осмислен, оценен, анализиран, поради което се поднася в „насипно“ състояние.

Неотдавна колега ми каза: „Пиша за корупцията“. Чудесно, но кое за корупцията? Защото тя си има политически, икономически, юридически, морално-етични и пр. аспекти.

Та кое е онова основно нещо, което искаме да кажем на публиката и което ние сме оценили като най-важно и значимо за момента? Коя е нашата идея?

Един голям репортер беше писал, че се отказва и от най-разтърсвания сюжет, ако не намери тема, чрез която да го предложи. Под тема той разбира главната мисъл или съвкупност от мисли, изразяващи отношението на автора към явленията, които подбира за изследване и които отразява в своето произведение. Понякога темата идва спонтанно, само от съприкосновението с емпиричния материал. Но по-често е процес на осмисляне. Защото най-напред се ражда предчувствието, предсещането за нея, намерението в някакво бъдеще време да напишеш за едно или друго. Това е все още само замисъл – неясен, неопределен, разлят. За да се стигне до темата, не е достатъчно само да се стесни кръга на изследваните обекти. Съществено е да се определи основното направление на журналистическото разследване. Както и собствено отношение към обекта.

Следователно, до темата се стига след период на осмисляне, на разнородни мисловни операции. Та преди да седнем пред белия лист, компютъра, микрофона или камерата да знаем какво точно искаме да кажем и какво конкретно искаме да постигнем.

Вероятно най-слабата страна на сегашните журналистически разследвания са доказателствата, аргументацията. Още през 1992 г. в „Труд“ публикува поредица от материали за злоупотреби и корупция по върховете на държавното управление, написани по Бялата книга на Димитър Луджев. По-късно в „Демокрация“ отпечата две обширни разследвания на Елвин Сугарев на същата тема. Във в. „Дума“ се появи поредицата под интригуващото заглавие „Раждаме на мафията“. Подобни публикации, написани амбициозно и дори претенциозно, би трябвало да разтърсат обществото, да сринат някоя и друга институция, да предизвикат намеса на следствие и съд. Нищо такова не стана. Обществото ги отмина кажи-речи с безразличие, прокуратурата – иначе настръхвана да съди управници, въобще не реагира. И всичко това поради простия факт, че в тези публикации липсваха *реални доказателства*. Многообемните писания бяха изградени върху догадки и предположения.

И сега голяма част от журналистическите разследвания преливат от експресии и оценки, от смело налепени етикети, без авторите им да се стесняват от липсата на аргументация. Понякога се питам дали пък някои наши колеги вече не са забравили от какво се състои едно доказателство. А компютрите му, както пише в книжките са три: *теза, т.е. лансирано съждение, аргументи и демонстрация*, което ще рече съпоставка между първите две. Демонстрацията показва в каква степен приведените аргументи защитават лансираната теза.

В нашата сегашна практика така наречените аргументи, дори когато сами по себе си заслужават внимание, често нямат нищо общо със защитаваната теза, а и с темата въобще. Създава се впечатлението, че единствената цел на автора е да „накисне“ героя или героите си. В нашия морален кодекс обаче е записано, че разследващият журналист е длъжен да търси онсвиняващи доказателства съъмътй страстно, както и обвиняващите. Аз лично не съм забелязал такова нещо.

Към това нека припомним, че доказателство и аргументация не са синоними. Аргументацията е значително по-широко понятие. Тя е начин на разсъждение, в хода на което се издига теза, подлежаща на доказване (както е в доказателството), но се разглеждат и основанията за опровержение. Тоест, тезата се доказва и чрез опровержение на антитезата. Аргументацията изисква не само да установим

истинността на едно твърдение, както е при доказателството, но и да го обосноваем като най-целесъобразно в сравнение с други истинни твърдения. И още: за тезата на аргументацията (в отличие от доказателството) не е достатъчно едно единствено твърдение, тя се придружава от положения, които я допълват или обясняват, истинността на които обаче също трябва да бъде доказана.

За да не теоретизирам повече, ще посоча: журналистическите разследвания не се правят с прилагателни, а със съществителни. Непознаването на механизмите на доказателството и аргументацията силно понижават качеството на нашата продукция и не е добър атестат за интелектуалното равнище на публикуващата тилдия.

И още един съществен момент. Ние разследваме, но не сме следователи, нито детективи, не сме застрахователни агенти, нито пък литератори-документалисти. **Журналистическото разследване е специфична дейност и то предполага използването на специфични методи и техники.** Сама по себе си това е много любопитна материя и по нея би могло да се разскаже много. Знае се, че никой не посреща разследващия журналист с разтворени обятия, за да му отключи касите и предложи документи. Ето защо сме принудени да използваме прийоми, които на професионален жаргон се наричат „обсада“, „шахматен турнир“, „намиране на чадър“, „по-глухав и от най-глухавия“, „открити карти“ и т.н. Съжалявам, че нашите медии игнорираха такъв полезен метод като полския експеримент. Сравнително лесен за организация, приятен за работа, атрактивен за аудиторията и безспорно убедителен. Още помним чудесния експеримент на в. „Поглед“ преди години с „развалените“ телевизори.

Към всичко това не мога да не добавя, че в повечето от предлаганите публикации и излъчвания не се улавят добре пресметнати етапи на разследването (пресяване на сведенията, претегляне на аргументите, изсявяване на темата, осигуряване на доказателствата, съгласяване на цялото), както и наличието на обмислена стратегия и тактика на работа. А по-често, отколкото мислим, тъкмо тук се крие успехът или неуспехът на онова, с което сме се захванали.

В заключение. Опитам се да изтъкна някои недостатъци на нашата разследваща журналистика, но тъкмо от тази позиция имам основания да бъда оптимист. Аудиторията е вече понаситена с информационни програми и издания и поне някои слоеве изпитват явна потребност и от друга журналистика – на мнение, анализа, разследването, интерпретацията. А щом има потребност... Мисля си, че придвижването ни към високотехнологичната журналистика е по-бавно, отколкото ни се иска, но е по-бързо, отколкото изглежда.

„СВИНСКА ЖУРНАЛИСТИКА“ (Размисли за понятието „разследваща журналистика“)

Улрих Шмидт

С термина „свинска журналистика“ Оскар Лафонтен от Социалдемократическата партия на Германия, министър-председател на Саарланд, определя работата на колегите от списание „Шпигел“, които бяха разкрили неговите контакти с хора от кръговете на „червените фенери“ в същата провинция. Това му беше още по-неприятно, защото скандалът с прекомерно повишените „възрастни добавки“ още не беше заглъбнал. И в двата случая журналистите първо тайно събираха данни, докато оповестят първите резултати. Те действаха, тъй да се каже, като „кучета-пазачи“. Така извършваната от тях работа между колегите се назовава често с американския термин „Investigative Journalism“ и означава този вариант на журналистиката, при който според общоприетото мнение в резултат на упорити разследвания човек може да стане герой.

Въпросът дали „разследващата журналистика“ принадлежи на всекидневното на журналиста или не, зависи преди всичко от това, какво искат журналистите. Следователно, той е също така и въпрос на професионален морал.

Представата за журналистиката като „watch-dog“ („куче-пазач“) е внушена от предположението, че в демократичното общество на журналистическата професия е възложена контролна функция. За мнозинството от гражданите и гражданите това означава да се бди, за да не се злоупотребява с политическата и обществената власт. Следователно, журналистът е натоварен не само с формирането на общественото мнение, но той поема един продължителен и критичен мандат, а именно – да различава и да решава кой изпълнява отговорно обществената си задача и кой не, кой се оказва корумпиран и неподходящ и кой не.¹

С това функцията на журналиста от информатор за политически или обществени процеси преминава в контролна. Тази функция, която по същество принадлежи на парламента, го превръща от орган за контрол едва ли не в орган на правосъдието. Това поражда определена опасност от идеологизация: от „в служба на читателя“ да стане „в служба на обществото“.

Войната във Виетнам и аферата „Уотъргейт“ се считат върхови моменти на „разследващата журналистика“. Но дейността, която бе извършвана тогава, съществува всъщност отдавна. Това е близко до понятието „advocacy journalism“. Журналистът взема страна и се превръща в застъпник на определена позиция. „Защо тогава да не считаме журналиста за обективен и неутрален посредник между фактите и обществото?“ – попитаха участници в Радиоколежа по журналистика.² В основата на този въпрос стои една заблуда. Определен застъпник на дадена позиция никога не може да посредничи неутрално и обективно. С това изискванията към журналиста стават прекалено завишени: тук се изгражда една „привидна обективност“. Почесто в сила е обратното – един журналист, който иска да оповести пред обществото факти, непременно може да заеме страна. При сложни обстоятелства това също е необходимо заради ефективността на разследванията. Какви измерения може да придобие това, може неприятно да се наблюдава при процеса на Симпсън в САЩ. Като контрааргумент може да се посочи аферата „Уотъргейт“. Разликата е в това, че колкото по-точно се установяваше, че Никсън е действал с нечестни трикове, толкова по-важно беше всичко да излезе наяве. И още: президентът, като висш представител на държавата, не трябваше да разпоглежда онова, което отговаря на личните му наклонности.

Процесът Симпсън, макар и още нерешен, е преди всичко наказателен процес, който се води по медиите. Дилемата става явна при съдебните заседания: теоретично всеки от тях трябва да бъде неинформиран относно отразявания случай. Предвид обаче на медийната борба около процеса, това е практически невъзможно. Тук нещо се е изместило. Това обаче не бива да се приписва като вина на журналистите. Те обслужват в крайна сметка една потребност от сензация.

„ЧЕСТТА СИ Е ЧЕСТ“ (Лесинг)

Когато в Германия потърсим блестящ пример за „разследваща журналистика“ в най-ново време, то това е аферата „Баршел“. Напоследък пак се спекулира с версии за убийството на Баршел, в което, как може да бъде иначе, е замесено ШАЗИ на бившата ГДР. След всички възможни връзки, които трябваше да бъдат направени, едно е все още сигурно: министър-председателят на провинция Шлезвиг-Холщайн Уве Баршел бе измислил и наредил да се извършат редица „мръсни трикове“, за да отстрани своя конкурент Бьорн Енгхолм от Социалдемократическата

партия в Германия в борбата за властта в провинцията. Неговата честна дума се оказва доста крехка.

И ако „Шпигел“ наистина е дал 160 хил. марки на Райнхард Пфайфер, то това са разумно вложени пари. (Плащането на пари обаче сочи друг проблем – някои информации могат да бъдат получени само срещу много пари. Темата „Журналистика с чекова книжка“ би трябвало да се разглежда отделно.) Въпреки това беше твърде лекомислено само заради сензациите в пресата да не се проведе веднага грижлива проверка дали изразените от Пфайфер твърдения отговарят на истината. Тук втората стъпка бе направена преди първата.

Въпреки това колегите от „Шпигел“, които се занимаваха със случая, попитаха: „Вярно ли е това?“. Те проверяваха, те продължиха с темата, когато други търсеха извинения. Те извършваха онова, което се нарича събиране на фактически материал. Прибавките бяха: дистанциране от предмета, професионализъм и компетентност.

„Разследващото репортерство“ и „разследващата журналистика“ до голяма степен вече представляват едно и също нещо. Касае се до проверяването на факти, твърдения и обвинения, значи винаги за въпроса „Вярно ли е всъщност това?“³

Би било естествено погрешно сега да считаме, че разследването в случая „Баршел“ представлява журналистическо ежедневие. Напротив – колкото по-високопоставено е лицето или случаят, толкова по-сигурно е, че на човек ще му създават пречки в работата. И толкова по-голямо е презрението от страна на разследваните, когато то все пак излезе на бял свят.

Геронизацията на тема „В служба на обществото“ не е случайна. Трябва да се разследва именно там, където другите искат да скрият всичко. Журналистическите подбуди за това се наричат *скептицизъм* и *любопитство* и принадлежат към основната журналистическа подготовка.

В случая със задържането на терористите от Бад Клайн през пролетта на 1993 г. и свързания с него въпрос, дали акцията е протекла правилно, списание „Шпигел“ направи голям гаф: недълго след зрелищната стрелба на гарата в Бад Клайн, в която бяха убити един терорист и двама полицаи, „Шпигел“ повдигна обвинения, че терористът е бил екзекутиран. Това възмутително обвинение не можа да бъде потвърдено. Свидетелите, изказали се пред „Шпигел“ в този смисъл, бяха опровергани. Въпреки че както и преди има куп неизяснени неща около събитията в Бад Клайн. Обвинението не можа да бъде потвърдено. Въпреки това министърът на вътрешните работи Зайтерс пое отговорността и си подаде оставката. Такава

чувствителност не принадлежи точно към душевния мир на хората с власт. Така някой доказа, че честта все още си е чест.

ПРИСВОЯВАНЕ НА ПРАВА ЗАРАДИ ПОСТА ИЛИ ОБЕКТИВНО ПРЕДАВАНЕ НА ФАКТИТЕ: РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ РАЗСЛЕДВАНЕТО

Проблемът какви трябва да бъдат подбудите за журналистическата дейност всъщност лежи в разликата в разбиранията за държавата и демокрацията в Америка и в Европа. В Германия е разпространен начинът на мислене от епохата на Просвещението: държавата се грижи за гражданите; в САЩ гражданите се ангажират много силно за държавата си. От там произлиза и различното разбиране за журналистическата работа.

В САЩ по правило се отдава голямо значение на това да не се оказва влияние върху разрешаването на даден конфликт. Това включва факта, че разследването започва не винаги с цел „да се сгромоляса обекта на страстите“. Решението за това, дали някой, който събрка, трябва да бъде освободен от поста си или не, журналистът не си присвоява. За това са компетентни други органи. Така става разбираемо защо президентът Никсън си подаде оставката едва тогава, когато стана ясно, че срещу него като президент е подготвено обвинение.

Това разбиране не е така силно разпространено в Германия. Който е уловен тук при някоя погрешна стъпка, независимо дали е известна личност в обществото или в политиката, трябва да си подаде оставката. А ако той/тя не го направят, то винаги ще се намери достатъчно материал, за да го „довършат“ публично. Това звучи много силно като „манталитет на ловджията“ и всъщност е широко разпространено – нали често „желанието е бащата на замисъла“. Политиките междувременно вече придобиват дебела защитна кожа.

Макар и в двете страни журналистите да искат да разкрият истинските интереси на спорещите страни, то неутралното представяне е предпочитано повече в Америка, отколкото в Германия. Тази разлика в разбирането на журналистическата работа може да се забележи и във вестниците. Трябва да се попита дали съответните обстоятелства да бъдат разкривани във вестника във всичките им разновидности, или само части от тях. Съответните понятия са *вътрешен плурализъм* и *външен плурализъм*.

Отличителният белег на *вътрешния плурализъм* се състои в това, че всяка отделна медия представя аргументите

ПУБЛИЧНОСТТА И ТЪМНИТЕ СТРАНИ НА РАЗСЛЕДВАНЕТО

Богдан Кръстев

на всяка от участващите в конкретния случай страни. Следователно, журналистът би трябвало да е в състояние да се абстрахира от предпоставени позиции и да осведомява, доколкото е възможно, по-неутрално. Есентуалните оценки на дейността трябва да се отразят в коментара. В основата на вътрешноплюралистичния модел явно лежи идеята за читателя, който се информира само от един източник на новини.

Отличителният белег на *външния плюрализъм* се състои в това, че всяка медия осведомява главно за близкостоящи до нея политически или обществени групировки. Съобразно с това конфликтът, за който се касае, се раздува или потушава. Но това се случва според обстоятелствата, често твърде поляризирано. В основата на този модел е заложено на идеята, че или читателят е добре осведомен чрез близките му политически или обществени организации, или че читателят ползва няколко, различно ориентирани и различно насочващи информационни източника. Според наблюденията обаче това е рядък случай. От тук следва едно решаващо последствие: мнозинството от читателите на само един всекидневник или седмичник са запознавани с аргументи само от най-близки до тях източници. Тази най-често едностранна информация не допринася за качествено високо ниво при обмена на аргументи. По правило това не е и желателно.

В такъв случай, в началото така високоцененото разбиране за „разследващата журналистика“ се свежда на практика до „усилията на равнината“. Журналистът като герой, като спасител на обществото – това е Фата Моргана. Светът е прекалено сложен, за да може да бъде вкаран в схемата за добро и зло. За работата на журналиста едно остава важно: той трябва да бъде скептичен и любопитен, да спазва дистанция към предмета и да се отличава с професионализъм и компетентност.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Boverter, Hermann. Muckrakers Investigativer Journalismus zwischen Anspruch und Wirklichkeit. In: Wunden, Wolfgang (Hrsg.) Öffentlichkeit und Kommunikationskultur. Beiträge zur Medienethik, Band 2, Gemeinschaftswerk der Evangelischen Publizistik-Buch im Steinkopf Verlag, Hamburg-Stuttgart, 1994, s. 211.
2. Това беше съвместна инициатива на всички АРД-станции, която продължи повече от 30 седмици всяка събота с 90-минутни лекции. Който искаше да се запознае по-подробно с темата, можеше да си поръча придружаващия лекцията материал, за да задълбочи своите познания.
3. Haller, Michael. In: Boverter, Hermann... Ehenda, S. 224.

През изминалите няколко години бях на свободна практика. Без работодател или възложител извърших и публикувах поредица от материали за смъртни случаи, станали при загадъчни и спорни обстоятелства. Ще припомня само един от тях – случаят с очарователната телевизионна говорителка Татяна Титянова. Извън темата за криминалното посегателство срещу най-ценното – човешката личност – ще посоча някои свои по-значими журналистически разследвания.

Под различни заглавия разкривах жестоката истина за над осемстотинте хиляди доноснически досиета, създадени през изминалите 45 години, и къде се пазят. Защо беше необходимо да допуснем бившата Държавна сигурност да излезе необезпокоена в прикритие и да овладее значима част от новия стопански модел – пазарната икономика? Ще посоча и разследването, свързано с убитите вьетнамски граждани по време на сблъсъка за контрол над техните общежития в София от страна на силите на Министерството на вътрешните работи. Целта ми беше да изясня имаше ли държавна поръчка за тези няколко драстични прояви.

Моят опит ме кара да изкажа някои мисли за практическото приложение на „разследващата журналистика“.

Известно е, че в света и у нас се пишат учебници, които дават какви ли не рецепти, как точно се прави разследваща журналистика. Магията, мисля аз, все още не е точно изследвана и описана – защо въпреки смъртните опасности и съдебни клопки за журналистите те отиват без страх за себе си да разкриват опасни и престъпни действия в обществото, старателно прикривани дори от властимащите?

Мисля от позицията на своя опит на обикновен шатен репортер във всекидневник, който събира своята информация с методите на разследващата журналистика. Лекотата тук се изразява в онаследени схеми за бързо и ежедневно обхождане на „твърди източници“ на информация. Неочакваните открития, получени чрез методите на разследващата журналистика, влизат в действие и често минават под сянката на задължителната рутинност.

Известно е в редакциите кой за какво отговаря. Репортерите с похватите на разследващата журналистика по утъпкания път в своето направление почти винаги бързо откриват „нещо“, защото имат пъпна връв към тази новина и дори бих казал, че са били производствено длъжни да открият това „нещо“ и да го доразследват. Така че почти всеки колега практически е готов да се включи в ефектно за обществото журналистическо разследване извън постоянната му редакционна мрежа за „хващане“ на убягващите истини от общественото мнение. Така се раждат и разследваните факти на някои случаи, които проучих.

Примерът със смъртта на телевизионната говорителка Татяна Титанова е налице.

На 24 септември 1988 г. пред шестетажен жилищен блок в София на повече от седем метра от бетонната площадка е намерен труп, срещу стъбищните прозорци. Татяна е майка на второ дете, което е на два месеца.

Само след два месеца официалното следствено разследване е приключило. Средствата за масово осведомяване тиражират следствената констатация, че смъртта на ТВ-говорителката е самоубийство, причинено от внезапна психическа депресия.

За чест на българската журналистика, в повечето публикации получената новина от „твърдите маршрути за информация“ съдържа усъмняващи се факти, събрани и отразени именно чрез разследващите техники на репортерството. Макар и плахо се посочваше, че не е отработена добре хипотезата „убийство“.

Тогава извърших своето журналистическо разследване, заинтригуван от това, че из цяла България се говореше за удушаването на красивата говорителка от сина на комунистическия диктатор, още властимащ Тодор Живков. Не беше леко да се сблъскаш в процеса на разследващата журналистика с агентурата и самите оперативни служби на репресивната държавна машина, стояща зад официално съобщената версия „самоубийство“.

Тук вече аз трябвах изцяло да се разгранича от обикновената цел на рутинния редакционен репортер да съобщи сериозна новина към това дело. По принцип самата идея да проверя трагичния случай с Татяна Титанова ме противопостави с каноните на тъй наричаното „обективно репортерство“. Първите съобщения за смъртта на говорителката и двумесечното следствено разследване показват едно лошо обосновано самоубийство. Всички колеги, докоснали се преди мен до темата, са се стремили по същество към *точност*, а не към *истинност* на обстоятелствата около смъртта на телевизионната звезда. Остава неясно,

дали това е самоубийство в действителност или е убийство, добре прикриващо фактите към тази хипотеза.

В това свое разследване ми се наложи да извървя хронологически пътя на самото официално разследване, като приложих почти всички досега използвани журналистически техники. Добър резултат дадох, да ги наречем „запифигованите разговори със свидетели“, призовавани от следователя. Напънени за тайна по следственото дело и от евентуални беда за себе си, те отбягваха да говорят за беседите си с длъжностни лица от Министерството на вътрешните работи. Споменатата форма се изразява в похвата и уменията свидетеля да бъде разговорен за съвсем други проблеми, с които е свързан, и да се извлече „странична“ информация за смъртния случай на Титанова.

Оказа се, че огледът на местопроизшествието е извършен непрофесионално. Няма да изброявам множество неназначени експертизи, квалифицирани като „пропуск“, защото те ползват хипотезата убийство. Не е обърнато никакво внимание на следите от душене, които е констатирал опитният медик от Бърза медицинска помощ. Аутопсията в съдебна медицина ги „обяснява“ с повърхностни охлузвания от пластмасовите обици на покойната: при падане с главата наолу тези украшения би следвало да одраскат ушите на жертвата в горния им край, далеч от шията. Освен това трагичният полет от голяма височина при евентуално самоубийство, скок от стъбищен прозорец на жилищния блок, предполага наличие на кръв на бетона под разбитата глава и около тялото. Обаче нито капка такава кръв не е имало, а само маломерно петънце мозъчна течност. Съдебномедицинската експертиза не съобщава в своя протокол нищо за подезичната – подковидна – костница, която при душене се счутва. Не са описани дрехите, намерени върху трупа, и те загадъчно са изчезнали. Това не кореспондира с протокола за оглед, където половината колан го има при трупа, а другата половина не се намира. Намереният и фиксиран възел от колана не достига и за половината талия на мъртвата, а другата част не би могла да бъде отнесена от вятър или буря. Множество преднамерени пропуски се установиха при приключване на делото с мнение за самоубийство и внасянето му при прокурора за потвърждение или отхвърляне на тази хипотеза.

Точно в този период трябвах задължително да премина към едно пресвяане на фактите, които бях събрал по частен път. Също да ги претегля на доказателствената везна. Сглюбяването на отделните части от моето разследване отне доста време, докато пристъпя към цялостната оценка на материала.

Така стигнах до убеждението, че версията на официалното разследване „самоубийство“ на Татяна Титянова е била предрешена и всички доказателства са туширани, за да изпъкне именно само тази хипотеза. Само тя можеше да успокои обществото, че синът на Тодор Живков е невинен. Така следствието и този път представи нужната „малка правда“.

Появиха се моите аргументирани публикации „Разследването наклони блока“, „Обруганата памет на Татяна Титянова“ и др. Въпреки това и прокуратурата даде публично своето мнение, че намира събраните данни от следствието за напълно достатъчни, за да се счита смъртта на телевизионната говорителка за самоубийство.

Изнесох още допълнителни данни против тази версия в полза на пренебрегнатата „убийство“ в публикацията си „И прокуратурата наклони блока“, в която се отрича хипотезата, че ТВ-говорителката се е хвърлила от най-горния етаж на стълбището. Нейният труп е бил на повече от седем метра от основата на жилищния блок. Доказвах в своето разследване, че предишния ден преди смъртта на Титянова прозорците на стълбището са прясно боядисани и на най-горните етажи са били заковани. Също експертната по обувките на Татяна не сочеше да има каквато и да е боя, камо ли прясна, от стълбищните прозорци.

Естествено бе адвокатурата, наета за защита на интересите на опечалените майка и баща на покойницата, да протестира на базата на събраните от мен доказателства по хода на журналистическото ми разследване. Делото бе върнато за ново доразследване. Отново тоталитарното двуединство се произнесе по първоначалната политическа поръчка – „самоубийство“. Публикувах нова поредица „За милицията, следствието и прокуратурата не съществува датата 24 септември 1988 година“. Поисках от защитата да настоява за ексхумация и реаутопсия на погребаната.

Нещата тръгнаха в положителна посока, защото и политическите процеси вече вървяха към сваляне на диктатора Тодор Живков. Беше разрешена исканата експертиза. Успях дори на мястото на служебен свидетел, който не издържа на гледката при ексхумацията и реаутопсията, да се окажа поемно лице. Лично видях и беше филмиран моментът, когато съдебномедицинският професор и чуждестранните експерти показаха, че първата аутопсия не е пипнала мястото на евентуалното удушване и подезичната кост се намери счупена. Естествено, в целия свят това се приема за доказателство за убийство, но в България дори нямаше разследване за служебна небрежност към първия съдебномедицински екип, който не пипнал мястото на трупа под синините на шията на Титянова при явни следи от

душене. Дори при повторната аутопсия в трупа на ТВ-говорителката се намериха веществните доказателства – дрехите, ситно нарязани и защити в трупа.

В дните на семинара, който провеждаме, съдебната власт съобщи, че за четвърти път прекратява делото Титянова с „железни“ аргументи, че се касае за самоубийство. Версията „убийство“ не е обезсмислена – където е останала половината парче от колана на зимния халат на жертвата, там е била драмата. Смазаният труп на младата майка е донесен и поставен – нескоропано с цел инсцениране на самоубийство.

Тук трябва да отбележа, че това става поради нашата несъвършена законност – в двуединство следовател и прокурор да казват и налагат кое е истина в спорове за престъпления, поне срещу личността. Друго би било, ако съдебен състав имаше право да разглежда и да се произнесе кое е доказателство и кое не би следвало да се зачита за такова по следственото дело. Така, в състезателност към чистата истина в публична обстановка, спорешите страни биха могли да оценят и работата на разследващия журналист.

II част

Медийно законодателство

ПРАВНИ ОСНОВИ НА ДЕЙНОСТТА НА ПЕЧАТА В ГЕРМАНИЯ

Курт Браун

1) Правото на печата в Германия е типичен „смесен“ правен отрасъл. Приложимите към печата и неговите сътрудници правни норми се съдържат в множество отделни материални закони. В теорията се прави разлика между право на печата „в тесен“ и право на печата „в широк“ смисъл, както следва:

Право на печата

а) в широк смисъл: всички правни норми, отнасящи се до печата;

б) в тесен смисъл: специални разпоредби, засягащи само печата с оглед на неговата сила на въздействие, като например законите за печата в отделните провинции на ФРГ и по-специално, съдържащите се в тях разпоредби, относно задължението за публикуване на редакционно кадре, за назначаване на отговорен редактор, на редактор за рекламите и др.

Правни източници

Т.нар. „източници на правото на печата“ в широк смисъл представляват множество от отделни нормативни актове, респективно – закони. Важни източници са научната доктрина и актовете на правоприлагане. Правото на печата не е материя, окончателно регулирана и кодифицирана, а „смесен правен отрасъл“.

Негови източници се намират между другото в следните нормативни сфери:

* Основният закон на ФРГ чл. 5, ал. 1 с изведената в него конституционна гаранция на свободата на печата и основните свободи на комуникация:

- свобода на изразяване на мнение
- свобода на информация
- свобода на печата и свобода на разпространяването на съобщения чрез радио, телевизия и кино
- забрана на цензурата

при което, съгласно чл. 5, ал. 2 на Основния закон, тези основни комуникационни права могат да бъдат ограничавани и то именно с оглед спазването на останалите разпоредби на Конституцията от:

- законовите разпоредби за закрила на младежите
- правото на лична чест
- общите закони.

Член 5 от Основния закон на ФРГ гласи:

(1) Всеки има право свободно да изразява и да разпространява мнение чрез слово, печат и изображение и да се осведомява безпрепятствено от общодостъпни източници. Свободата на печата и свободата на разпространяване на съобщения чрез радио, телевизия и кино са гарантирани. Цензура не се допуска.

(2) Тези права се ограничават от предписанията на общите закони, на законовите разпоредби за закрила на младежите и правото на лична чест.

(3) Изкуството и науката, изследователската и учебна дейност са свободни. Свободата на ученията не освобождава от върност към конституцията.

„Общи закони“ от гледна точка на материалното право на печата в широк смисъл са само тези правни предписания, които служат на защитата на обществото и с това на (шо-годе) организираното съжителство на всички хора; отчитайки спецификата на печата „обща“, а всъщност специални закони, чиито адресати са само печатът и работещите в тази сфера, а не населението в неговата цялост, биха били недопустими от гледна точка на Конституцията (чл. 19).

Към общите закони, които според практиката на Федералния Конституционен съд следва да бъдат прилагани и тълкувани винаги „в светлината на ценността на основното право на свободата на печата“ и следователно винаги и само в рамките на претеглянето на правни блага на основата на конкретния случай, принадлежат примерно:

- Гражданският законник
- Наказателния кодекс
- Наказателно-процесуалния кодекс
- Законът за конституционната подсъдност
- Законът за авторство върху произведения на изкуството

- Законът за авторските права
- Федералният закон за закрила на данните
- Издателското право
- нормите на трудовото право
- международни източници на правото, като
- Европейската конвенция за правата на човека
- Пактът за човешките права на ООН
- Декларацията за средствата за масова информация на ЮНЕСКО
- съсловното издателско право
- принадлежащите към правото на печата „в тесен смисъл“ Закони за печата на отделните провинции.

Според германското конституционно разбиране свободата на печата принадлежи към защитените „институти“ на основни права. Закрепените в Конституцията основни права се характеризират най-общо с това, че дават на индивида, но също така и на т.нар. „юридическо лице“ (напр. издателство, регистрирано като ООД) отбранителни права срещу атаки както от страна на държавата, така и от страна на обществени групи. В този смисъл чл. 19 от Конституцията обвързва категорично държавната власт, включително и законодателя:

(1) Доколкото според този Основен закон едно основно право може да бъде ограничено със закон или на базата на такъв, то този закон трябва да бъде общ и да не се прилага само в отделни случаи. Въпросният закон трябва да съдържа указание за основното право, чрез посочване на члена от Конституцията.

(2) Основното право не може да бъде накрънявано в неговото съпествено съдържание.

(3) Основните права имат своето действие и по отношение на чуждестранните лица, доколкото съгласно естеството си те са приложими спрямо същите.

(4) Лице, чието права са накрънени от публичната власт, има право на съдебна защита. Доколкото липсват особени процесуални правила, се прилагат общите норми на процесуалното право. Чл. 10, ал. 2, изр. 2 остава в сила.

Оттук правната доктрина в Германия извежда следната дефиниция на свободата на печата:

Свобода на печата: същностна свобода на печата (status activus): Защитена от Конституцията и законите активна дейност на печата чрез свободно публикуване на новини и мнения, свобода на информацията, съдействие при формирането на обществено мнение (посочено в § 3 на всички провинциални Закони за печата като негова „обществена задача“), включително и безпрепятственото упражняване на необходимите за това съпътстващи дейности, например получаване на сведения от държавни уч-

реждения, спрямо които представителите на печата имат „привилегия“ правна претенция за достъп до информация. За изясняване на проблема трябва да бъде обърнато внимание върху §§ 3 и 4 на Законите за печата в отделните провинции:

§ 3 (Обществена задача на печата)

Печатът изпълнява обществена задача, когато събира и разпространява новини по въпроси от обществен интерес, заема позиция, упражнява критика или съдейства по друг начин при формирането на мнения.

§ 4 (Право на достъп до информация)

(1) Държавните учреждения са задължени да предоставят на представителите на печата необходимите за изпълнение на тяхната обществена задача сведения.

(2) Сведения могат да бъдат отказани, когато:

1. по този начин деловото разглеждане на всяко производство може да бъде опорочено, затруднено, забавено или застрашено или

2. съществуват задължения за опазване на тайна или

3. с това би бил застрашен един по-висшиящ обществен или закрилян частен интерес или

4. техният обем надхвърля една разумна мяра.

(3) Недопустими са както нареждания, които забраняват на дадено учреждение да предоставя сведения на печата.

(4) Издателят на вестник или списание може да изисква от учрежденията да му предоставят свои служебни информации за публикуване не по-късно, отколкото същите биват предоставяни на негови конкуренти.

Формална свобода на печата (status negativus): Гарантираната от Конституцията отбранителна претенция на печата срещу всяко накръняване или възпрепятстване на неговата дейност (особено намеси в стопанската дейност на такова предприятие). Печатът е защитен по-специално от намеси в неговата свободна дейност от страна на държавната власт, както и от страна на недържавни групи.

Институционална свобода на печата: Конституцион-ноправна закрила на отделното предприятие в сферата на печата, на отделните сътрудници и на свободата на издателското дело = институционална закрила на „свободния печат“ от страна на Конституцията. Пример: създаване на издателско предприятие не зависи от съгласието на държавни служби. Който иска да работи като издател, може да го прави без да му е необходим лиценз.

Коректив на свободата на печата са, между другото, задълженията на журналистите за грижливост. Преди да

разпространят дадена новина всички журналисти трябва да проверят дали тя отговаря на истината, дали източникът, от който произлиза тя, може да бъде определен като сериозен или достоверен и дали съдържанието на новината не би накърнило правата на трети лица. Не всяко навлизане в права на трети лица, обаче, трябва да се квалифицира като противоправно. Много е възможно интересът на обществеността от получаване на дадена информация да бъде поставен по-високо от интереса на дадено лице или институция от прикриване на същата. На въпроса, дали приоритет има свободата на печата или равностойните ѝ материални права на трети лица, следва да се отговори по пътя на „претеглянето“ на колидиращите правни блага.

§ 6 на провинциалните Закони за печата задължава печатът да проверява новините преди да ги разпространи от гледна точка на тяхното съдържание, произход и истинност, с изискуемата според условията грижливост.

§ 6 (Задължение на печата за грижливост)

Печатът е длъжен да проверява новините преди да ги разпространи от гледна точка на тяхното съдържание, произход и истинност, с изискуемата според условията грижливост.

Задължението за недопускане на наказуемо съдържание в печатни произведения или неразпространение на печатни произведения с наказуемо съдържание (§ 20, ал. 2) остава в сила.

По отношение на задължението за истинност, което е записано и в Кодекса на печата като етична база за действо на журналистите, са в сила следните принципи:

Под истина се разбира съответствието между изказване и действителност. Проверката за истинност на съдържанието трябва да става винаги преди разпространението на новината. Привилегия и дълг на печата е да изпълнява една обществена задача чрез събирането и разпространяването на новини по въпроси от обществен интерес, заемане на позиция, упражняване на критика или съдействие по друг начин при формирането на мнения. Коректив на тази привилегия и на публицистичната власт на печата е задължението за истинност.

Задължението за истинност не налага върху печата твара за разпространение само на „абсолютни истини“. При тълкуването на това определение трябва да се изхожда по-скоро от „задължение за истинност, съобразено с възможностите на печата“: журналистите трябва да се стараят с необходимата добросъвестност и прецизност да разкрият действителното състояние на нещата. При това

журналистите трябва да се стараят според силите си (което е доказуемо пред съда) да разкрият действителното състояние на фактите и тяхното правдиво отразяване.

Мащабите, които се прилагат към задълженията за грижливост и истинност, могат според случая да бъдат следните:

- * Колкото по-интензивно е навлизането в чужда правна сфера от страна на печата, толкова по-силно действа задължението за грижливост. Това се отнася особено за публикуването на „материали-бомби“, или в случаи, когато по изключение трябва да се изнесат сведения за частната или интимна сфера на отделни лица. Колкото по-критичен е един материал, толкова по-силно действа задължението на журналиста да подхожда грижливо към проблемите в него. Той трябва да претърпява всичко, което е във възможностите му, за да изключи неистинните новини.

- * При малка значимост на подлежащата на разпространение новина и в случаите, когато в нея няма засегнати лица, е достатъчна проверка на истинността на нейното ядро. Особено когато се касае за спортни новини или информации от света на шоу-бизнеса, може да се приеме едно по-повърхностно отношение, в никакъв случай обаче неистинност.

- * Изискването за актуалност също може да се отрази по определен начин на задължението за грижливо отношение към новините. Когато се касае за факти с принципно политическо, обществено или стопанско значение, то изпълнението на обществената задача на печата, свързана с информационните интереси на обществото, налага бързо реагиране. В тези случаи е достатъчна една по-малка степен на проверка. При всички случаи и тук трябва да се провери истинността на централния факт в новината. Когато тази истинност не може да се установи, публикацията следва да се отложи, колкото и бомбастичен да е материалът. Редакционното приключване на изданието не може да е аргумент, оправдаващ разпространяването на „полу-истини“.

- * Изслушване на засегнатия. При съмнителни информации или „неясни източници“ отнасянето директно до засегнатото лице е препоръчително. Неговото изслушване е задължително и когато има опасност за грубо вмешателство в правната му сфера, както и когато не е налице изискването за актуалност на информацията. Когато според обстоятелствата може да се направи предположение, че няма да бъдат получени по-ясни сведения, не е необходимо да се изслушва засегнатия. Задължение за изслушване не възниква и когато може да се очаква опровержение

или когато може да се предположи, че засегнатият ще предприеме правни действия за спиране на публикацията.

Оправдан интерес

(§ 193 от Наказателния кодекс на ФРГ)

Тълкуването на термина „оправдан интерес“ има определящо значение за работата на печата. Това основание за изключване на вината посочено в § 193 на Наказателния кодекс има значението извън границите на наказателното право. Най-честите случаи, в които се прилага това основание за изключване на вината в практическата работа, са в областта на клеветата съгласно § 186 от НК, както и гражданско-правните претенции за обезщетение за вреди (материални и нематериални) съгласно § 823 и следващите от Гражданския законник. В случай, че са налице предпоставките от § 193 НК не може да се предпоставя противоправност на една публикация само защото в нея са използвани погрешни твърдения за факти. Тъй като за да се повдигне обвинение срещу журналист е необходимо наред с изпълнения на фактическия състав на престъплението да са налице също противоправност и вина, то в такъв случай основанието за изключване за вина „в изпълнение на оправдан интерес“ може да има огромно значение в отделния случай. Дори когато една публикация съдържа фалшиви сведения или представлява намеса в закриляни сфери на трети лица, то нейното първоначално обнародване, извършено без знание за това, че фактите са неистинни, е допустимо. Значимите последици за практиката са, например, че въпреки че истинността на едно съобщение не може да бъде доказана, то наказуемостта на журналиста за клевета отпада поради липса на вина, а с нея и задължението за изплащане на парично обезщетение.

Във всеки случай един журналист, който поради незнание е разпространил съобщение с невярно съдържание или такова, накръняващо права на трети лица, може да се позовава на онесияващото го „в изпълнение на оправдан интерес“ основание само при следните предпоставки:

* Трябва да съществува оправдан и сериозен обществен интерес от узнаване на разпространяваното съобщение. По-специално значението на подлежащата на публикация информация винаги трябва да бъде претеглено като на другата страна се поставя интереса на засегнатия. Колкото повече съдържанието на информацията касае легитимните интереси на обществото, толкова по-оправдано е позоваването на посоченото основание за изключване на вината. От друга страна, защитата предоставена от § 193 НК може да се използва толкова по-малко, колкото повече

една публикация обслужва задоволяването на любопитството, търсенето на сензации или елементарното развличане на публиката.

* Журналистът трябва да спазва всички лежачи върху него задължения за грижливост, което в случай на съмнение да може да докаже пред съд. Той трябва да може да докаже също така, че от негова гледна точка не са съществували съмнения относно истинността на информацията (чито неистинност се е установила впоследствие), както и че е извършил проучвания, съобразявайки се с „обичайната за работата грижливост“, изчерпвайки всички средства за проучване, с които е разполагал. Към тях се числят доказването на искрена и, прилагана в едно добре ръководено издателство, грижа за установяване на истината и нейното правдиво отразяване, също както и доказателството, че в конкретния случай е било действително извършено претегляне на правни блага. В случай, че е налице нарушение на изискването за журналистическа грижливост, то журналистът дори и тогава не може да се позове на основанията за изключване на вина „в изпълнение на оправдан интерес“, когато предмет на информацията му е бил факт от голямо значение за обществото.

Общи права на личността (лични права)

Под общи лични права се разбира едно абсолютно насочено срещу всички (включително и срещу държавата) особено право по смисъла на § 823, ал. 1 на Гражданския законник, чиито съществени характеристики обаче се изличат от членовете 1 и 2 на Конституцията:

Член 1 от Основния закон:

(1) Човешкото достойнство е ненакрънимо. Всички държавни власти са длъжни да го уважават и защитават.

(2) Германският народ припознава ненакрънимостта и неотчуждимостта на човешките права като основа на всяко човешко общжитие, на мира и справедливостта в света.

(3) Изброените по-долу основни права обвързват законодателството, изпълнителната власт и правосъдието като непосредствено действащо право.

Член 2 от Основния закон:

(1) Всеки има право на свободно развитие на своята личност доколкото не накрънява правата на други и не

нарушава конституционно установения ред и нормите на морала.

(2) Всеки има право на живот и телесна неприкосновеност. Свободата на личността е ненакърнима. Ограничаване на тези права се допуска само със закон.

Общото лично право може да се дефинира като право на уважение на индивидуалната личност от страна на държавата и в частния правен оборот. То се характеризира най-общо чрез:

* Защитата на частната, поверителната и интимната сфера. В тези три сфери от живота на хората намерената на медиите по принцип е забранена. Изключения се допускат в отделни случаи, когато засегнатото лице е съгласно с такава намеса или се касае за видни личности от съвременната история. При това трябва да се прави разлика между „абсолютни“ личности от съвременната история: личности, които стоят в центъра на общественото внимание поради техни политически, социални, художествени или спортни качества, като например политици (включително и местни), звезди от шоу-бизнеса, известни футболисти от професионалната лига), и, от друга страна, „относителни“ личности на съвременната история, които по правило живеят в анонимност, но поради някакъв актуален повод са привлекли интереса на обществеността върху себе си (като напр. лица, извършили особено тежки престъпления). Когато се касае за личности от съвременната история, по изключение се позволява разпространяване на сведения от тяхната защитена сфера без тяхно съгласие, когато това, което се съобщава, е вярно и когато съществува легитимен обществен интерес от публикацията (при публикации от частната сфера) или един изключителен обществен интерес (при публикации от поверителната или интимна сфера). Трябва да се има предвид, че определеното „легитимен обществен интерес“ се определя не на база числото на читателите, които са заинтересовани от научаване на информацията. Касае се само и единствено за това, дали общественото има оправдан интерес да научи за някакви събития от частната, поверителна или интимна сфера на дадена личност от съвременната история.

* Право върху собственото изображение

Производството и разпространението на фотографии се допускат по принцип само със разрешението на засегнатото лице; изключения по отношение на печата се съдържат в § 23 и следващите от Закона за авторството върху произведения на изкуството.

* Право върху собственото слово

Например, защита от публикация на фалшифицирани цитати и несъстояли се и следователно измислени интервюта.

* Престъпленията срещу честта, съгласно НК

Обида, клевета.

* Защита срещу застрашаване на кредитоспособността (§824 ГГЗ)

Защита на стопанската оценка на стойността на предприятия или лица срещу разпространението или твърдението на неистини, които застрашават възможността за получаване на кредит или заплашват да създадат други пречки за придобиването на собственост или стопанското развитие.

* Право на информационно самоопределение

По принцип всеки има право самостоятелно да определя кога и в какви граници сведения от неговата защитена сфера могат да станат публично достояние.

Правните последици при нарушаване на журналистическите задължения за грижливост се насочват – в случаите когато претеглянето на правните блага се окаже не в полза на печата – съгласно законите, които са нарушени.

В рамките на това повече от кратко представяне на правото на печата в Германия трябва да се обърне внимание върху една твърде съществена привилегия на журналистите: правото на отказ от свидетелстване. Това право, без което пресата не би могла да изпълнява своята обществена задача, е гарантирано в §55 от Наказателно-процесуалния кодекс.

§53 НПК (право на отказ от свидетелстване по професионални съображения)

(1) Право да откажат да свидетелстват имат също така

...

5 лица, които по професия сътрудничат или са сътрудничили при подготовката, създаването или разпространението на периодични печатни издания или радио- и телевизионни предавания, по отношение на личността на автора, подателя или довереното лице на материала и документи, както и за съобщения, които са им били направени във връзка с тяхната дейност, когато се касае за материали, документи или съобщения, предназначени за редакционната част на изданието.

В рамките на правото на отказ от свидетелстване се забранява на полицията или прокуратурата да претърсват издателски и редакционни помещения и да конфискуват

предмети, които биха могли да разкрият самоличността на информатори на печата.

§ 97 НПК (Забрана за конфискация)

(5) В рамките на обхвата на правото за отказ от свидетелстване и посочените в § 93 (1) т. 5 лица се забранява конфискацията на писмени материали, звукови, видео и носители на данни, изображения и други материали, които се намират в съхранение на някои от тези лица на редакцията, на издателството, на печатниците или на радио- и телевизионната организация.

Правото за отказ от свидетелстване съгласно § 53 НПК се разпростира върху т.нар. „доверени лица по професия“, към които се числят и сътрудниците на печата, радиото и телевизията. Това дава право на лицата, които са сътрудничили при подготовката, изработването или разпространяването на периодични печатни издания, радио- или телевизионни предавания, да запазват в тайна източниците си на информация пред органите на държавната власт. Това право може да се упражнява не само в наказателните производства, но и в гражданския процес, по отношение на данъчните власти, както и по отношение на трудовоправни, финансовоправни, социалноправни и административно-правни процедури. Същото се отнася и по отношение на процедури, довели до налагане на професионални наказания или парични глоби, както и за разследвания, провеждани от парламентарните комисии.

По отношение на печата тази привилегия е ограничена до периодичните печатни издания, т.е. от нея могат да се ползват само вестниците, списанията и др. печатни произведения, които излизат в нередовна поредица с интервал между отделните издания не по-дълъг от шест месеца. Кръгът на сътрудниците на медиите, които могат да се позовават на правото на отказ на свидетелстване, е твърде широк. Професионално сътрудничество при подготовката, създаването и разпространението могат да докажат редакторите, доброволните сътрудници, репортерите, стажантите или кореспондентите. Към този кръг спадат обаче не само представители на „пишещото братство“. Правото на отказ от свидетелстване имат и представители на търговския или техническия персонал (напр. стенографките) или на юристите, когато по силата на служебното си или професионално положение те имат сведения за автора на дадено съобщение или за неговото съдържание.

Правото на отказ от свидетелстване се прилага на първо място по отношение на лица – на информаторите. Зако-

нът ги определя като автор, изпращач или доверено лице. Авторът е интелектуалния създател на един материал. Изпращач е този, който предава на едно медийно предприятие информации или материали, които са създадени от другия или писма, записки, становища и т.н., включително и когато това става само за нуждите на архива. Доверено е това лице, което дава инициатива за публикуване на съобщение в качеството си на информатор или предоставя необходимия за публикацията материал изцяло или отчасти. Никой не е задължен да отговаря на въпроси, свързани със самоличността на информатора. Това се отнася и за лица, които работят в рамките на изданието. Дори когато интелектуалният създател на материала бъде запитан за самоличността на автора, той може да мълчи и не е длъжен да издава собствената си самоличност. Във всеки случай печатът може да се позовава на правото си за отказ от свидетелстване само дотолкова, доколкото самият той е запазил анонимността на информаторите си.

На следващо място правото за отказ от свидетелстване се разпростира върху съдържанието на доверените от информатора сведения. В този кръг спадат както фактът, че изобщо е постъпило сведения, така и всичко, което е станало известно на печатното издание във връзка с дадена публикация. Защитени са не само съобщения, които са били използвани в рамките на публикацията: правото за отказ от свидетелстване се разпростира също така и върху „бекграунд“ – материали, както и върху архивни документи.

Правото на отказ от свидетелстване не защитава обаче – и това в практиката често предизвиква проблеми – т.нар. собствени разследвания. Тук спадат извършените от носителя на това право собствени проучвания или изработени материали, както и всички други сведения, до които един сътрудник на печата достига по свой почин, включително и когато той ги изпраща на редакцията си в качеството си на външен неин сътрудник. Все пак дори и в такива случаи не всичко е загубено. През 1989 г. Върховният съд призна високата стойност на правото на отказ от свидетелстване и с това защитата на информаторите за функционирането на свободния печат като реши следното:

* Журналистът не е длъжен да дава сведения за получени на базата на самостоятелни проучвания факти, когато те са в непосредствена връзка с получени от него информации, в резултат на което би било възможно разкриване на информатора.

* Правото на журналиста да откаже да свидетелства се разпростира и върху обстоятелства, които биха могли кос-

вено да доведат до разкриване до самоличността на информатора.

В тясна връзка с правото за отказ от свидетелстване се намират разпоредбите, касаещи забраната за конфискация и претърсване. Тези две разпоредби забраняват конфискацията на документи и претърсването на редакции в обема, в който сътрудниците на печата имат право да откажат свидетелстване. Не могат да бъдат конфискувани писмени материали, звуконосители и носители на данни, доколкото от тях може да се направят изводи за автора, изпращача или доверителя на някое съобщение. Не се изключва от конфискация обаче – също както и при отказа от свидетелстване – материалът, получен от собствените сведения. Между впрочем конфискация може да се извършва само на материали, които се намират на разположение на лицето, което има право да откаже свидетелстване. Значи напр. материали, които той притежава или съхранява при себе си (напр. документи, които се намират в къщата му, в бюрото му, в колата му и др.). Ако документите не се намират при него, тогава важи забраната за конфискация и претърсване.

Не може да се предприема претърсване с цел откриване на предмети, които съгласно § 97 НПК не подлежат на конфискация. При издаване на разпореждания за претърсване и конфискация – доколкото една такава мярка е винаги тежко нахвърляне на свободата на печата – следва да се съблюдава принципа на съотнositелността: Тези мерки трябва да се съотнасят към тежестта на преследваното деяние и основателността на подозрението, че такова деяние наистина е било извършено. Трябва да се има предвид, че претърсвания и изземвания не са допустими, дори и когато правото на отказ от свидетелстване не може да бъде упражнено. Разпореждания за претърсване могат да бъдат издавани само от съдия, а когато това е невъзможно, от Прокурор. Конфискация в помещения на редакция, издателство или печатница, или в сградата на радио- и телевизионна организация може да бъде наредена единствено от съдия. При това предмета, подлежащ на конфискуване, трябва да бъде точно описан в постановлението и то по такъв начин, че да не остават съмнения относно обсега на конфискацията. Разпореждане за конфискация, формулирано бланкетно, например, че „на конфискация подлежат всички открити при претърсването доказателствени материали“ е недопустимо. Съответно не е допустимо да се прекопира, например, цялата информация, запазена в компютър с аргумента, че по-късно на спокойствие тя ще бъде прегледана, за да бъде установено дали измежду нея се намират информации, които могат да бъдат използвани

като доказателства. В случай, че при претърсване бъдат конфискувани предмети, които са защитени от правото на отказ от свидетелстване или които биват конфискувани на основание на едно недопустимо разпореждане, то такива предмети не могат да бъдат използвани в процеса.

Принципи на разделяне

В рамките на тази разработка трябва да бъде разгледан и вължания за всички медии принцип на ясното и еднозначно разграничаване на редакционен текст и реклама. Според него от една страна всички публикации, за които издателят получава заплащане (вкл. и чрез компенсация), трябва да бъдат обозначени ясно като реклама, така че това да е видно и за най-невнимателния и повърхностен читател. Обикновено това става чрез ясно изписване на думата „реклама“. От друга страна, не е разрешено да се разпространява реклама в редакционната част на изданието и изобщо в такива части, които визуално са конципирани като редакционен текст. Само ако е налице публицистичен (а не рекламен) повод за публикацията (напр. когато се касае за действителни новости или за честване на годишнини) и когато такива съобщения служат на деловото информизиране на читателя (когато назоваването на името на една фирма, или на един продукт, или на услуги са неизбежна вторична последица от съобщението) могат да бъдат разпространявани сведения за фирми или техни продукти или услуги в редакционната част.

Рекламата се публикува отделно и трябва да се заплаща. От гледна точка на разбирането за функциите на издателя, или на печата като цяло в Германия, е недопустимо редактори или сътрудници на печатното издание „между другото“ да набират и реклами, като при това получават и „проценти“. Една такава дейност никак не може да се вмести в рамките на обществената задача на печата. Съгласно принципа за разделянето е недопустимо също така издателят да публикува или да обещава публикуването на PR-материал, очаквайки насреща рекламодаделят да му предостави реклами за публикуване, както и да привлича рекламодаделци чрез публикуване на позитивни съобщения, възхваляващи дейността на тези потенциални рекламодаделци, служещи като примамка за същите. Това е недопустимо не само от гледна точка на разпоредбите на закона за конкуренцията, но също така от нормите на съсловното издателско право. Тук трябва да бъдат споменати някои кратки пасажки от това издателско съсловно право:

„Реклами, които според начина на печатане са оформени като редакционни материали и не става ясно, че те всъщност са отпечатани срещу заплащане, оставят у не-предубедения читател впечатлението, че са касае за независим редакционен текст, докато в действителност те са рекламни съобщения. Поради техния заблуждаващ характер те накарват принципите на почтената реклама и застрашават доброто име и независимостта на редакционния труд; те са забранени и от гледна точка на правото на печата. Истинността и яснотата на рекламната изискват ясното разграничаване на рекламата от редакционна част“.

„Издателите и редакторите (журналистите) съдействат при формирането на общественото мнение. За да могат да изпълняват своята публицистична задача, те се нуждаят от доверието на читателите. Това доверие не може да бъде създадено или да се запази, когато читателите откриват в текстовете на вестника или списанието редакционни указания, които без външно да са представяни като заплатена стопанска реклама, всъщност обслужват частно стопански интереси. Като част от текстовото оформление се включват редакционни указания за отговорността на ръководството на изданието. Задача на редактора е следователно да отдели от информацията за едно предприятие или неговите постижения всичко, което надхвърля рамките на деловото му представяне. Компромиси в името на получаване на рекламни поръчки, правени под формата на удобно представяне на частни предприятия, техните изделия, постижения или прояви, в редакционната част на едно печатно издание, са в състояние да застрашат принципите на чистота на рекламната, на независимост на печата и на свобода на изразяването на мнения. И затова не бива да бъдат стимулирани нито от рекламодателите, нито предоставяни от издателите“.

„Редакционни материали с картина и текст извън рекламния отдел на едно печатно издание, които

а) се предлагат, подкрепят или публикуват като допълнителна насрещна услуга на издателя във връзка с получаването от него на рекламна поръчка,

б) и при това споменават рекламодателя, неговите продукти, постижения или начинания под формата на удобна за последния оценка или създавайки впечатления за обективност;

в) с това обслужват стремежа към получаване на печалба без да дават това да се разбере ясно, са непочтени и представляват нарушение на Наредбите за офертите. Такива двойствени публикации са забранени.“

Обобщение

* Дейността на печата в Германия се защитава от Конституцията

* Печатът се ползува от многобройни привилегии

* Срещу тези привилегии, обаче, печатът има и редица задължения, които служат като коректив на неговата публицистична сила.

* Печатът е свободен от намеса на държавата в неговата дейност.

* Цензурата, в каквато и да е форма е недопустима. Ограничителни мероприятия на държавата, насочени към производството и разпространението на печатни издания и особено поставянето на изданието в зависимост от извършването на предварителна проверка от страна на ведомства или тяхно одобрение на съдържанието на изданието, не се допускат. Забраната за цензура е една абсолютна предпоставка за упражняването на основното право за свобода на печата.

Основното право на свобода на печата създава правна претенция срещу накарвания на тази свобода от държавата. Опитът от миналото показва, че в Германия законодателната, изпълнителната и съдебната власт в общи линии се съобразяват с високата стойност на свободата на печата.

Като пример за това могат да бъдат посочени мотивите на Федералния конституционен съд по т.нар. дело „Шпигел“, в което пазителите на Конституцията казаха следното:

„Свободният, независим от държавната власт и освободен от цензура печат е съществен елемент на демократичната държава; за модерната демокрация свободната периодично излизаща преса е от жизнено значение. За да може да взема политически решения, гражданинът трябва да е всеотворно информиран, но също така и да познава и да претегля мненията, които другите са си съставили. Печатът поддържа тази дискусия непрекъснато; той доставя информацията, взема становище по тях и по този начин играе ролята на ориентираща сила в публичното противоборство. Чрез него се артикулира общественото мнение, аргументите се изграждат чрез противопоставянето на алтернативни мнения, придобиват ясни контури и по този начин улесняват гражданина при вземането на страна и решение. В представителната демокрация печатът е и същевременно един постоянен свързващ и контролен орган между народа и неговите избраници в Парламента и Правителството.

Точно защото възложена на печата обществена задача е толкова важна, точно затова тя не може да бъде

изпълнена от организираната държавна власт. Печатните предприятия трябва да могат да се създават свободно в общественото пространство. Те работят съгласно принципите на частното стопанство и се организират във формите на частното право. Те се намират помежду си в интелектуална и икономическа конкуренция, в която публичната власт няма право да се намесва.

Основният закон гарантира в чл. 5 свободата на печата. Въпреки че на първо място с него се гарантира едно субективно основно право на заетите в сферата на печата лица и предприятия, то тази норма има същевременно и една обективно-правна страна. Тя гарантира института „свободен печат“. Държавата е задължена да държи сметка за постулата за свободата навсякъде, където в нейния правопорядък една норма засяга печата. Свободното създаване на печатни предприятия, свободният достъп до професии в тази сфера, задължението на държавните учреждения да предоставят информация са принципи изводи, които се правят оттук; Може да се мисли също така и за едно задължение на държавата да отклонява заплахите, които могат да възникнат за свободния печат в резултат на създаването на монополни мнения.

Привилегированото в някои отношения положение на сътрудниците на печата им е дадено в името на тяхната задача и само в нейните рамки. Тук не се касае за лични привилегии. Освобождаването от задължение да се спазват общите правни норми трябва да бъде оправдано от гледна точка на естеството на тази задача и в нейните граници.“

КОНСТИТУЦИЯТА И ЕВРОПЕЙСКИТЕ ПРАВНИ НОРМИ – ОСНОВА ЗА ДЕЙНОСТТА НА МЕДИИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Емил Константинов

Едва ли някой ще възрази, че много по-благоприятно е, когато журналистическата дейност, особено разследващата, се извършва в съответствие и под закрилата на правото, а не когато попада под ударите на закона. Поради това въпросът за правните рамки на журналистическата професия предизвиква значителен интерес в демократичните общества.

От неговия отговор е особено заинтересуван така нареченият разследваща журналистика. Причините за този интерес са от най-различно естество. Ще посоча само някои от тях. Журналистът, който разследва, се движи обикновено в сива зона, намираща се на границата на законността, в която той трябва майсторски да балансира между позволеното от закона и стремежа му да извършва дейност, която не е правно уредена или дори е забранена. В същото време той засяга най-различни, често дори диаметрално противоположни интереси на лица, организации и ведомства, които му оказват отпор, и то често не само юридически. В много случаи журналистът се превръща в прицел на открити и прикрити нападки. За разлика обаче от държавните органи, които се занимават със следователска и разследваща дейност, той не е защитен с имунитета на държавния служител.

В демократичната държава независимата съдебна власт предоставя значителни гаранции за осъществяването на журналистическите права. Тези гаранции са допълнени с възможността осъществяването им да се контролира от международни органи, оправомощени с правна власт. Поради това доброто познаване и прилагане на правните норми, отнасящи се до журналистиката, е без съмнение от изключителна практическа важност за упражняването и закрилата на журналистическата професия.

По-надолу ще се спра както на конституционните, така и на международните норми, които са от най-голямо значение за свободата на журналистическата работа.

Конституцията заема съществено място в правната закрила на журналистическата дейност. Ще посоча някои важни съображения, които подкрепят този извод.

Конституцията урежда основните права на гражданите, включително свободата на словото, на печата и на информацията. Не съществува друг специален закон, който да регламентира журналистическата дейност. Следователно, основната правна регламентация на журналистическата професия трябва да се търси най-напред в разпоредбите на Конституцията.

Разпоредбите на Конституцията се прилагат пряко, те имат непосредствено действие (чл. 5, ал. 2). При отстояването на своите права журналистите могат да се позовават на тях. Залегналите в Конституцията основни права на гражданите са неотменими (чл. 57, ал. 1) и могат да бъдат защищавани по съдебен ред.

Значимостта на конституционните разпоредби, регламентиращи журналистическата свобода, се определят и от едно друго важно обстоятелство, а именно – те са издигнати във върховен закон и другите закони не могат да им противоречат (чл. 5, ал. 1). Това означава, че тази свобода не може да бъде ограничавана чрез други закони. Когато подобни ограничения противоречат на конституционните разпоредби, последните ще имат предимство.

Конституцията притежава голямо значение за правното гарантиране на журналистическата свобода и поради обстоятелството, че чрез нея част от българското право стават важни международни стандарти от областта на свободата на информацията. Международните договори, които са ратифицирани по конституционен ред, които са обнародвани и са влезли в сила за нашата страна, стават част от вътрешното българско право. Освен това, те имат предимство пред онези норми на вътрешното законодателство, които им противоречат (чл. 5, ал. 4).¹ Следователно йерархията на правните норми, която съществува в българското право, е следната: конституцията, нормите на международните договори и законите. Това означава, че нормите на международните договори, които закрилят журналистическата дейност, имат непосредствена правна сила. Тяхното прилагане може да се търси чрез съда. Двата основни международни договора, които са от най-голямо значение за журналистиката, са Международният пакт за гражданските и политическите права от 1966 г.² и Факултативният протокол към него,³ а също и Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи.⁴

Чрез международните договори част от българското право стават утвърдени международни демократични стандарти за правното гарантиране на свободата на жур-

налистическата дейност. Тези стандарти, както и онези, залегнали в Конституцията, създават спирачки пред евентуално деформиране на свободата на информация чрез законодателството. Ето защо е наложително журналистите добре да познават конституционните и международните норми, гарантиращи свободата на тяхната дейност. Те могат да ги използват както за отстояване на правата си по правен път, така и за разпространението на знанието за тях и за възпитанието на своята аудитория и своите читатели в духа на тези демократични норми.

Основните конституционни права, уреждащи свободата на журналистическата дейност, са правото на мнение, свободата на печата и свободата на информацията.

Правото на мнение включва правото то да бъде изразявано и разпространявано писмено или устно, а също и чрез звук, изображение или по друг начин (чл. 39, ал. 1). Това право се отнася както до журналиста, така и до всеки друг гражданин, който изразява или търси да изрази своето мнение чрез медиите.

Конституцията обявява **печата и другите средства за масова информация за свободни** и забранява тяхната цензура (чл. 340, ал. 1). Тази уредба се отнася до всички медии, т.е. тя включва както частните, така и държавните медии, включително и електронните – радиото и телевизията.

Конституционно уредената **свобода на информация** включва както правото тя да се търси, така и правото тя да се получава и разпространява (чл. 41, ал. 1). Тази свобода е допълнена с правото на достъп до информация от държавен орган или учреждение по въпроси, които представляват законен интерес за гражданите (чл. 41, ал. 2). Тази разпоредба, която е от практическа важност и за журналистическото разследване, е ограничена само в случаите, когато информацията е държавна или друга защитена от закона тайна и засяга чужди права.

Предоставените от Конституцията права за свободна журналистическа дейност не са абсолютни. Техните граници свършват там, където се накръпват правата на другите или възниква сериозна опасност за държавата. Но важно е в случая е, че тези ограничения са точно определени в Конституцията. Това дава възможност на всеки журналист да ги знае и да се съобразява с тях, а също и да реагира, когато органичния излизат извън конституционно установените рамки.

Журналистите са длъжни да зачитат правата и законните интереси на другите (чл. 58, ал. 1). Не се допуска злоупотреба с предоставените им конституционни права, както и тяхното упражняване, ако то накръпва права и законни интереси на други (чл. 57, ал. 2).

Журналистическите права могат да бъдат временно ограничени при обявяването на война, на военно или на друго извънредно положение със закон (чл. 57, ал. 3).

Правото на мнение не може да се използва за нахвърляване на правото и на доброто име на друго, а също и за призоваване към насилствена промяна на конституционно установения ред, към извършване на престъпления, към разпалване на вражда или към насилие над личността (чл. 39, ал. 2).

Свободата на средствата за масова информация може да бъде ограничена чрез спиране или конфискация само въз основа на акт на съдебната власт в следните случаи – когато се нахвърлят добрите нрави или се съдържат призови към насилствена промяна на конституционно установения ред, за извършване на престъпление или за насилие над личността (чл. 40, ал. 2).

Конституцията забранява правото на информация да бъде насочено срещу правата и доброто име на другите граждани, както и срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала.

Ще посоча по-надолу и редица други разпоредби на Конституцията, които по същество слагат журналистическата дейност в определени рамки, така че да се зачитат както държавните, така и чуждите интереси. Така например журналистите трябва да се съобразяват с правото на всеки на личен и семеен живот (чл. 32). Съгласно Конституцията личният живот на гражданите е неприкосновен и всеки има право на защита срещу незаконната намеса в личния и семейния му живот и срещу посегателството върху неговата чест, достойнство и добро име. Освен това никой не може да бъде следен, фотографиран, филмиран, записван или подлаган на други подобни действия без негово знание или въпреки неговото изрично несъгласие, освен в предвидените от закона случаи.

Не без значение за свободата на журналистиката е нацията, по който се получават разрешения за ползуването на радиочестотния спектър. Според Конституцията държавата осъществява суверенни права върху радиочестотния спектър и позициите на геостационарната орбита, определени за нашата страна с международни споразумения (чл. 18, ал. 3). Условиата и редът, при които държавата предоставя разрешения за ползуване на радиочестотния спектър и на геостационарната орбита, се уреждат със закон (чл. 18, ал. 5). Следователно, според Конституцията разрешенията за ползуване на радиочестотния спектър могат да се извършват само на базата на закон. По този начин се гарантира гласност и прозрачност на процедурата.

Конституцията съдържа и редица други разпоредби, отнасящи се до журналистическата професия, като например онези за парламентарния контрол върху Българското национално радио, Българската национална телевизия и Българската телеграфна агенция, закрилата на авторските права (чл. 54, ал. 3), използването на официалния език (чл. 3, чл. 36), организацията на икономическата дейност и др.

От международните договори, които регламентират свободата на информация, аз ще се спира накратко само на *Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи*. Причините за това са две. Първо – нейните норми са част от българското право и пряко се прилагат. Освен това, като втора причина бих привел възможността да се търси по международен съдебен ред отговорност от държавата, когато тя е нарушила залегналите в конвенцията права.

Правото на собствено мнение и на информация е залегнало в чл. 10 на конвенцията. То се разглежда като едно от основните условия за прогреса на демократичните общества и за развитието на всеки човек. Съгласно член 10 всеки има право на свобода на изразяването на мнения. Това право включва свободата да отстоява своето мнение, да получава и да разпространява информация и идеи без намеса на държавните власти и независимо от границите.

Този член не препятства държавите да лицензират дейността на радио- и телевизионните компании и на производителите на кинематографична продукция. Тази възможност не трябва да нарушава журналистическата свобода. Лицензирането има повече технически характер и не засяга съдържанието на журналистическата дейност. То трябва да бъде съобразено с изискванията за плурализъм на медиите в демократичното общество.

Ограничаването на журналистическата свобода е възможно само на основата на чл. 10, ал. 2 на конвенцията. То може да се извършва само поради три основни причини:

а) за защита на обществените интереси (национална сигурност, териториална цялост, обществена сигурност, предотвратяване на безредици и престъпления, закрила на здравето и на морала);

б) за закрила на правата на трети лица;

в) за поддържането на авторитета и независимостта на съда.

Ограниченията са допустими, само ако са предписани от закона и са необходими в „едно демократично общество“. Според правораздаването на Европейския съд за правата на човека държавите притежават определено поле за собствена преценка на необходимостта да се намесват в

свободата на журналистите. Но във всички случаи тяхното запазено поле за преценка подлежи на контрол от органите, създадени от конвенцията за гарантиране на нейното прилагане – това са Европейската комисия и съда по правата на човека. Всеки конкретен случай се разглежда отделно и се преценява дали държавата е нарушила със своята намеса в журналистическата дейност разпоредбите на конвенцията.

Европейските правни стандарти, които предоставя Европейската конвенция за правата на човека, са допълнителна гаранция за правната закрила на свободата на журналистическата дейност в България. При нарушаване на нормите на конвенцията жалба се изпраща до Европейската комисия по правата на човека в Страсбург. Процедурата, която започва, може да завърши, ако има основание за това, с решение, че държавата е нарушила конвенцията, при което тя ще дължи обезщетение.

Направеният кратък преглед на действащите в нашата страна конституционни и международно-договорни норми, отнасящи се до свободата на журналистическата дейност, показва, че въпреки отсъствието на специален закон за медиите, съществуват достатъчно правни гаранции, за да могат средствата за масова информация да отстояват своята роля на пазач и контролър на демокрацията.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж Конституцията от 1991 г. и участието на България в международните договори, под общата редакция на проф. Емил Константинов, София, 1993.
2. Ратифициран от България с Указ 1199 от 23 юни 1970 г. на Президиума на Народното събрание, обнародван в „Държавен вестник“, бр. 64/1970 г. Текстът е обнародван в „Държавен вестник“, бр. 43/1976 г.
3. Ратифициран от България със закон от Великото народно събрание на 10.12.1990 г. Ратификацията е обнародвана в „Държавен вестник“, брой 107/1990 г. Текстът е обнародван в „Държавен вестник“, бр. 66/1992 г., в сила за България от 26 юни 1992 г.
4. Ратифицирана от България със закон на 36-то Народно събрание на 31 юли 1992 г. Ратификацията е обнародвана в „Държавен вестник“, брой 66/1992 г. Текстът е обнародван в „Държавен вестник“, бр. 80/1992 г. Конвенцията е в сила за България от 7 септември 1992 г.

ЗА ПРАВНАТА УРЕДБА НА УСТРОЙСТВОТО И ДЕЙНОСТТА НА СРЕДСТВАТА ЗА МАСОВА ИНФОРМАЦИЯ

Красен Стойчев

1. Духът на либерализъм в своето класическо изражение „Laissez faire, laissez passer“ се откроява особено ясно тогава, когато се вглеждаме в правната регламентация на организационната структура и дейността на печатните и електронните медии. Рамките на регулирането са дадени само в най-едър план в Конституцията на Република България, а когато стане въпрос за подробности и конкретни решения, нормативна уредба практически липсва. По същество няма правна регламентация, която да отчита характера, обхвата и значението на извършваната от печатните и електронните медии дейност, и на тази основа да предлага съответни съобразени с положението им решения. В резултат на това на различните печатни издания и частните електронни медии у нас се предоставят на практика неограничени възможности сами да определят както своята организационна структура, така и моделите си на поведение, съобразявайки се единствено с икономическата конюнктурата и със собствените си възможности и общите изисквания, които нашият законодател поставя към всяка дейност, свързана с предоставянето на стоки и услуги на пазара. От гледна точка на действащото законодателство, следователно, няма особена разлика в спецификата на извършваната от печатните и електронните медии дейност в сравнение с всяка друга производствена, транспортна и т.н. дейност. Изтъкнатото не се влияе от обстоятелството, че в определени случаи, например при т.нар. частни електронни медии, организационната им структура и дейност в някаква степен се предопределят от наличието на конкретно разрешение. По същество с издаваните в тази връзка административни актове се решават конкретни въпроси с оглед на точно определени адресати. Те не установяват общи правила на поведение с абстрактно съдържание, които да се прилагат за неограничен брой лица и спрямо неограничен кръг случаи. На пръв поглед либерализмът, за който става дума, изглежда че носи само преимущества за печатните и електронните медии. Те

имат възможност да избират, т.е. липсват каквито и да са проявни форми на патернализъм, налице са условия за саморегулиране, за свободна преценка. Освен това функционирането на различните медии се съобразява в по-голяма степен с императивите на конкуренцията и с различни метаюридически правила, като например правилата за професионална етика (нека да вземем за пример в това отношение Правилата на журналистическа етика на Съюза на българските журналисти) и други подобни, отколкото с някакви предварително фиксирани задължителни правни разпоредби. Но либерализмът, който властва в законодателството ни относно разглежданите тук въпроси, има и негативни страни. Няма основания да се получават каквито и да са предимства и затова, например, опитите за облекчения относно размера на данъка за добавената стойност бяха обречени. По-нататък неуредени и неясни остават редица въпроси. Например относно способите за защита, относно накръпването на правата и доброто име на гражданите остава да се прилагат общите правила за отговорността за неимуществени вреди, произтичащи от неправомерно увреждане, и само за една категория лица – народни представители, общински съветници и кметове – съществува възможност да се публикуват опровержения (чл. 8, Закон за избиране на народни представители, общински съветници и кметове). Разчита се само на един определен способ за защита, въпреки широкия диапазон от възможности за нарушения и засягане на права и интереси. Нещо повече, той с и непълнен, защото той не дава въобще защита на търговските дружества, сдружения и други юридически лица.

2. Когато казваме, че урегулирането на обществените отношения във връзка с организационното устройство и дейността на печатните и електронните медии е проникнат от духа и идеите на либерализма, нужно е да направим едно разграничение. Изтъкнатото важи в много по-голяма степен за печатните и частните електронни медии. Що се отнася до националните електронни медии, тук положението е по-специално. Защото Народното събрание пряко определя параметрите на тяхната дейност. Въз съответствие с § 6 от преходните и заключителните разпоредби на Конституцията, то прие през 1990 година с решения „Основни положения на временния статут на Българската национална телевизия и на Българското национално радио“ (Д.в., бр. 3 от 1991 г.) и „Статут на Българската телеграфна агенция“ (Д.в. бр. 56 от 1994 г.). С тях се формулират някои задължителни изисквания към тези електронни медии, като например телевизията се задължава да предоставя т.нар. ефирно време на определени дър-

жавни органи, политически партии и председателя на Постоянната комисия на Народното събрание по радио, телевизия и БТА. По-нататък Парламентарната комисия по радио, телевизия и БТА пряко насочва и контролира дейността на тези електронни медии – например, тя подготвя и внася в Народното събрание законопроекти и решения, свързани с тяхната работа, одобрява структурата и правилника за дейността им, проверява сключваните договори, в т. ч. за реклама, спонсорство и други подобни. Всъщност, основните положения на временния статут на Българската национална телевизия и на Българското национално радио, както и Статутът на Българската телеграфна агенция имат за задача да администрират, макар и непряко тяхната дейност. Те не създават правила за поведение и затова избраната форма за материализиране на съдържанието им е не закон, а решение на Народното събрание.

Разликата в подхода към националните електронни медии в сравнение с другите печатни и електронни медии е израз на различната философия, от която е проникнато отношението към медиите. На тази основа по-разбираемо изглежда и несходството в методите на работа, тяхното отношение към масовата аудитория, дори в статута на журналистите в единия и в другия случай. В тази връзка не изглежда съвсем без основание твърдението, че журналистите в радиото, телевизията и БТА имат статут близък до този на държавния служител, например с оглед на тяхното пенсиониране и др. И нещо друго. След като е ясно, че позицията на законодателя не е еднаква към различните медии, остана открит въпросът защо положението на тези, към които той проявява подчертан интерес, не бъде уредено трайно и по общ начин, т.е. със закон, в който ясно да се фиксират взаимоотношенията, правата и задълженията им.

3. Два са постулатите, върху които стъпва цялата нормативна уредба относно организацията и дейността на печатните и електронните медии у нас: свободата на печата и на другите средства за масова информация и правото на информация. Първият е прогласен в чл. 40 от Конституцията, а вторият – в чл. 41 от Конституцията.

Принципът за свободата на печата и на другите средства за масова информация несъмнено е фундаментален принцип на всяко демократично общество и затова Конституцията с основание акцентира върху него. Симптоматично е и това, че той не е само въобще нормативно закрепен, а нещо повече: съдържанието му бе преиззирано, като специално бе открит неговият най-важен елемент – липсата на цензура. Специално заслужава да се отбележи и широкият обхват на разпоредбата на чл. 40 от Конститу-

цията. Той визира не само свободата на печата, т.е. класическата формулировка, а и свободата на електронните медии. И едините, и другите следователно не могат да се разглеждат като оръжие на правителството, на някоя политическа партия или на икономическа групировка и т. н. В този смисъл тъкмо разпоредбата на чл. 40 от Конституцията би трябвало да бъде в основата на всички възражения срещу третирането на една или друго медия като „държавна служба“, като проводник на определена политика. В развлия се преди известно време спор журналистите имаха на практика силно оръжие, но изглежда че те не можаха пълноценно да го използват.

Без да отрича фундаменталния характер на принципа за свободата на печата и другите медии, пет години след извършените у нас демократични реформи общественото мнение изглежда започва да мисли така да се каже „отвъд“ този принцип. Все повече се осъзнава факта, че печатните и електронните медии формират и въздействуват върху общественото мнение, защото до голяма степен очертават границите на информацията: какви факти да бъдат съобщавани и нещо, което е особено важно, каква трябва да бъде моделът, по който да се мисли за тях. По такъв начин постепенно се стига до заключението, че печатните медии, както и другите медии трябва да бъдат свободни, но в същото време и отговорни пред онези, към които са адресирани, т.е. към обществото. То трябва да бъде в състояние да ги контролира. За съжаление обаче Конституцията сама по себе си не дава достатъчно основания нормативната уредба относно организационната структура и дейността на печатните и електронните медии да бъде подчинена на ефективен обществен контрол. Несъмнено всичко това е част от един по-общ проблем, а именно, доколко демократичното ни развитие ще бъде социално ориентирано или пък то ще бъде подчинено най-вече на императивите на индивидуализма.

Чл. 41 от Конституцията пък дешифрира правото на информация като правомощия да се търси, получи и разпространява информация. Текстът наистина е формулиран твърде общо, но тъкмо затова и обхваща дейността на медиите. А определящо за тях като такива е предаването на комплексни съобщения за масовата аудитория по определен способ. С други думи, адресатите и начинът на предаване на информация са определящи за квалификацията им. Все пак Конституцията фиксира правото на информация в един твърде стерил вид. Защото печатните и електронните медии съвсем не са пасивни хроникьори на сведения, не са просто „неутрални“ и „обективни“ свидетели, а напротив – активни интерпретатори и тълкуватели на инфор-

мацията. Нормативната уредба относно организационната структура и дейността на печатните и електронните медии не би трябвало да оставя без внимание това обстоятелство, а да потърси и определи неговата параметри, да го напълни с конкретно съдържание.

4. Печатните и електронните медии функционират в условията на пазарна икономика. Нормативната уредба на тяхната структура и дейност естествено ще се съобразява с това обстоятелство. Действащият у нас Търговски закон изрично определя издателската и печатарската, както и информационната дейност като търговски дейности (чл. 1, ал. 1, т. 6 и т. 9). По такъв начин дейността на печатните и електронните медии се вижда в контекста на събирането и разпространението на информация по пътя на нейната продажба на пазара. Поради това изглежда и най-естествено те да функционират като търговски дружества. Заслужава да се отбележи, че Търговският закон допуска съществуването у нас само на пет вида търговски дружества: събирателно дружество, командитно дружество, дружество с ограничена отговорност, акционерно дружество и командитно дружество с акции (чл. 64, ал. 1 и ал. 2). Най-удачни специално за печатните и частните електронни медии се оказват акционерното дружество и дружеството с ограничена отговорност, вкл. с неговата разновидност еднолично дружество с ограничена отговорност. Обяснението на тази тенденция не е особено трудно: желанието за концентриране и пряко преливане на капитал, който да позволява издаването на няколко вестника и списания, например (акционерно дружество), формирането на покрита структура, в която обаче всеки участник точно е определил степента на риска и отговорността си (дружество с ограничена отговорност), гарантиране участието на колектива (акционерното дружество), гарантиране професионализма в управлението (акционерното дружество и дружеството с ограничена отговорност), контрол върху пазара на печатните медии (акционерното дружество), желанието да се обособи търговската дейност от осъществяваната като основна синдикална, творческа, културна и друга стопанска дейност и така тя да се интензифицира (едноличното дружество с ограничена отговорност) и т.н. Други възможни форми за осъществяване на търговска дейност от медиите са кооперациите и т.нар. гражданско дружество. Опитите, които бяха направени в тази насока обаче, не са оказали твърде успешни.

И така, издателската, печатарската и информационната дейност се квалифицират от Търговския закон като търговски дейности. Нека да отбележа обаче, че подобна квалификация, макар и определяща, далеч не изчерпва

тяжното съдържание. Не може да не се държи сметка, че всички те преследват и други, нестопански цели като пропагандата на идеи, публикуването на възгледи, формиране на обществено мнение и т.н. Изтъкнатото идва да покаже, че когато обсъждаме специално нормативната уредба във връзка с организационната структура идейност на медиите, върху нея не могат да не оказват влияние тези, нека да ги наречем цели на издателската и информационната дейност, които само условно може да бъде казано, че имат „страничен“ характер. Това пък означава, че чисто икономическият подход при решаването на проблемите, който впрочем понастоящем изглежда най-разпространен, няма да бъде достатъчен. На пръв поглед може би изглежда странна тезата, че нормативната уредба относно организационната структура и дейността на различните медии трябва да се съобразява с определени „извънпазарни“ фактори наред с пазарните. Това обаче е неизбежно. Печатните и електронните медии наистина предлагат информация срещу заплащане, но в същото време те несъмнено са и културен феномен, интегрален елемент в духовния живот на обществото. И това не може да не бъде вземано предвид при урегулирането на тяхното устройство и дейност. Специално що се отнася до националните електронни медии не е изключено те да бъдат конституирани не като търговски дружества, аналогично на възможността, която допуска Търговският закон в чл. 62, ал. 3 някои държавни предприятия да бъдат организирани не като търговски дружества. Това обаче остава въпрос на бъдещето и най-вече на решението дали те ще се приватизират или не.

ПРАВНА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ НА ЧАСТНИТЕ ЕЛЕКТРОННИ МЕДИИ В БЪЛГАРИЯ

Радомир Чолаков

1. РАЗВИТИЕ НА ЧАСТНИТЕ РАДИО И ТЕЛЕВИЗИЯ

Дискусиите около създаването и допускането на частните радио- и телевизионни станции не намериха почти никакъв отзвук в българската правна книжнина. Докато на дневен ред стоят реформи в почти цялата правна система, които поглъщат основното внимание на юристите у нас, то очевидно е, че проблемите на медиите продължават да се третират като периферен правен проблем. Особено що се касае до частните електронни медии е широко разпространено схващането, че те са област, чийто регламент ще се оформи естествено по силата на пазарните закони, което прави излишни съответните законови актове. За налагането на едно такова схващане особено роля имат протагонистите на частното радио, които бяха и са склонни да виждат зад идеите за създаване на позитивна уредба на частния радиобизнес прикритите намерения на държавата да въведе ограничения на свободата на словото и мненията именно по пътя на законовото уреждане на тази материя. Единственото действие, което бе очаквано от държавата, беше изработването на механизъм за разпределяне на радиочестотите; решението по такива въпроси като програмна задача, принципи на програмите, гарантиране на многообразието и независимост бе предоставено на естествените пазарни регулатори. Отговорността и компетенциите на законодателя в областта на регламентирането на дейността на частните електронни медии бяха отречени категорично. Тази позиция доведе до там, че изработването на същинските правни регулатори на дейността на частноправните субекти в областта на радиото и телевизията бяха изработени „на тъмно“, без да се ангажира Парламента и без да се вземе мнението на обществеността или на правниците. Регламентът за частните електронни медии беше и си остава поле за изява на интересите на второстепенни органи и ведомства.

2. КОНСТИТУЦИЯТА И ЧАСТНОТО РАДИО

Основната разпоредба на Конституцията на Република България, имаща отношение към създаването на частни радио- и телевизионни станции, е нормата на чл. 18, ал. 3: „Държавата осъществява суверенни права върху радиочестотния спектър и позициите на геостационарната орбита, определени за Република България с международни споразумения.“ Ал. 5 на същия член казва в допълнение, че „Условията и редът, при които държавата предоставя концесии за обектите и разрешения за дейностите по предходните alineи, се уреждат със закон.“

От формулировката на ал. 3 на чл. 19 на Конституцията може да се направи извода, че българският законодател се придържа към разбирането за радиочестотите като обществено благо. Напълно логично ал. 5 на този член съдържа изискване за задължително присъване на закон, уреждащ условията и реда, по които се издава разрешение за ползуването на тези обществени блага: в случая, радиочестотите. Поради неизяснени съображения повелата на ал. 5 на чл. 18 беше пренебрегната. В България се пристъпи директно към изработване на регламент за разпределяне на наличните радиочестоти, без преди това да бъде гласуван изискуемият от чл. 18, ал. 5 закон, под предлога, че Народното събрание е претоварено от други по-важни задачи. За ускоряването на процеса на „раздаване на честоти“ немаловажна роля изигра Парламентарната комисия за радио, телевизия и БТА. Липсата на документи, за жалост, не позволява да бъде изказано еднозначно становище за мотивите, с които членовете на Комисията пренебрегнаха нормата на ал. 5 на чл. 18 и пристъпиха към изработване на организационен механизъм за лицензиране на частни радиооператори.

3. ЗАКОНЪТ ЗА СЪОБЩЕНИЕТА И ЧАСТНОТО РАДИО

Нормативният акт, който урежда оригинално радио- и телевизионната дейност в България, е Законът за съобщенията от 1975 година. Проблемите на радиото и телевизията в този закон са засегнати в чл. чл. 37, 38 и 39 и се разглеждат преимуществено от гледна точка на техническите аспекти на тази дейност. Това се подчертава и от експлицитното изключване на програмите на Националните радио и телевизия от регулативния обхват на закона. Разпоредбите на посочените норми определят две изисква-

ния за използването на радиочестоти и предавателни устройства:

— разпределянето на радиочестотите е от компетенциите на Междуведомствената комисия по радиочестоти. При това такива радиочестоти могат да бъдат присвоявани само на ведомства, стопански и обществени организации. С оглед на годината на приемане на закона за съобщенията е очевидно, че тогавашният законодател е имал предвид „социалистически юридически лица“. По логиката на действащата до началото на 90-те години икономическа и политическа система в България физическите лица и юридическите лица на частното право (доколкото за такова частно право изобщо може да се говори) бяха изключени от този кръг;

— пускането в експлоатация на радиопредавателно съоръжение изисква предварителното разрешение на Комитета по пощи и далекосъобщения, който впоследствие е упълномощен да извършва технически проверки за годността на въпросните съоръжения.

Към момента на започването на дискусията около лицензирането на частни радио- и телевизионни оператори Законът за съобщенията не беше нито отменен, нито изменен. Този закон даваше и дава аргумент на Комитета по пощи и далекосъобщения да настоява за съблюдаване на компетенциите му в тази област. Компромисът, постигнат между Парламентарната комисия и Комитета по пощи и далекосъобщения, предвиди създаването на един временен гремиум, който беше натоварен с разпределянето на свободните радиочестоти. Целта на това „сътрудничество“ беше от една страна да се гарантира упражняването на държавния суверенитет върху честотния спектър, а от друга – да се осигури политически надзор над разпределянето на честотите, в смисъла на съблюдаване на обществените интереси. Беше подписан съответен Правилник за организацията и дейността на Временния съвет за радиочестоти, телевизионни канали и кабелни мрежи, който беше санкциониран с подписите на председателите на Парламентарната комисия и на комитета по пощи и далекосъобщения. Този правилник откри пътя на дуалния модел в България.

4. ПРАВНИ ОСНОВИ

Правните норми, касаещи частното радио и телевизия в България, се съдържат в два документа:

— Правилник за организацията и дейността на Временния съвет по радиочестоти, телевизионни канали и кабел-

ни мрежи от 2 април 1992 г., изработен и утвърден от Постоянната комисия по радио, телевизия и БТА на Народното събрание и Комитета по пощи и далекосъобщения. В Приложение към правилника са фиксирани условията, критериите и приоритетите за разпределението на честотите.

— Наредба №1 на Комитета по пощи и далекосъобщения от 18 юни 1992 г. относно техническите норми и правила за разрешаване и регистриране на регионални радио- и телевизионни станции. (Наредба №2 се пропуска съзнателно, доколкото тя визира само кабелните оператори и се явява повторение и допълнение на Наредба №1).

а) Правилник на Временния съвет

Този правилник регламентира условията на организация и дейност на Временния съвет по радиочестоти. В общо 20-те члена на правилника са фиксирани задачите, състава и начина за финансиране на съвета. Изрично е записано, че Временният съвет ще осъществява функциите си до приемане на закона по см. на чл. 18 ал. 5 от Конституцията. Следователно, този правилник е нормативен акт с ограничено действие във времето. Въпросът за сроковете, в които трябва да бъде приет споменатия закон, обаче, е оставен открит. Чрез този правилник се осигурява участието на Парламентарната комисия в процедурите по раздаване на честотите, с което се подчертава политическия характер на тази дейност.

б) Наредба на Комитета по пощи и далекосъобщения

Наредба №1/18.06.1992 г. на Комитета по пощи и далекосъобщения има за цел да уреди предимно техническите аспекти на радио-телевизионната дейност. От заглавието и съдържанието на Наредбата става ясно, че нейните норми намират приложение само по отношение на регионални радио- или телевизионни станции. Доколкото Правилникът за дейността на Временния съвет по радиочестоти не се произнася по въпроса дали могат да се лицензират само регионални или и национални предаватели, то Наредба №1 на практика предопределя отговора на този изключително важен въпрос.

Заслужава да се отбележи и това, че в заключителните си разпоредби Наредбата дава за пръв път легална дефиниция на „радиоразпръскване“, както следва: „Радиоразпръскване е радиопредаване, предназначено за непосредствено присмъне от населението. Предаването може да е на звукови програми (радиопрограми) или на телевизионни програми.“

Наредбата е издадена в съгласие с член 40 от Закона за съобщенията, който въвежда като предпоставка за изграждане на радиоразпръсквателно съоръжение наличието на

разрешение от Комитета по пощи и далекосъобщения. Прави впечатление, че цялата Наредба №1 съзнателно избягва да даде отговор на въпроса, дали лицата, които имат право да кандидатствуват за лиценз, могат да бъдат субекти на частното право и в този смисъл тя се придържа стриктно към граматичния текст на Закона за съобщенията. Навсякъде в Наредбата се говори за „лица“. Доколкото съгласно нормите на Наредбата, процедура за честотно планиране и присвояване на радиочестота може да бъде открита само по предложение на Временния съвет за радиочестоти, то очевидно е, че Наредбата и стоящият зад нея Комитет по пощи и далекосъобщения разглеждат въпроса за характера на лицата като политически. В този смисъл Наредбата се въздържа да навлезе в тази чувствителна тема и се ограничава до уреждане на административните процедури около разпределението на честотите.

5. ПРАВНА ПРИРОДА НА ДВАТА АКТА

Докато Наредбата на Комитета по пощи и далекосъобщения безпроблемно може да бъде дефинирана като нормативен акт на централен държавен орган в упражнение на неговите изпълнителни правомощия, то определянето на правната природа на Правилника на Временния съвет се натъква на непреодолими прегиятствия.

Очевидно този правилник е нормативен акт, предвиждащ създаването на самостоятелно учреждение, натоварено със специфични контролни компетенции. Съгласно Конституцията на Република България създаването и изкриването на министерства е в кръга правомощия на Народното събрание. Изпълнителните органи от по-ниска степен се създават по решение на Министерския съвет. Във всеки случай българското държавно и административно право изисква императивно държавни органи да бъдат създавани или със закон, или с постановления на Министерския съвет (в случаи, когато се касае за ведомства, изпълняващи задачи, които са част от функционалния периметър на централната администрация). В случая на създаването на Временния съвет по радиочестоти без всякакво съмнение се касае за стабилиране на орган, който по същество не раздава честотите и, следователно, не е административен орган в тесен смисъл, но той е орган с компетентност да влияе решително върху издаването на лицензите и е снабден с много широки контролни правомощия. Тук е очевидно желанието на Парламентарната комисия да изгради орган, който на практика да осъществява политическия надзор над процедурата по издаване на

лицензи. Правната форма, която в случая е избрана – изработване на статут на този орган, който се утвърждава с подписа на председателя на Парламентарната комисия – с повече от спорен. При това следва да се има предвид, че съгласно Правилника за дейността на Народното събрание постоянните комисии към него в най-добрия случай могат да привличат експерти, които да ги подпомагат в дейността им по изработване на законопроектите, но при никакви обстоятелства нямат право да създават quasi-изпълнителни органи с отраслова компетентност.

Може също така да се обърне критично внимание върху обстоятелството, че този Правилник на временния съвет е утвърден с подписите едновременно на председателите на Постоянната комисия и на Комитета по пощи и далекосъобщения. Българският правопорядък познава отклонения от общия режим на издаване на нормативните актове, като например съвместните постановления на ЦК на БКП и Министерския съвет; една съвместна, нормотворческа дейност на една парламентарна комисия и един орган на Министерския съвет, който формално погледнато дори не е и министерство, може да бъде интерпретирана единствено като правен нонсенс, но също така и като начин на действие, който е закономерна последица от липсата на позитивен правен ред.

6. ОРГАНИЗАЦИЯ

Нормативните разпоредби, визиращи частните радио и телевизионни станции в България, изхождат от идеята да бъдат спазени съществуващите изисквания на Закона за съобщенията и същевременно да се осигури участието и политическия надзор над органа, извършващ разпределението на честотите, с което в някаква степен да се компенсира липсата на закон за медиите. Поради тази причина създадената организация е доста утежнена. „Лицензирането“ на частноправен оператор на радио- или телевизионна станция предполага издаването на четири отделни документа от три инстанции. В своята цялост тези документи представляват същинската процедура по присвояване на радиочестота и откриват достъп на лица на частното право до радиопазара.

Законодателят различава четири вида правни действия:

- създаване и разпространение на радио- или телевизионна програма,
- използване на радиочестота или радиочестотен канал,

— разработка, производство, строеж или внос на излъчващо съоръжение и

— използване на радио- или телевизионна станция.

За всяка една от тези четири групи трябва да бъде установена правоспособността на лицето – заявител, което налага издаването на четири отделни разрешения. Едва получаването и на четирите разрешения оправомощава лицето да разпространява радио- или телевизионна програма. Така отграничените действия и актове се отразяват върху организацията на допускането на частни лица за извършване на въпросната дейност, развиваща се на три етапа. Това обяснява и изчерпателността на регламентацията на частното радио, за разлика от по-старите разпоредби, визиращи държавните радио и телевизия.

Правният режим на частните радио и телевизия изхожда по принцип от лицензионния модел, който иска да разпространява радио- или телевизионни програми, се нуждае от разрешение (в нашия случай – от четири разрешения). Тези разрешения се дават от три държавни органа: Временния съвет по радиочестоти, телевизионни канали и кабелни мрежи, Комитета по пощи и далекосъобщения и Междуведомствената комисия по радиочестотите. Временният съвет и Комитетът по пощи и далекосъобщения са оправомощени да упражняват последващ контрол върху получателите на лиценза за спазване на нормативно установените програмни принципи и технически изисквания. По-надолу ще бъде разгледана само правната уредба на дейността на Временния съвет, доколкото той е един нов субект в българския правен мир.

6.1. Временен съвет по радиочестоти, телевизионни канали и кабелни мрежи

а) Състав и процедури

Временният съвет е орган на Парламентарната комисия и Комитета по пощи и далекосъобщения. Той е създаден със задачата да осъществява дейностите по чл. 18, ал. 3 и чл. 37, ал. 1 на Закона за съобщенията. Съветът се състои от десет члена: пет от тях се избират измежду членовете на Парламентарната комисия, като се съблюдают пропорциите на партийното представителство в нея; останалите пет члена се назначават от председателя на Комитета по пощи. В случай на заболяване, продължително отсъствие от страната или по друга сериозна причина членовете на съвета могат да бъдат замествани от органа, който ги и излъчил. Членове на съвета не могат да бъдат лица, които кандидатствуват за лиценз.

Заседанията на съвета са закрити и се свикват по инициатива на председателя или секретаря. Съветът взема решения с обикновено мнозинство от присъстващите членове. За решения за издаване на лиценз или налагане на санкции се изисква мнозинство от всички членове.

Съгласно статута, Временният съвет е независим при вземането на решения. За дейността си той се отчита пред органите, които са го избрали.

б) Правомощия

Временният съвет преценява заявленията за издаване на лиценз за създаване и разпространение на радио- или телевизионни програми, обособените на програмите и други документи, които кандидатът трябва да представи, и предлага на Комитета по пощи и далекосъобщения издаването на разрешение за използване на радиочестотата и за изграждане на радиоразпръсквателна или кабелна система.

След като притежателят на лиценза започне излъчването, Временният съвет е оправомощен да извършва контрол за спазването на условията на лиценза, респ. на задълженията, които притежателят му е посл. Ако бъдат констатирани тежки и продължаващи нарушения, то Съветът обръща внимание на притежателя на лиценза и му отправя предупреждение за отнемане на лиценза.

Особено на тази разпоредба е, че Временният съвет не отегля лиценза (разрешението), което той самия е издал, а предлага на Комитета по пощи и далекосъобщения да оттегли разрешението за използване на честота.

За решенията в преходните два случая Временният съвет е длъжен да уведоми предварително Парламентарната комисия по радио и телевизия.

Една друга особеност на регламентацията произтича от разпоредбите на Наредба №1 на Комитета по пощи: в случай, че количеството на свободните радиочестоти в даден район не достига за всички кандидати, които са получили разрешение за създаване и излъчване на програма от Временния съвет, то Комитетът по пощи изисква от Временния съвет посочването на кандидатите, които трябва да бъдат удовлетворени преимуствено.

Тази процедура може да бъде обяснена по следния начин: ако решението на Временния съвет по отношение на дадена кандидатура – което решение има определено политически характер – е положително, то Съветът прави предложение на Комитета за присвояване на честота. Това обаче все още не означава, че Комитетът разполага с такава свободна честота, т.е. че има налични честоти за всички кандидати, които са преодолели първото стъпало. Ако се получи реално такъв недостатък, то тогава Времен-

ният съвет трябва да направи нов избор измежду вече избраните. От правна гледна точка тази процедура няма никакъв смисъл; единственото разумно обяснение е, че се касае за недоглеждане и несъгласуваност на действията между органите при изработването на тези разпоредби. В Правилника за дейността на Временния съвет не се предвижда кандидатите да се състезават за предварително картокирани и налични честоти. По-късно издадената Наредба №1 очевидно се е опитала да коригира този пропуск по гореизложения начин. Обстоятелството, че досега тази разпоредба не е предизвикала сериозни проблеми, не означава, че те не могат да се появят в бъдеще.

в) Финансиране

Дейността на Временния съвет по радиочестоти се финансира от Комитета по пощи и далекосъобщения, който осигурява и необходимите помещения за работа. Членовете на съвета получават възнаграждения.

6.2. Надзор над частните радио- и телевизионни оператори

а) Изисквания към кандидатите

Изискванията към кандидатите са изложени в Приложението за условията и критериите за издаване на разрешение към Правилника за дейността на Временния съвет по радиочестоти. Отделни изисквания са фиксирани и в Наредба №1 на Комитета по пощи. Вторите имат по-скоро организационен характер и се отнасят към събиране на необходимите сведения и данни от кандидатите.

Заявлението за издаване на разрешително се адресира до Временния съвет по радиочестоти и трябва да съдържа сведения за личността на кандидата: име и местоживее. По-нататък трябва да бъдат установени следните параметри: желан срок на действие на лиценза, вида на излъчване: на радиопрограма (моно или стерео) или телевизионна програма. Към заявлението трябва да бъдат приложени две групи документи: такива, които улесняват превантивния технически контрол и такива, които са необходими за превантивния програмен контрол и на преснената на отделните кандидати. Към втората група заслужават да бъдат споменати следните документи: концепция за профила и насочеността на програмата, програмна схема, декларация за есизите, на които ще се излъчва (ако са повече от един да се посочи съотношението между тях), декларация, че след получаване на лиценза кандидатът няма да работи в националните електронни медии. Изискват се също доказателства за това, че кандидатурата е била обявена в печата най-малко три седмици преди заседанието на Вре-

мнения съвет. По този начин се цели обществеността да бъде запозната с намеренията на кандидатите и да изрази мнение върху неговата кандидатура преди да бъде взето решението.

6) Исквания към програмите

— Принципи на програмите

Принципите исквания към програмите се съдържат в текстовете на Приложението към Правилника на Временния съвет. Тук се причисляват забраната за разпространяване на порнография, на призови към насилие и нахърняване на човешките права, националистическа пропаганда и разпалване на религиозна вражда и ненавист.

Искване за гарантиране плурализма на мненията в програмите не е записано изрично. Във всеки случай Временният съвет е поканен да отдава предпочитание на кандидатите, чиито програми биха гарантирали отразяване на многообразието на мненията в обществото.

— Квоти за собствена продукция

Правилникът за дейността на Временният съвет и Приложението към него съдържат предписания за дела на българската продукция и за дела на продукция от европейските страни, които трябва да бъдат задължително излъчвани в рамките на програмите. При класиране на кандидатите Временният съвет отдава предпочитание на такива, чиито програми предвиждат преимуществено излъчване на информационни, културни, образователни и развлекателни компоненти родно производство. Освен това българските филми, излъчвани от частните телевизионни станции, трябва да бъдат не по-малко от 20% от всички филми; други 20% са резервирани за филми европейско производство. Кабелната телевизия е изрично изключена от обхвата на тези разпоредби.

— Реклама

Делът на рекламата в програмите от всички видове не е уточнен. Рекламата в телевизионните програми (кабелните отново са изключени изрично) трябва да бъде излъчвана на блокове и отделяна от останалото съдържание. Прекъсване на филми, музикално-драматични и литературни представления от реклама е забранено без изрично разрешение на носителя на авторските права. Спонсорството не е уредено. Трябва да се каже, че изобщо на важните проблеми на рекламата е поставен само един текст в Приложението към правилника.

— Антиконтрастни разпоредби

Действащите разпоредби в сферата на медиите не съдържат предписания, които могат да се насочат срещу възникването на информационни монополи. По принцип всяко лице може да създава и разпространява повече от

една радио- или телевизионна програма; за всеки отделен лиценз трябва само да се кандидатства повторно. Няма правни пречки за сливане между печатни и електронни медии. За разлика от законодателя, който пропуска да предприеме позитивни стъпки за регулиране на този проблеми, частните предприемачи в сферата на медиите отрано оцениха предимствата на сливането между медиите. В специфичните български условия въпросът за сливането има и още един аспект, а именно, че частните вестници и частните електронни медии възникнаха практически по едно и също време. В нормалния случай това означава, че голяма част от частните предприятия в тази област са създадени от един и същ собственик с очевидното намерение да бъдат използвани именно предимствата на сливането. За разлика от Западна Европа, където проблемът е дали един издател може да участва в радио- или телевизионна компания, българският въпрос е дали е допустимо създаване на медийно предприятие, което действа едновременно във всички медии.

— Срок на лицензите

Лицензите се издават за ограничен срок. За радиопрограмите той е пет години; за телевизионните – десет. Кандидатът има право да заяви и по-кратък срок. Меродавно за срока на лиценза е решението, издавано от Временния съвет.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Частното радио и телевизия в България бяха допуснати под натиска на общественото мнение и биват разглеждани като белег за демократизация на политическата и обществен живот. Дискусия за допустимостта и конституционните параметри на частните медии от конституционно-правна гледна точка не бе водена; такава допустимост беше автоматично предпоставяна.

Въпреки че Конституцията съдържа изрично изискване за приемане на закон за реда, по който се дават концесии (лицензи) за разпореждане с обекти – изключителна държавна собственост, такъв закон за радиочестотния спектър не е приет. Правните предписания, засягащи частните радио- и телевизионни станции, се съдържат основно в два акта; един съвместен на Постоянната комисия по радио и телевизия на Народното събрание и на Комитета по пощи и далекосъобщения и един на Комитета по пощи и далекосъобщения.

Редът за издаване на разрешителни е относително утежен и противоречив. Заявителят трябва да преодолее

четири „препятствия“: едно разрешително се издава от Временния съвет по радиочестоти и телевизионни канали, две – от Междуправителствената комисия по радиочестоти и едно – от Комитета по пощи и далекосъобщения. Съществуващият модел се характеризира с широко участие и сериозни възможности за влияние върху процедурите от страна на държавната изпълнителна власт. Разпоредби, ограничаващи концентрацията или сливанията между медии, както и детайлни разпоредби за рекламата и тяхното финансиране не съществуват.

Доколкото не съществува изрична забрана, чуждестранни кандидати за радио- или телевизионни честоти се допускат на общо основание. Въпреки че досега бяха лицензирани доста частни радиостанции, които работят относително необезпокоявано, дуалната система е застрашена от липсата на точни законови предписания и от широките възможности на изпълнителната власт – засага латентни – да влияе решително върху поведението на участниците на този пазар.

АВТОРСКОТО ПРАВО – ЕДИН ПРОБЛЕМ НА ЖУРНАЛИСТИКАТА

Мария Славова

1. Авторското право е субективно право върху нематериални блага – произведения на литературата, изкуството и науката. Държавата признава на лицата, които работят с думи и други изразни средства, правото да им бъде заплачено за техните усилия. За да насърчи развитието на духовната култура, държавата осигурява защита на авторските произведения от неправомерни посегателства, като създава за определен период от време монопол върху използването на защитените обекти. Ето защо въпросът за обектите на авторското право е основен, включително и за журналистиката. Във всеки отделен случай следва да се преценява дали сме изправени пред закриляно от правото произведение или не. Правото осигурява различна защита за различните видове произведения. С еволюцията на правото обхватът на обектите на защита се разширява, макар самата защита да остава неравностойна и дори неефекасна за определени произведения.

2. Конституционноправните основи на авторското право са изразени в чл. 54, ал. 3 от Конституцията на Република България, който постановява, че „... авторските и сродните на тях права се закрилят от закона“.

Законовата уредба на въпросите на авторското право се представя на първо място от Закона за авторското право и сродните му права¹, но включва и ред международни конвенции и спогодби, като се започне с Бернската конвенция за закрила на литературните и художествените творби от 1921 година. Като цяло правният режим на авторското право се установява в рамките на правната реформа и създава очаквания за съвременни правни решения. Наред с това, в процеса на интегриране на страната с европейските структури не би могло да има и друга тенденция, освен на приобщаване към световните стандарти за авторско право.

3. Законът за авторското право и сродните му права (ЗАПСР) определя в своя чл. 3, ал. 1 като обект на авторското право всяко произведение на литературата, изкуството и науката, което е резултат на творческа дейност и е изразено по какъвто и да е начин и в каквато и да е

обективна форма. Особено значение за това изложение имат уточненията, направени по-нататък в разпоредбата, както и изключенията, визирани в чл. 4 на Закона. Уточненията, формулирани в алинеи 1, 2 и 3 на чл. 3 имат илюстративен, а не изчерпателен характер² и включват, наред с другото и:

- произведения на публицистиката;
- филми и други аудио-визуални произведения;
- фотографски произведения и произведения, създадени по начин, аналогичен на фотографския;
- графично оформление на печатно издание;
- преводи и преработки на съществуващи произведения и фолклорни творби;
- периодични издания, сборници... и др., които включват два или повече произведения или материали;
- както и част от журналистическа творба.

4. Разпоредбата на чл. 3 ЗАПСП сочи два основни признака на авторските произведения – творческа дейност и обективизиране на резултата от тази дейност. Творческата дейност се измерва с оригиналността на произведението, но самият законодател указва с примерното изброяване в алинеи 1 и 2 на чл. 3, че оригиналността не се следи твърде прецизно и не се въвеждат твърди критерии за нейната оценка. Това указание не идва да подцени уникалните и самобитни авторски произведения, а единствено да подскаже за намерението на закона да разшири обектите на защита и да подпомогне широкото им правомерно разпространение, при това независимо от конкретните им достойнства и предназначение.³

Литературните произведения се изразяват чрез словото. Езикът, като изразно средство, обаче, не е обект на авторското право. Всяко ограничение върху езика би довело до обезсмисляне на социалната му функция. Мислимо е ограничаването на ползването на езика, но не и с правни средства, а и едва ли, в крайна сметка, в обществен интерес.

Словото може да се обективира външно както писмено, така и устно. От момента на външното изразяване правото гарантира защита на автора срещу неправомерно възпроизвеждане чрез звукозапис или печат. Тук са необходими известни пояснения. Устното обективизиране на произведението изисква аудитория, а нейните характеристики следва да бъдат изведени по тълкувателен път. В литературата се приема, че обективизирането на произведението изисква широк достъп до аудиторията, но също така и че поради отсъствие на законови ограничения възприемането дори само от едно лице е достатъчно за външно изразяване.⁴

На друга плоскост стои въпросът за публичноно представяне и публичноно изпълнение по смисъла на чл. 18, ал.

2, т. 3 ЗАПСП като действия по използването на произведението. Цитира се Българо-американската (САЩ) спогодба за културно сътрудничество от 1991 година, според която повече от три лица извън семейния кръг представляват публика, макар и събрани в домашна обстановка.⁶

Авторското право не се нарушава, ако със съгласието на автора устно разгласеното му произведение е било стенографирано. Неправомерното използване на стенографирания текст вече би могло да наложи прибавяне до средствата на правната защита.

Наименованието на публицистичното произведение е обект на защита като част от произведението. В средствата за масово осведомяване заглавията обаче са рядко носители на особено сполучливо авторско хрумване и тяхното заимстване или превратно използване в различен контекст са дори по-неприемливи от използването на целия текст на публицистичния материал. Би могло да се приеме, че оригиналното заглавие е годно да бъде самостоятелен обект на правна закрила. В подкрепа на такова разбирание идва и закрилата на наименованието по смисъла на Закона за защита на конкуренцията.

Особен обект на защита са фотографските произведения. Включването им в пояснителната разпоредба на чл. 3 ЗАПСП навежда на мисълта, че обективният характер на фотографията отстъпва пред индивидуалността на автора и оригиналността на творбата. Нещо повече. Законодателят използва фотографското изкуство като критерий за приобщаване към защитените обекти и „... на произведение, създадени по начин, аналогичен на фотографския“. Възможно е визираната разпоредба да има прогностичен, програмен характер и да цели обхващането на произведението, създадени с нови технически средства,⁷ макар че по-скоро изглежда да е проявена вярност към подхода да се обхващат като обекти на закрила както първични, така и вторични творби, т. е. произведения, които отразяват обективната реалност⁸.

Графичното оформление на печатно издание е нов обект на закрила от особено значение за журналистиката. Графичното оформление предполага конвенция по насочеността на изданието, избор и разположение на рубриките, естетичен и привлекателен за читателите външен вид.

Журналистическата практика почти ежедневно налага преработването на произведения или създаването на сборни произведения чрез използването на поне две произведения за създаването на едно ново произведение. Тези производни обекти на авторското право, наред с преводите, представляват едно наистинско за журналистическия труд уверение за респекта към неговата самобитност. Осо-

беният подбор и организация на материалите е достатъчна гаранция за творчески характер на творбата. Очевидно, аналогичен е разумът на законодателя и при включването на периодичните издания в списъка на обектите на авторското право.

5. Разпоредбата на чл. 4 ЗАПСП изключва от обектите на авторското право:

— нормативните и индивидуални актове на държавни органи за управление, както и официалните им преводи;

...

— новини, факти, сведения и данни.

За разлика от примерния характер на изброените в алинеи 1 и 2 на чл. 3 ЗАПСП обекти на закрила, при изключението следва да се приеме, че става дума за изчерпателен списък, поради ограничителния характер на текста. Както правилно се сочи в литературата⁹, и в случая законодателят предлага само една илюстрация на намерението си да изключи от категорията на защитените обекти определени произведения.

Практиката не познава претенции за авторство върху правни актове, независимо от постоянното им използване в средствата за осведомяване. Едва ли ще се представи случай на подобна претенция по отношение и на останалите категории правни актове, които могат да се окажат незащитени от изключенията на чл. 4 при едно буквално тълкуване на разпоредбата.

Българският законодател не възпроизвежда възможността на чл. 2 bis, ал. 1 от Бернската конвенция да изключи от правна закрила политическите речи и речите, произнесени в съдебната зала¹⁰. По смисъла на чл. 23 ЗАПСП те могат да бъдат свободно използвани в периодичния печат и другите медии, но само като текуща информация. Не се допуска да се публикува политическа реч след отминаване на събитието, нито да се издаде отделно защитна адвокатска реч.

Не са обекти на авторското право новините, фактите, сведенията и данните поради отсъствието на оригиналност.

6. Наред с обектите на правна защита, известно чувство на безпокойство сред журналистите създава и въпросът за субектите на авторското право. Според чл. 5 ЗАПСП автор е физическо лице, в резултат на чиято творческа дейност е създадено произведението. Други физически или юридически лица могат да бъдат носители на авторско право само в случаите, предвидени в ЗАПСП.

За установяване на автора на произведението законът използва една правна презумпция – за автор на произведение се смята лицето, чието име или друг идентифициращ

знак са посочени върху произведението по обичайния за това начин. Презумпцията действа до доказване на противното, като тежестта на доказване пада не върху този, който твърди, че е автор, а върху този, който му отрича това качество.

Ако основание за прилагане на правната защита е разгласяването на произведението, то това основание не се влияе от отсъствието на име на автора или от използването на неистинско име (псевдоним). За правото е достатъчно авторът да се индивидуализира чрез произведението, като премълчи своите белези на идентификация.

В журналистиката е практика едно произведение да е създадено от повече от един автор. ЗАПСП посещава на тази хипотеза сериозно внимание. В общия случай авторското право върху произведение, създадено от две или повече лица, им принадлежи общо независимо дали произведението е неделимо цяло или се състои от самостоятелни части. Всяко използване на произведението предполага съгласието на всички съавтори, в противен случай въпросът се решава от съда.

Съавторството върху самостоятелни части позволява на съавторите свобода при самостоятелното използване на своята част, освен ако между тях има уговорено друго и това не пречи на използването на общото произведение. Възнагражденията също могат свободно да бъдат определени от съавторите помежду им в дялове, като при отсъствие на съгласие действията презумпцията за равенство на дяловете, която може да бъде оборена или потвърдена от съда, според приноса на всеки от тях.

Авторското право възниква преди всичко за автора на произведението. Законът предвижда изключение в чл. 10, което се отнася до авторското право върху периодични издания. При периодичните издания субекти на авторското право са физически или юридически лица, които са осигурили създаването и издаването на произведението. Законодателят разграничава момента на създаването на произведението от самото издаване на вестника или списанието. Достатъчно е изданието да е осигурено, а не реално съществува, за да възникне авторското право. Авторското право върху периодичните издания не конкурира правата на включените в изданието части, които имат характер на произведение на литературата, изкуството и науката.

Конкретен смисъл по отношение на журналистическата дейност имат разпоредбите на чл. 41 и чл. 42 ЗАПСП.

Отново като изключение от принципа, носител на авторското право може да бъде работодателят, когато произведението е създадено от негов наеман работник. Основание за възникване на авторското право е трудовото

Професионален кодекс на журналиста: принципи и отклонения

ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КАЧЕСТВА НА ЖУРНАЛИСТА В КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ

Минка Златева

правоотношение и именно съдържанието на трудовото правоотношение определя дали работодателят ще придобие правата или те ще останат изцяло за автора. Законът допуска изплащане на възнаграждение над договореното, ако произведението осигурява приходи, несъразмерни с трудовото възнаграждение за времето, през което е било създадено.

Когато произведението е било създадено по поръчка, в хипотезата на чл. 42, авторското право принадлежи на автора на произведението, освен ако в договора е уговорено друго. Поръчващият може да използва произведението без разрешението на автора само за целта, за която е било поръчано.

7. Защитата на авторското право и сродните му права е уредена в чл. 94–96 ЗПСП. Компетентен е окръжният съд по местоживесне на автора на произведението.

Административно-наказателните разпоредби на ЗАПСП предвиждат глоби в размер от 20 хиляди до 200 хиляди лева при нарушение на разпоредбите на закона от физически лица. При повторност и всяко следващо нарушение в едногодишен срок от налагане на предишното наказание, глобата е от 100 хиляди до 500 хиляди лева.

БЕЛЕЖКИ

1. ДВ, бр. 56 от 1993 г. ЗАПСП е в сила от 1 август 1993 г.
2. Подробно по този въпрос Вж. Марков, Е., Новото в Закона за авторското право и сродните му права, в сп. „Съвременно право“, бр. 6/1993.
3. В т. см. Коджабашев, М., Обекти за авторското право, в сп. „ИНСО“, бр. 9/94.
4. Вж. Коджабашев, М., Цит. съч., с. 27.
5. Бел. моя.
6. Цит. по Димитров, Б., Начини за използване на авторски произведения, в сп. „ИНСО“, бр. 2/1995, с. 21.
7. Вж. Коджабашев, М., Цит. съч., с. 29.
8. В т. см. Марков, Е., Цит. съч., с. 22 и сл.
9. Марков, Е., Новото в Закона за авторското право и сродните му права, в сп. „Съвременно право“, бр. 1/1994 и Марков, Е., Авторското право за края на века. Правото върху произведението, в сп. „Правна мисъл“, бр. 1/1994.
10. Марков, Е., Цит. съч., с. 26 и Тодоров, Н., Международно-частноправна уредба на авторското право и сродните нему права, в сп. „Съвременно право“, бр. 6/1993, с. 33.

Понятието „професионализъм“ в журналистиката все още не е изяснено докрай в теоретичен план. Доколкото журналистическата дейност е субективно-обективна по своята същност, дотолкова в детерминираният му вземат участие редица критерии и от обективната, и от субективната сфера. Тяхната динамичност и изменчивост правят границите му мобилни, а от тук – и трудно уловими в тяхната пълнота и целокупност.

Както всяка професия, така и журналистическата, се базира най-напред върху знания – общи и специални, върху усвоени и усъвършенствувани с течение на годините умения и съзнателности, върху методология и методика на работните процеси – организационни и творчески. За разлика от много други професии обаче, за журналистите веднъж усвоените знания и умения, дори при непрекъснато самоусъвършенстване, не са достатъчно солидна база за успешна професионална реализация, ако към тях те *непрекъснато, постоянно и гъвкаво*, в съответствие с динамично променящата се социална действителност не добавят съвременни, свежи знания, помагачи им за правилната ориентация в събитията, за изработването на верни критерии за „филтриране“ на събрания фактически материал и за творческото преобразуване на този материал в журналистически продукти. Именно в неспособността да се улови ясно пулса на днешното ни сложно съвремие се коренят

много от изявите на непрофесионализъм при прехода ни към демокрация, за които тук бяха дадени някои примери.

Свободата на словото и плурализмът на мненията, на които сме свидетели днес, поставят нови, много по-сериозни изисквания към *компетентността* на журналистите, към тяхната обща, политическа и правна култура, а в творчески план – към усета и познанията им за спецификата на медиите в условията на бурното развитие на информационните технологии, както и към жанровата им култура.

Но за да се създаде и у нас реална основа за раждането и утвърждаването на „разделващата журналистика“, на нашата журналистическа колегия са и необходими не само съвременни общи професионални знания и умения. Необходимо е също засилено внимание и към другите съставки на професионализма:

— *нормите* на професионалната етика,

— *ценностната ориентация* в професионалните изяви на журналистите,

— *поведенческите стереотипи* в процеса на професионалното им поведение,

като се акцентира върху централния въпрос – за *моралната отговорност* на журналисти при прехода към гражданското общество. И най-съвършеното медийно законодателство не ще помогне на един журналист да се реализира успешно като професионалист, ако той не притежава *морални добродетели*, които, основани върху общочовешките и национални норми, да му служат като вътрешни регулатори при осъществяване на неговите социални роли и журналистически задължения. Възпитаването на тези добродетели е в тясна връзка с вникването в психологията на собствения ни народ, в заветите на духовните му водачи. В осмисляне на идеалите, в името на които България е дала най-свидните си жертви, за което тук говори проф. д-р Марко Семов.

И най-добрият кодекс на професионалната чест или най-прецизно формулираните закони за журналистическата етика не могат да се прилагат ефективно, ако журналистът няма вътрешно *чувство за мярка*, което да му помага и в най-сложните професионални ситуации да запазва добрия тон, толерантността към чуждото мнение и доброжелателността към партньора в диалога. Защото в законите и кодексите са заложени стандарти, чието прилагане подлежи на проверка, докато живата работа предлага на журналистите всеки ден възможности за излизане от техните рамки.

Разбира се, това не означава, че не трябва да имаме такива закони и кодекси – те са ни нужни и като първоос-

нова на професионалното изграждане, и като коректив, като маяк, по чиято светла дъга да насочваме усилията си.

Но *етичността в отношенията* – между журналиста и читателя, слушателя, зрителя; между журналиста и институциите; между журналиста и колегите му в редакцията; между редакциите; между редакциите и различните институции и т.н. – трябва да бъде норма на поведение и за двете страни. Само тогава взаимоотношенията им се развиват успешно, преминават във взаимодействие.

Едно от най-големите предизвикателства в нашата професия е, че професионализмът в нея трябва да се доказва всеки ден, всеки час, навсякъде и във всичко. В годините на демократичната промяна сме свидетели как редица признати по-рано професионалисти загубиха авторитета си пред аудиторията и пред колегите си, защото забравиха неумолимото изискване за *непрекъснато осъвременяване и попълване на знанията* си в синхрон с актуалните потребности на общественото развитие. Други път, направили име в една медия (например в печата или в радиото), решиха, че могат да се извият на същото равнище и в друга медия (например в телевизията). Тогава подценяването на спецификата на медията им откъсти и в резултат те загубиха част от престижа си на лидери в колегията.

През последните години има още един същностен нов момент в развитието на нашата журналистика, на който трябва да се отдели, според мен, значително по-голямо внимание. Става дума за процеса на присъединяването на България към европейските структури, за чието осъществяване са призвани да дадат своя дял и българските журналисти. Овластяването на *огромната тема Европа*, на която медиите ни започват да дават все по-широко място¹, не само налага необходимостта българските журналисти постепенно да навлязат в една обширна материя с всичките й аспекти, но и да се стремят да достигнат равнището на професионализма на европейските си събратя по перо.

Засега това започна с модернизирането на редакционната техника и въвеждането на новите информационни технологии, с по-широкото използване на европейските медии като източници на информация и с по-активното участие на пратеници на нашите медии на различни общоевропейски срещи, конференции, форуми и състезания. Въпреки съществуващите икономически, технологически и езикови сложности, интеграционните процеси ще се усещат все по-осезателно и конкретно в цялостната организация на работата и във функционирането на нашите медии.

За да намерят продуктите им място на общоевропейския медиен пазар, за да бъдат приети като равностойни

участници в обединяването на Европа, българските журналисти ще трябва да отговарят на високите *европейски стандарти за професионализъм*. А това означава, че въпросите за *качеството на медийните продукти*, редом с *медийния мениджмънт и маркетинг* следва да бъдат централни теми в техните професионални дискусии, така както е при европейските им колеги.²

Предстои при едно ново равнище на коопериране да се осъществяват общоевропейски проекти в сферата на журналистиката. Има идеи за използване средствата на най-големите фондации за съзиждането на мрежа от взаимополезни контакти между журналистите от различни страни в името на дейността им по изграждането на инфраструктурата на общоевропейския медиен пазар.³

Всичко това изисква ускорено развитие на медийното право в нашата страна, а така също непрестанно издигане ролята на професионализма в дейността на българските журналисти.

ЛИТЕРАТУРА

1. Златева, М., Темата „Европа“ в централния български печат – проблеми и тенденции. Доклад пред Международната научна конференция „Журналистиката в тоталитарното и посттоталитарното общество“, посветена на 150-годишнината на българската журналистика, 17-18.11.1994, София.
2. Rub-Mohl, Stephan. Anything goes? Ein Stolperstein und sieben Thesen zur publizistischen Qualitätsicherung. In: Zukunft oder Ende des Journalismus? Medienmenagement – Qualitätsicherung – Redaktionelles Marketing. Reiter, Sybille. Rub-Mohl, Stephan (Hrsg.) Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 1994, S. 20-28.
3. Rub-Mohl, Stephan. Infrastrukturfaktor und Infrastrukturfrage. Plädoyer fuer ein Qualitätssicherung-Netzwerk des Journalismus. Ebenda, S. 243-259.

ПОВЕЧЕ ПРОФЕСИОНАЛИЗЪМ В ЖУРНАЛИСТИКАТА

Здравко Райков

Всички изглежда знаем какво е професионализъм в журналистиката. И вероятно по повечето от характеристиките на това понятие ще постигнем единодушие. Известни различия съществуват по отношение на това, кое не е професионална журналистика.

Бих искал да ви предложа примери за непрофесионализъм в българската журналистика.

Ако нещо наистина сериозно се промени през последните пет години в България, то е областта на журналистиката. Налице е един истински взрив от периодични издания, които вече са над 2000 в страната, и вероятно по брой на глава на населението сме достойни за Гинес; появили се частни радиостанции, телевизионни станции, кабелни мрежи, информационни агенции... На практика сега в областта на журналистиката у нас се трудят не по-малко от 20 000 души.

Още един факт, достоен за Гинес.

И сто я вече **първата** предпоставка за непрофесионализъм – в българската журналистика навлязоха хора, които не просто не знаят правилата на граматиката, не умеят да говорят и да пишат, но и мразят да четат и мислят. За сметка на това те разполагат с прилично самочувствие и с разбирането, че журналистиката е нещо много лесно.

Днешната българска медийна действителност ни показва, че най-очевидната демонстрация на непрофесионализъм с издигането на **сензацията** в култ. Тя се превръща в основен и единствен критерий за постигане на успехи в пазарното информационно пространство. Непрофесионалистът си личи по това, че той не просто не се съобразява с публиката, но изпитва върховното блаженство да я стресне, ужаси и доведе до шок. Непрофесионалистът е, който създава и написва с огромни букви на страниците на вестниците заглавия като: „Банда превзе цех, преби баба и две деца“. „Старец упоен на автогара от млада прелъстителка“. „Бандити стрелят по монахини“. „Грузинки се въргалат по софийските улици“. „Трупът в тоалетната бил друг“. „Старец пробод в сърцето бременната жена на внука си“.

„Ракия със сода каустик затри благ пианица“. „Прасенца в мотоциклетен кош чакат търпеливо ножа“. „Публичен дом върти бивша учителка“. „Злодей дебне майки с бебета по градинките в столицата“. „Полиций уби поп, след като го събръкал с таен агент...“

Непрофесионалистът никога няма да си направи труда да **провери** фактите, да прегледа документи и други публикации по проблема, да осъществи сериозно журналистическо проучване. Той пренебрегва свещения принцип в разследващата журналистика – „Съмнявай се!“ и с лекота прави зашеметяващи изводи и раздава окончателни присъди.

Наскоро в град Варна бе убита млада жена. Българският печат отдели огромно място на това събитие – убитата не беше коя да е, а съпруга на един от местните новобогаташи. Появиха се публикации със заглавия като: „Отчаян съпруг дава един милион лева за главата на убиенца“, „Мафиотски кръгове са си отмъстили“, „Полиция и охранители в цялата страна издирват удушвача на Анелия“, „10 000 души търсят убиенца на съпругата на варненския сарафин“ и др. Вестниците изградиха образа на вдовец като честен милионер, меценат, който дава милиони за културата, дълбоко обича съпругата си и не може да понесе смъртта ѝ. Само месец по-късно същият вдовец се озова в затворническата килия поради сериозни подозрения, че е убил съпругата си. Този развой не беше труден да се прогнозира, ако някои от журналистите се бе замислил върху факта, че преди около две десетилетия опечаленият вдовец е получил вече присъда от 15 години затвор при строг режим за изнасилвания по особено жесток начин.

Непрофесионалистът не признава, а и не познава **отговорността**. Той не си дава сметка, например, за съществуването на етнически и религиозни интереси и различия, нажежаването на които застрашава обществото с непредсказуеми по мащаб и последиците си конфликти. Непрофесионалистът показва представителите на другите етнически и религиозни групи в ситуации, при които те застрашават нормите, ценностите, икономическите интереси, личната безопасност или благополучието на християните – българи. А това несъмнено помага за формиране и на неадекватни представи у значителни групи от публиката, които възпрепятстват осъзнаването на реалната обстановка и изпитанията, пред които са изправени и ще бъдат изправени вероятно в близките години християните и мюсюлманите в страната. Защото, когато системно бива изграждан дълбоко негативен стереотип на другата религиозна или етническа група, тогава и процесът на възприятието, а следователно и характерът на взаимоотношенията подлежат на деформация.

Формират се религиозни и етнически предубеждения, които имат голяма въздействаща сила върху публиката.

Ето някои примери за това, как чрез неподходящи заглавия на публикации в печата се провоцира етническо и религиозно напрежение между християни и мюсюлмани: „Мюсюлманин отрязва главата на християнка, сторил го с любов“, „Турчин гони нашенка по покривите, спасява я пожарната“, „Турчин наръгал с нощ таксиметров шофьор“, „Средновековни нрави: правоверен осакати жена си, излязла на улицата без фередж“, „90 българи заклаха турците от началото на годината“, „Момиче бе зверски изнасилено от циганин в София“, „10 цигани нападат четирима минувачи в столицата“, „Петима цигани пребиват до смърт 43-годишен софийнец“, „Цигани тероризират социални работници“.

Проява на некомпетентност е да се разпространява **неточна** информация, с която се нанасят финансови щети или се блокират действията на държавни органи и институции.

Предвидена проверка за скрити продукти в складове на град Видин е провалена, след като националното радио съобщава за нея.

Кореспондентът на столичен вестник от град Русе изпраща шокиращ материал за психиатричната клиника в град Бяла. В нея той предрича края на болницата поради финансова несъстоятелност. Това стъпиха всички снабдителни организации и фирми, контактуващи с клиниката. И естествено – лишава от своя страна болните от най-необходимото – храна, лекарства, отопление.

Провинциален вестник в град Стара Загора оповестява висока изкупна цена на слънчогледовото семе от новата реколта. Това накарва доставчиците на суровината да заемат изчаквателни позиции, осуетява редица сделки и фирмата за олио загубва над 15 милиона лева.

Непрофесионализъмът – това е и **дезинформацията** на публиката.

Столичен вестник с голям тираж публикува фотомонтаж, озаглавен със сензационното заглавие: „КГБ и ЦРУ повикаха Луджев в „Шератон“. Истината е, че руският посланик никога не е взимал участие в срещите на американския посланик със съответния български господин.

Върх на непрофесионализма е да не се зачита чуждото **достойнство**, да не се уважава чуждото мнение.

Седмичен вестник публикува интервю под заглавие: „Уволненият подполк. Георги Цамбов: Боят е бил, е и ще бъде.“ Ден след тази публикация същият подполковник ще сподели на страниците на друг вестник: „В интервюто, което чета днес, някои мои съображения са предадени не-

точно, а заглавието „Боят е бил, е и ще бъде“ ме представя в светлината на апологет на силовите методи в полицията, какъвто не съм и никога не съм бил.“

Виден столичен вестник публикува материал под заглавие: „Мъж с пагони гинат заради жени“. Целият материал обаче е меко казано неточен:

— жената на публикуваната снимка не е съпруга на починалия, а негова сестра;

— починалия е кремиран, не за да се прикрият някакви следи, а защото няма място за гроб;

— мъжът не е на 34, а на 37 години;

— не е вярно, че на погребението са отсъствали шефовете на Националната следствена служба – те са били там.

Провинциален вестник публикува на първа страница голям материал под заглавие: „Баща мъсти за щерка си, изнасилена от съседнинин“. Любопитното е, че въпросният баща никога не е имал дъщеря.

А правителствен говорител получи сърдечна криза, след като столичен вестник обяви, че от свръхдоза героин е починал синът му. Слава богу на момчето му нямаше нищо и освен това не бе и наркоман.

Невежеството, което е широко разпространено качество в нашето информационно време, е един от най-ярките атрибути и на непрофесионалната журналистика.

Благодарение на него днес срещаме бисери като това заглавие, например: „Вазов не е умрял при жена, а като е ял зелен фасул“.

В публикация, озаглавена „Миньор минава в нелегалност след любовен крах“, популярен столичен всекидневник помества обширна публикация, посветена на „благоевградското село Кочани“. Факт обаче е, че на картата на България такова село няма. Кочани съществува наистина, но то е на 50 км отвъд границата – в Република Македония. И не е село, а немалък град.

С невежество може да бъде обяснена и появата на публикация в голям столичен всекидневник, в която пише, че фирма от град Свищов е продала на Полша 145 000 тона стерилизирани краставици. Но такова количество краставички не е произведено в България за една година! Истината е, че съгласно сключен договор за Полша са експедирани 20 тона краставички.

До къде води непрофесионализмът? До там, че доверието на мислещата публика към медиите прогресивно намалява.

За съжаление, преобладаващата част от българските медии вече усвоиха основната истина на пазарната журналистика: публиката не трябва да се образова или информира, а да се забавлява.

И само една неголяма част от вестниците държи все още на изискванията на професионализма. Това означава уважение и спазване на истината, справедливостта, отговорността, етичността. В света на тази журналистика не се допускат тъпотата, невежеството, безотговорността, селективната индоктринация.

Тези периодични издания коват новата българска професионална журналистика, която информира вярно и обективно, представя разнообразието на мнения и уважава човешкото достойнство.

ИЗКУШЕНИЯ НА ЖУРНАЛИСТА-ИЗСЛЕДОВАТЕЛ

Тодор Петев

Професионализмът в журналистиката има разнообразни тълкувания: при всички случаи обаче разбиранята за професионална проява се свързват с етика на действията, чиято социална значимост легитимира общността от специалисти. Ценностната компонента на професионалната роля присъства дори в случаите на декларирано цинично отношение към професионалния кодекс: без нея трудно може да се разбере социална мисия, а от тук – и значимостта на социалните роли, присъщи на журналистическата гилдия в дадено общество (Вж. М. Кунчик).

Но често „корсетът“ на социалните и професионални норми изглежда твърде тесен за търсещия истината професионалист: изкушението да се надникне отвъд е толкова по-голямо, колкото са и очакванията да се разкрие нещо практически важно и морално значимо за обществото (К. Нешев). В един случай журналистът може да прекрати нормите в професията, за да атакува наложено табу от институтите на властта, а други – за да се изяви като защитник на икономическата справедливост и човешко достойнство, а в трети – за да спечели пари и име. Само в редки случаи обаче журналистът би посочил като мотив за прекратяване на професионалния кодекс, на обществен морал, че и на законите, едно простичко нещо, което е присъщ двигател на творческата изjava – любопитството.

Непреодолимото любопитство на журналиста-изследовател го кара да надникне в засекретени документи, да следва по петите иначе достолепни фигури, но със странни привички, да анализира публични изяви на бързи катерачи по стълбата на политическата пирамида, да трупа информация, която вероятно никогa няма да може да ползва публично дори по най-благовидни поводи.

Журналистическото любопитство, толкова често обект на иронични забележки, че и на въздействия на изпълнителната и съдебната власти, не е просто личностно-социален феномен: то произтича от самата природа на професията и в този смисъл може да се разглежда като социално-професионална черта, чиито прояви пораждат колективни изживявания на откриване, узнаване и осмисляне на нови

неща за живота. В корените на всяко творчество стои любопитството; и тъй като журналистиката е професия от социално-диалогичен тип, всяко целенасочено усилие на професионалиста е потенциално адресирано към тези, които биха изпитали, най-общо казано, социалното преживяване на узнаването и евентуално – на разбирането.

Именно узнаването е другата страна на познавателното любопитство. Но в морално и практическо отношение узнаването има далечно по-разгърнати смислови слоеве. Неговите ефекти, поради разнообразния социален контекст на комуникацията в обществото, са обременени от разнопосочни морални преживявания, както и от осъществими или не подтици за предполагаеми практически действия в очертаната ситуация. Познавателните дисонанси не рядко се съпътстват от морални противоречия, които заедно с невъзможността за някакви практически действия могат да породят процеси на натрупване и задълбочаваща се социална фрустрация.

Връзката „познавателно любопитство – предполагаеми ефекти от узнаването“ е в основата на мотивацията на журналистическото търсене. В случаите, когато едно такова журналистическо начинание се предприема с помощта на специални изследователски методи, връзката се опосредства от характера и социалната приемливост на използваните познавателни средства. Самите методи на изследване оставят своя отпечатък не само върху валидността на получените резултати, но и върху тяхното социално-личностно значение.

Изследователските ценностни дисонанси, възникнали в хода на две проучвания с журналистическа насоченост, пораждат сериозни въпроси от професионално-етически характер. Тези въпроси са свързани с предварителния етап: обосновката на самото изследване, възникването на непредвидени възможности и нови тематични линии, както и с вземането на решения за публично оповестяване на информация, придобита без знанието на отразявани лица.

СЛУЧАЙНИ СНИМКИ ПРЕД ЗАТВОРА

През ноември 1973 г. екип на Българската национална телевизия се озова в неособична ситуация: случайна заснети кадри в хода на подготовката на специализирано предаване за човека и автоматизацията трябваше да бъдат незабавно и напълно унищожени. Разпоредването идваше от кабинета на Генералния директор на БНТ Иван Славков, преподписано от директора Христо Цачев.

Като редовен аспирант в Института по социология на Българската академия на науките разработвах дисертация

на тема „Комуникаторът в системата на телевизията“. Работата предполагаше провеждане на теренни наблюдения и организационни проучвания в тази институция. Използвах добрия шанс, че водещи телевизионни личности в Главна редакция „Съвременник“ бяха Димитър Езекиев и Георги Стойчев, с който вече бях имал възможността да работя в седмичния вестник за наука и техника „Орбита“, основан от д-р Димитър Пеев.

Предложих на Д. Езекиев да работя за БНТ по граждански договор, като за девет месеца се задължавах да бъда сценарист и водещ на три до четири двадесетминутни научно-популярни предавания, влизали в общата тематична рамка на Главната редакция „Съвременник“.

По това време бе актуална темата за автоматизацията и роботизацията на производствени и обслужващи дейности, като основният акцент бе поставян върху променящия се статус на работника, освободен от извършване на рутинни дейности. В подготовените научно-популярни документални филми трябваше да бъде изведена идеята, че човекът не е придатък, нито функция на технологиите в съвременното социалистическо общество. Тезата бе, че технологическият фактор би трябвало да се съобразява с правата, възможностите и интересите на човека. Заедно с това предаването трябваше да повиши социалната чувствителност на ръководители и работници спрямо възможни негативни ефекти от автоматизацията (У. Карлетон).

Тази обща хуманистична перспектива на автоматизацията в България обаче влизаше в противоречие с някои статистически данни, предоставени от Института за социална хигиена, както и от Института за статистика – едно от най-внимателно контролираните изследователски звена в страната. Наличието на професионални заболявания, породени от автоматизацията на производствените процеси в областите на микроелектрониката, роботостроенето, биохимичните процесори, телекомуникациите и др., породиха определени дисонанси в изграждането на работен план за сценарий на филма. Самият факт, че като напълно пригодни работници за този тип автоматизирани производства се смятат главно хора на възраст от осемнадесет до тридесет години, постави въпроса за човекосъобразност на модерните технологии.

Сценарият план включваше темата за приспособимост на работниците към изискванията на новите технологии. Неговата реализация обаче включи поредица от непредвидени ситуации на терена. Снимачният екип отрази голямата концентрация на млади жени в цеха за юстаж на релета, предназначени за телефонни централи: бели престилки, капациони на главите, приглушен вой на гуме-

ния конвейер и всепроникваща функционална музика – това бяха най-общите аудиовизуални параметри на цеховата картина. Подредените рамена и глави, спуснатите кичури от тъмни и светли коси на стотина млади жени, техните бързи ръце и бегли погледи една към друга – тук можехме да търсим човешкото измерение на автоматизацията.

Телевизионният екип просто се настърви: при първия обход на залата момичетата заръмжаха и засъскаха без да прекъсват работа; при втория обход вече можеше да разговаряме. Сигналът за сътрудничество вече бе налице.

И когато шеф-диригентът, г-жа Технологица, командваше безупречно синхрона от движения на глави, рамена и гъвкави ръце, камерата на оператора улови в дълъг кадър замисления поглед на техника на цеха: тридесетгодишен мъж, среден на ръст, без видимо самочувствие.

Режисьорът на филма, Нели Петрова, поиска кратко интервю, в което техникът очерта с няколко изрaza микроклимата на този иначе съвършен технологичен обект. Интервюто завърши с думите: „Да знаете колко делегации са идвали...“ Извън кадър останаха описанията на нервни припадъци, появата на странни екземи и агресивното поведение на жените в цеха. Обезкураженият монолог на техника завърши с покана да видим как компенсира напрежението от тази човечно-машинна система.

Първоначалната схема на филма вече сериозно се огъна. На другия ден посетихме дома на техника, заснехме фотоателието и черно-бели фотографии на бременната му съпруга. Спокойствие, уют и самочувствие – това бе кратката характеристика на малката къща. На излизане от дома Н. Петрова прекъсна на половин дума своите благодарности и избута напред оператора: „Снимай – скрита камера!“

Млад човек с окъсяло сако и торбести панталони излизаше от вратите на Централния софийски затвор. Приблизих две нисички жени, които оставиха на тротоара чанти и бокча, и го запрегръщаха. Вестрани стоеше едър мъж на средна възраст, в черно кожено палто и с кожена фуражка – същински типаж на железничар от филмите през петдесетте години. Не подаде ръка на младежа: стоеше отстранено без видимо вълнение. Един обиден баща, който чака знак за прошка.

И тогава започна необичайното преобличане на момчето. Жените вадеха ризи, пуловер, нови обувки, чорапи и панталони, модно кожухче с пухени ивици по шевовете. Скритата зад колата на телевизията камера засне детайл по детайл символичното преобразяване на доскорощния затворник и реакциите на новите близки. Чудесен обект за отразяване в ключа на неговата журналистика (Том Улф).

И в един момент нашият оператор се надигна зад „Волгата“ и съобщи, че филмът в камерата е свършил. Човекът в черното кожено палто трепна и като разбра какво е станало, се устреми към телевизионния екип. „Кой ви разреши!“ – това бе протестен вик, който прибра бързо хората в репортажната кола. Потеглихме на скорост. Последното, което видяхме, бе смалената фигура на електротехника, застанал пред вратата на къщичката, и двете жени, приведени над саковете с дрехи.

След като мястото на произшествието остана зад нас, шофьорът на репортажната кола обisca с обидни думи и жестове слисаната режисьорка в защита на правата на човека.

Какво ни дава право да се намесваме в критичен момент от живота на човек, който току-що се опитва да влезе отново в своето семейство, когато „навън“ очакват приятели, а може би и отмъстителни врагове? А ние, съвсем случайно и безотговорно, се намесваме в личния му живот с микрофон и камера.

„Сцепихте главата на момчето“, бе заключителната фраза в гражданската защита, произнесена от шофьора на репортажната кола.

„Това са уникални кадри, които не могат да бъдат повторени и от най-добри артисти“, бе оценката на режисьорката, все още намираща се под омаята на отличното попадение.

„Май ще имаме проблеми“, заключи операторът.

За компенсация от изживяния стрес режисьорката импровизира на тема „човешки срещи“ – описа серия от документални филми за първите мигове на събиране на дълго разделени хора. По това време вече се завръщаха някои емигранти от Аржентина, Канада, САЩ, Австралия; завръщаха се и околосветски пътешественици, екипажи на задържани по чужди пристанища риболовни кораби.

Човешки срещи – противоположни социални и професионални мотиви, пост фактум, оформиха двата полюса в моралната оценка на случилото се пред вратите на затвора.

След няколко дни се получи заповед за унищожаване на заснетия материал пред затвора. Изгледахме лентата на мувиола: снимките бяха наистина уникални, и от режисьорска, и от операторска гледни точки. В морално отношение обаче това бе един професионален провал: немотивираното и несанкционирано навлизане в интимното лично пространство в случая бе просто подсъдено.

Естествено, никакъв документален филм на тема човешки срещи и раздели не възникна като творчески отглас на този инцидент. Вътрешно ролевият конфликт на режисьора, а именно между обществените ценности и норми,

от една страна, професионалния кодекс, от друга, и водещите лични мотиви за по-нататъшната разработка на случайно възникналата тематична находка.

Нещо повече, хуманистичното пламъче, появило се при заснемането на филма за човека и автоматизацията, остана приглушено от моралния стрес, възникнал при неплакираните снимки пред затвора. Веднъж нарушена, ролята на журналиста-защитник трудно се възстановява, особено ако това е станало по повод на вътрешни ценностни дисонанси на ролята, която смята, че изпълнява.

ЕДИН ДОМАШЕН ЕКСПЕРИМЕНТ

Не по-малко разрушителни могат да бъдат междуролевите конфликти: когато се опитваш да съчетаеш ролите си на журналист-изследовател, публицист, че и на добър съпруг и баща. Различията в ценностните координати системите са толкова големи, че единственият резултат с морален дискомфорт.

Като млад изследовател бях увлечен от притеснителната тема за телевизията и децата. Опитвах да организирам социологическо изследване, но по редица „обективни причини“ и принципни съображения на ръководството на Института по социология не успях да го осъществя. Разочарованието ми бе непоносимо. И за компенсация се реших на домашен експеримент – да проверя какъв би бил семейният живот без малкия екран в продължение на шест месеца.

По това време синът ми бе на 10–11 години и лакомо, почти безконтролно поглъщаше основното меню на Българската национална телевизия. Същият „телеман“, за който къщата постепенно се натовари с емоции и запалителни ситуации, породени в „други зми, времена и култури“.

Експериментът започна много просто: махнах електрическия предпазител на телевизионния приемник. Реших – шест месеца в тази къща няма да има телевизия.

Като сериозен изследовател започнах систематично да документирам ефектите от възникналата информационна празнина. За мой срам накарах притесненото си момче три пъти да пише писма до телевизионния техник, за да го убеди по-бързо да дойде и да отстрани възникналата повреда. Мотивите на момчето варираха от загуба на приятен източник на развлечение до изпадането му в ситуацията на информационен аутсайдер при обсъждания на нови телевизионни филми в училищната среда, че и при детски игри по сюжети на популярни филми.

След като надлежно документирах промените в комуникационното поведение на момчето и опитите му да ком-

пенсир липсата на „домашна телевизия“ със свои рисуванни филми, които ни показваше от една картонена кутийка с изразен екран, изследователското честолюбие ме накара да споделя с колеги резултати от домашния експеримент.

Георги Стойчев, тогава водещ в програмата „Съвременник“, ме покани на живо да обсъдим темата и резултатите от моето домашно начинание в популярно неделно предаване.

Когато се върнах от студиото, вече „поправеният“ от мен телевизор работеше в празния хол, а моето обидено или по-точно – разярено домочадие се бе прибрало в детската стая и не пожела да коментира нищо от това, което така гламаво чистосърдечно изговорих пред камерата...

Положителният отзвук от колеги и телевизионни зрители бе известна подкрепа за смисъла на рисковия експеримент – публичността на начинанието заостри вниманието на обществеността по отношение на влиянието на телевизията върху детската психика. Цената на този ефект обаче бе твърде висока: загубата на доверие при трансформацията на семейната среда в експериментална лаборатория засегна и самия „експериментатор“.

Едва след време можах да осъзная, че това изследователско начинание е било не само личностно неморално, но и в буквалния смисъл – обществено подсъдно. От гледна точка на професионалната етика бях прекрочил всякакви допустими граници за организация, събиране и публично използване на автентични материали.

По-късно с Антон Митичев и Божидар Ангелов направихме двадесетминутно телевизионно предаване на същата тема, но компенсацията не мина. Горчилката от този морален провал не ми позволи месеци по-късно, когато вече разполагах с възможности да проведа разгърнато социологическо изследване, да го сторя в контекста на първоначалния замисъл. Тъй че този мой подтик за новаторска телевизионна публицистика се оказа двустърг меч, нараняващ всички замесени в социалния експеримент лица.

КРАТКО ОБСЪЖДАНЕ

Искушенията на журналиста да прекрочи границите на приетата професионална практика и етическите норми на професията (Дж. Мерил) се засилват от очакванията за търсения социално значим ефект.

Етапът за планиране на комуникационните действия може да бъде важен филтър за елиминиране на случайни решения по отношение на комуникационните партньори. Целеполагането обаче изглежда, че ограничава журналис-

та по отношение на оценката на планирани ситуации в творчески процес: всяка нова ситуация се разглежда през призмата на предварително търсените ефекти. Така, от една страна, журналистът-изследовател е в зависимост от така наречената „ситуационна етика“ (Дж. Вивиан), а от друга – от предварителното задание, одобрено от редакционното ръководство. Резултат на тези противоречиви влияния е понижена социална емпатия, делгирана отговорност на висшестоящи професионалисти и/или потискаща автоцензура: липсата на отчетливи норми е по-ограничаваща, отколкото могат да бъдат и най-строгите цензурни инструкции.

Професионалната етика предполага наличие на устойчиви морални принципи, които да бъдат осмислени и прилагани при всеки конкретен случай. Иначе журналистическите послания биха загубили всякакъв социален и културен контекст. Социално отговорната журналистика изисква професионална самооценка на всеки етап на журналистическото творчество. Изострената социална чувствителност е като „вътрешна камбана“, която непрекъснато държи нащрек твореца за смисъла и последиците от неговите професионални начинания. Неговата критична саморефлексия ще го предпазва от унизителна автоцензура, ще му дава морално самочувствие, за не пресъхват изворите на творческото любопитство.

ЛИТЕРАТУРА

1. Kunczik, M. Concepts of Journalism. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, 1988
2. Нешев, К. Журналистическа етика, София, 1988.
3. Karleton, W.G. Technology and Humanism, Nashville: Vanderbilt University Press, 1970.
4. Улф, Т. Новата журналистика – Съвременна журналистика, кн. 4, 1990.
5. Merrill, J.C. The Dialectic in Journalism: Toward a Responsible Use of Press Freedom. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1990.
6. Vivian, T. The Media of Mass Communication Boston: Allin and Bacon, 1991.

„КУ-КУ“ ТЕЛЕВИЗИОННО ПРЕДАВАНЕ ПОРАЖДА МАСОВА ПАНИКА

Галин Бородинов

През следобед на 22 декември 1991 година редовната програма на Българската национална телевизия бе прекъсната от съобщения за евентуална авария в атомната електроцентрала. Същия следобед Ройтерс и Дойче веле разпространиха вестта за авария в Козлодуй. България и някои от съседните страни бяха обхванати от паника.

Някои зрители започнаха да се запасяват с вода и да затварят плътно прозорците си. Други се качиха на автомобилите си, за да избягат от радиацията. По-добре информираните вземаха йодни таблетки. В някои селища започнаха да колят домашните животни с надеждата, че ще запазят месото им годно за консумация. В цялата страна имаше подобни инциденти на прибръзани действия, породени от фалшива тревога.

Тази криза бе предизвикана от шегата на студентите от телевизионната програма „Ку-Ку“. Кукуви бяха намислили да създават „горешо“ предаване, подобно на радиодраматизацията „Война на световете“, представена от Орсън Уелз и Меркюри Плейерс в Ню Йорк през 1938 година. Тогава тази предизвикала незабавна паника сред слушателите, които не разбрали, че се излъчва научнофантастична драма. Така студентското предаване породило един от най-големите медийни скандали в посткомунистическа Европа.

Реакцията на властите и на другите институции, въвлечени в скандала, беше в голяма степен неадекватна. Опитите им да поставят ситуацията под контрол демонстрираха пълна липса на готовност за точна реакция при спешна необходимост. Говорители и ръководители на засегнатите институции се домогваха до медиите с единствената цел да се разграничат от скандала или да осъдят авторите на шегата.

Въпросът доколко скандалът дискредитира управляващите (по това време правителството на Съюза на демократичните сили беше в първите месеци на управлението си) мотивираше изказванията от ляво и от дясно.

КОНТЕНТ-АНАЛИЗ НА ПРЕДАВАНЕТО

Програмата бе излъчена в късния неделен следобед. В първите минути тя симулираше началото на едно обичайно „Ку-Ку“-предаване. По-късно нормалният ход на предаването бе прекъснат, на екрана се появи заставката на Канал 1, последвана от известен телевизионен водещ, който обяви, че се очаква извънредно изявление от Президента. От това момент нататък на екрана се появяваха мнозина телевизионни водещи и журналисти. Бяха излъчени кадри на атомната централа и репортажи, които симулираха ситуация, в която достъпът до нея е строго забранен, без да се казва директно, че има авария.

Включването на изказвания от атомни експерти допринесе за ефекта на автентичност. Един от тях говори за действията, които трябва да предприеме населението в случай на авария. Неговото изказване бе прекъсвано от сцени на паника в студиото. Друг отричаше в изказването си всякакви възможности за радиоактивно замърсяване и окачествяване като спекулации на медиите евентуална опасност от авария в атомната централа. Никой от тях не подозираше контекста, в който ще бъдат използвани изказванията им.

Бяха използвани класическа музика („Четиригодишни времена“ на Вивалди), анимационни филми и видеоклипове, за да подсилят илюзията за извънредност на ситуацията.

Във втората част на 60-минутното предаване, излъчвано на запис, на екрана през равни интервали от време се появяваше надпис „Вие гледате студентска програма „Ку-Ку“. Въпреки това зрителите, които от дълго време са се опасявали, че авария в атомната централа е твърде вероятна, повярваха в реалността на ситуацията.

СОЦИАЛНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ПРЕДПОСТАВКИ

През 1991 година страната все повече затъваше в дълбока икономическа криза. Според някои специалисти, социалното бреме на тази криза, предшествана от 40 години комунизъм, който бе последван от дълбоки промени във всички сфери на обществото, е по-тежко в сравнение с това в САЩ през трийсетте години. Хората бяха изправени пред множество нови проблеми. Безработицата беше станала част от ежедневието; инфлацията растеше; левоът се обезценяваше и спестяванията се топяха за месеци; престъпността нарастваше. Чувства на безпокойство и несигурност владееха съзнанието на хората. Те търсеха пътища за излизане от ситуацията, но досегашният им социален опит не можеше да помогне в новите условия. Това водеше до безпомощност и фрустрация при вземането на рационални решения.

Последствията от атомна авария са добре известни на обществеността в България, където 70 % от електрическата енергия се произвежда от атомната електроцентрала в Козлодуй.

През есента на 1991 г. бяха изминали пет години от Чернобилската авария и нейните дългосрочни последици бяха започнали да се проявяват. Общественото мнение и до днес определя увеличението на случаите на левкемия при децата като една от нейните последици.

През същата година двама високопоставени в миналото служители получиха присъди за задържането и укриването от обществеността на информацията за опасните за здравето последици на аварията в Чернобил.

Двегодишните присъди бяха посрещнати с възмущение от обществеността, за която това беше болна тема. Споменът за седмиците след Чернобил, когато новината бе задържана от режима шест дни, а по-късно бе представена неточна информация, беше още твърде пресен.

След май 1986 г. световните медии тиражираха дискусията за употребата и сигурността на атомната енергия, като представиха позициите „за“ и „против“. На международно ниво публичната дискусия се съсредоточи най-вече върху сигурността на атомните централи в Източна Европа, между които е и централата в Козлодуй. Като допълнение съобщения за някои проблеми и затруднения от ежедневната работа на централата бяха тиражирани с готовност от български и чуждестранни медии в месеците преди скандалното телевизионно предаване.

Темата за наближаващо национално бедствие и нужда та от самосъхранение станаха част от ежедневните обществени нагласи.

Посочените фактори, както и високата степен на доверие в телевизията са най-вероятните причини на шокиращото въздействие на предаването.

Според изследванията от този период телевизията е най-достоверната медия в очите на публиката; над 50 % от изследваните приемат информацията, разпространявана от БНТ за автентична, независимо, че зрителите са имали достатъчно основания да не вярват в държавните медии, както в случая с Чернобилската авария.

ОБЩЕСТВЕНАТА КОМУНИКАЦИЯ В КРИЗИСНА СИТУАЦИЯ

„Скандалът Ку-Ку“ разкри неподготвеността на ръководството на отговорните институции да предприеме незабавни действия в непредвидена кризисна ситуация.

През въпросния неделен следобед тогавашният министър-председател беше информиран за предаването и породената от него паника от майка си. По време на предаването медиите, Министерството на вътрешните работи и Гражданска защита регистрират хиляди телефонни обаждания. Без реакция остава Постоянната правителствена комисия за защита на гражданите при аварии и бедствия, липсва система за информация и при дежурния офицер от Гражданската защита.

В критичния момент част от хората, които вземат решения, предприеха действия, с които да овладееят ситуацията. Но при липсата на адекватна стратегия те се осланяха на личностните си реакции и заради това не успяха.

Първите коментари за предаването бяха излъчени по БНТ петдесет минути след неговия край. Коментарите и изказванията демонстрираха липса на ясни отговорности на институциите и тяхното ръководство в ситуация като възникналата през този ден.

На следващия ден инцидентът зае първите страници на пресата и първите минути на новинарските емисии по радио и телевизията. Новината премина далеч извън границите на страната.

След този случай беше образуван скип под ръководството на министър-председателя, който да координира потока от информация и действията в кризисни ситуации. Започна и разработването на стратегия, включваща мерки за безопасност на гражданите при непредвидени ситуации на бедствия и аварии.

Във времето до инцидента Гражданската защита беше възприемана като част от предишния тоталитарен режим. До 1990 обучението в средните училища включваше начално военно обучение и обучение по гражданска защита, провеждано от специални отдели и преподаватели. След 1989 началното военно обучение беше премахнато, а отделите на Гражданска защита в училищата постепенно биваха закривани.

На първо място инцидентът демонстрира неподготвеността на отговорните институции да реагират на реална ситуация. След него Гражданска защита въведе програма за връзки с обществеността, която беше изработена от специалисти. Беше създаден президентър и система за координация на информацията с медиите при непредвидени обстоятелства. На Гражданската защита беше предоставено радио- и телевизионно време за предавания, които да разглеждат проблемите на безопасността на гражданите при аварии и бедствия. Медите приеха ново, позитивно отношение към институцията и нейната дейност бе отразявана в най-гледаното и слушано време.

Кризата, която предизвиква телевизионното предаване, би помогнала при създаването на адекватна и прозрачна комуникация, на информационни и административни процедури, с които да се избягнат ситуации като описаната, както и да гарантират уместни действия в реална критична ситуация.

НЕОБХОДИМ КОМЕНТАР

Разгледаният случай е класически пример за това, как липсата на обоснован план за кризисен мениджмънт може да доведе до хаос и почти до бедствие. Макар че отразява в определена степен какво стана в Чернобил, този случай се оказва за щастие шега, а не реална ядрена авария.

Както е подчертано в анализа, инцидентът разкри твърде ясно отсъствието на необходимите административни процедури за посрещането на кризисни събития. Не е изненадващо, че този черен хумор предизвиква остро противопоставяне, тъй като съществуваше дълбок страх от възможни инциденти от този вид. Дори в САЩ срещу научнофантастичното радиопредаване на Орсън Уелз през 1938 е имало необикновено силна реакция.

От органите на властта се очаква, че са направили изводи от този случай и предприемат необходимите действия, за да се избегне в бъдеще посрещането на критични обстоятелства с подобни объркани и неподготвени действия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арьсън, Е., Човекът – „социално животно“. С., 1984.
2. Градев, Д., Събитията в жизнения път на личността, С., 1984.
3. Капферер, Ж.Н., Слуховете, УИ, 1992.
4. Маклуън, М., Средството е съобщението, сп. Съвременна журналистика, 1990, кн. 3.
5. Моль, А. Социодинамика културата, М., 1973.
6. Петев, Т., Масовото общуване и личността, С., 1984.
7. Хабермас, Ю., Структурната промяна на публичността, УИ, 1995.
8. Kantil, H., The invasion from Mars, Princeton, 1940.

ТЕКСТЪТ – СЪУЧАСТНИК НА ПРЕСТЪПНОСТТА?

Петър Деянов, Румяна Драгоева

„Садисти убийци вилнеят из страната“, „Тежко блудство с дете“, „Удушвачите у нас – тази страшна смърт“, „Патологично блудство или престъпина перверзност“, „Жора, нарязани на късове, кърваво насилие, зловеща смърт.“ – това не са просто факти, нито само заглавия от свободния български печат. Това са внушения, които отпращат към интерпретация на реалността.

При анализ на текстове от пресата преди промяната от 1989 година, агресивността се среща като естествена характеристика на „чужди“ системи и държавни практики и като извънреден факт от „нашата“ действителност, при това винаги персонафицирана в една или друга конкретност. Онова, което бе вчера – границата на еднозначно обвързване на понятието, асоциации и семантика, вече не съществува. Днес агресивността е множествена характеристика в социалното поле. Многократно нарасналата честота на употреба води до нарастване на семиотичността и съответно – до размиване на границите. Понятието „агресивност“ очертава дискурса на една нова естетика в прочита на престъпното творчество: напористото, налагащо се, безапелационно, ефектно и властно поведение – фабулизирано и означено със знака на ценност. И колкото този факт на реалността и пиетата към нова зримост нараства, толкова намалява еднозначно отрицателната оценка.

Но и „преди“, и „сега“ агресивността си остава видима, конкретна и доказуема преди всичко чрез своите физически проявления – сведена до сетивния контакт между жертвата и нейния насилник в границите на събитието, което юридически се означава като **престъпление**. Убийството придобива смисъл на естетическа проекция на крайното и невъзможността за диалогичност между човешките пространства. Така от нещо, което е било „извънредно“ много повече, отколкото прикривано или изказвано чрез евфимизми, се стига до повсеместен произвол. (Смразяващият преди години кръвта „Жоро павето“, изправен пред лицето на днешните престъпни подходи, е едва ли не шегаджия с липса на въображение).

Престъпната типология на агресивността отговаря на нарасналата азовост на социалното пространство – с характерното разкъсване на връзки, загуба на ценности, норми, ориентири. Престъплението и престъпникът придобиват (в случая чрез текста) естетическа зримост, която се превръща в своеобразна защита на това ново поле на социална активност, макар и с отрицателен знак.

Аналитичният на прочит е насочен към убийството като престъпление срещу личността. Ограничаваме и обекта на изследване – като от общия масив данни, основание за коментар, ще бъдат взети четири вестника, отговарящи най-пълно на двете основни, доказани чрез подхода на изследване, типологии за интерпретация на реалността на фактите. Дори само поради обстоятелството, че за два от тях – „Антени“ и „166“ – престъпността е основна тема, а при „Уикенд“ и „Неделен детектив“ – едно от полетата за журналистическа намера.

И в реалността (по данни на МВР за изследвания период), и в текста на първо място е криминалната престъпност. Тя включва престъпления срещу личността (предумишлени и непредумишлени убийства, телесни повреди, блудства, насилствен хомосексуализъм, изнасилвания и др.), както и престъпления срещу собствеността (кражби на лично и държавно имущество, на моторни превозни средства, грабежи, измами и др.).

Престъпленията срещу собствеността имат най-голямо пространство в ракурса на обогатяващата се престъпна практика. Текстовете като цяло обаче преобръщат тази реалност и поставят в центъра на фактологията престъпленията срещу личността. Приоритетно се показват умишлените убийства, следвани от изнасилванията; блудствата; насилствения, садистичен хомосексуализъм. Защото журналистът не е само пре-предавател на факти, но той активно и целенасочено осъществява и техния подбор, и тяхната интерпретация.

Констатира се преднамерена журналистическа експлоатация на факта. В пряка обвързаност с това са и оценките на експертите-криминолози. Те потвърждават типологично експлоатацията на криминалните деяния като отражение на разрушителния пиетет към квази-културните ценности и политическия екстремизъм.

Спрямо посочените четири вестника, фактите се подреждат по следния начин:

„Най-изкривен образ“ на престъпната практика представя в „Неделен детектив“, който акцентира върху престъпленията против личността – главно убийства, изнасилвания, блудства. Те съставляват 52 % от проблематиката на анализирания текстове. Следва в „Уикенд“ със значима раз-

лика, или 25 % от текстовата действителност. При него се разширява типологията на представената престъпност чрез включване на още теми: младежка престъпност, наркобизнс, проституция, престъпления против реда и обществената нравственост, против правата на гражданите. При останалите два вестника „Антени“ и „166 часа“ картината на фактите е в значителна степен по-близка до реалното състояние.

Мотивацията през погледа на журналистите от вестниците е изнесена предимно в сферата на личностното самооказване – като себеутвърждаване под формата на безапелационен, единствен път за спасяване от властничеството и постоянния контрол, подчинени на произвола на аза.

Възможността деянието да бъде описано в полимотивирания вариант на дълбочинните надпрагматични сфери на човешка активност тук не присъства. На практика се извършва акт на категорично едностранчива оценка. Изключени са в „Антени“, който обвързва фактите с повече възможни каузални зависимости, но предимно с политическата ситуация и „несъществуващата“ юрисдикция.

Останалите три източника извеждат и проектират мотивацията извън системата на социума. Пренасят я преди всичко в сферата на личния произвол, като опит за самозиява на всяка цена – т. е. идеалът на търсената известност, присъствие, зрим и неапострофиран от последните.

Подобна едностранчивост при търсене на мотивацията за престъпната агресия говори за **фабулизиране на извършителите на деянието** и в такъв случай може да се говори за „преднамереност в търсенето на мотиви“.

От друга страна, тази едностранчивост, съчетана в същото време с предизвикване на множество асоциации в сфери, чужди на самото убийство, сочи измамността на определяния от експертите като „аналитичен“ подход при интерпретацията на факта. Нарастването на асоциативността, наблюдаваната полисемантична обвързаност и на текста, и на извънтекстовото пространство, което доминира над него, е по своята същност агресивен похват, а следователно – инструмент за имитиране на реално хаотично културно пространство. В него убийството присъства като факт, без обаче да доминира като форма на антисоциална активност (тогава и все още).

В текстуалните означения като „Криминална хроника“, „Крими-обектив“ или просто „Кримка“, убийствата, извършени „тук“ и „сега“, са фокус на престъпната агресивност. Независимо как са поднесени – с лаконичността на полицейската сводка или чрез почти романизираны интерпретации, превръщането им в смислово ядро на проблема е очевидно. При това доминира такава типология на пред-

ставяне на факти от реалността, която може да бъде наречена „черна хроника“. Тя се представя от „изключителни случаи“ и цели сигурен ефект за задоволяване на любопитството и жаждата за зримост към страшни и садистично поднесени истории, чийто „главен герой“ е престъпникът.

Жертвата е забравена, изтласкана, превърната в „тяло“, което винаги ще остава сякаш бездуховен обект на насилието, за да властва субективността на насилника. Оттук може да започне „историята на духовността“. Защото фактът на осъществяната агресия води след себе си също така агресивно налаганата санкция. Една абстрактно поднесена по смисъла на митологичното построение простъпка води както до наказание, така и до суровите норми, целящи предупреждение.

В публичното пространство именно чрез текста личността се представя като властваща сила на противопоставянето. Самото фабулизиране е производно на агресивността, целяща да измести проблема посредством нарастване на семантичността на понятието „агресия“ и оправдаване на присъствието ѝ в катаризисни ситуации чрез връщане назад, към онтологията на самата агресивност, зададена сякаш априорно и властваща безнаказано.

Ето как в крайна сметка текстовете предимно постигат онова, към което престъпникът се стреми – зримост и присъственост в социалното пространство. Текстът се явява **съучастник на агресивността**.

Вследствие естетизацията и нейните послания, извършващият престъплението и осъществяващият наказанието сменят позициите си и престъпникът се превръща в „жертва“ на съществуващата наказателна практика.

Престъпната практика днес може да бъде заплатена и предварително. Поради непрекъснатото повторение на самото събитие, жертвите са просто „множащи се обекти“. А престъпниците са не само едни от най-коментираните личности от социалната действителност, но и „законодатели“ на нормите на поведение и правила на играта. Имаме основание да твърдим, че текстовете, описващи убийства, в по-голямата си част представят именно „действия с обекти“, безотносително дори към наказанието и вследствие на това „събитието“ поражда други асоциативни връзки в нов естетически план. Героиката на превенцията и сигурността остава некомментирана. Тя се утвърждава като „неперспективна“ във времето, което ще последва.

Вестникарите, усетили, че самият акт на насилие, поради повторемостта си, се посреща с тих ужас и почти апатично, се насочват към експлоатацията на детайлите и към техниките на изпълнение. Така отнемането на живота се превръща все повече в пикантна подправка за печатните издания.

Въпросът „Защо?“ се оказва изместен от въображаемо разигравани ситуации, отнасящи се към описанията „Как“ точно ще бъде осъществено онова, в чиято присъственост няма никакво съмнение – точно така, както нямаме и защита. И съвсем логично при анализа бяха регистрирани най-често емоционални реакции на страх, чувства за безизходност, тревога, ужас и... апатия.

Разкъсвайки причини и следствия, измествайки мотивацията, прикривайки предисторията, в края на краищата лесно се постига разрушаването и на самото престъпление. А както казва Ролан Барт „престъпление без причина е престъпление, което лесно се забравя“.

Властвува агресивността и на самата интерпретация, като проява на друг произвол – на авторовата позиция. Това се постига – на фактологично ниво – чрез подбор на определена типология престъпления (в случая – убийствата, предшествани от брутални изнасявания). На второ ниво – чрез характеристиките на текста и обвързването му с извънтекстуалното пространство на изображенията, провокиращи асоциации от разнородни семантични полета. От своя страна това логически обвързва с регистрирания при този интерпретативен подход „социален страх“, предизвикан в 35 на сто от публикациите във в. „Уикенд“ и едва в 15 на сто – при в. „Неделен детектив“. По-ниските показатели във втория вестник се обясняват преди всичко с типологията на онагледяване (главно чрез фотографии, изнесени не само извън конкретния текст, но и извън темата „убийство“). Не става въпрос за апокалиптичното обвързване на Власт и Потентност в графиките на Анри Кулев във в. „Култура“, където физическото овладяване на тялото е разголен знак на бруталната и агресивна властност. Проблемът тук е в самата порнография. Или – извънтекстуалните послания предизвикват асоциации между два реални и зрими факта и по логиката на паралелното си въздействие достигат до преливания една в друга реалности. Пренасят се не само садистични послания от текста към пищната жива плът на разголените красавици, но мъртвото тяло на жертвата сякаш започва да витае в еротичните пространство. Така се постига характерната (в най-голяма степен за в. „Неделен детектив“) диспропорция на самото обвързване между текст и образ. Смесово онагледяването доминира над текста, като в психологически план създава дискомфорт на възприетост, дисхармония на естетическото несъответствие, вследствие привидната им необвързаност. Психологически, едновременно със страха, се регистрира и „липса на съпротива“. Потъва се в поднесено по такъв начин „равнище на реалност“ (според терминологията на Итало Калвино), в което фактът от

реалността, облепен с нови знаци, предизвиква психологически афектни реакции, чиято разпознаемост и интензитет блокират възможността за рационален отговор.

Така чрез механизма на естетизиране на престъплението, престъпника и техниките за убийство, фактите търпят текстуални и извънтекстуални „корекции“, подлагат се на метаморфоза; превръщат злодеянието просто в пикантен подлистник на съвсем друг тип четиво. Виждаме как убийството се експлоатира, за да продава порнография.

Самото митологизиране е механизъм, съхраняващ индивидуалното и масовото съзнание при ситуации на фрустрация при културен разпад. То е нагласа на самия тип човешка съзнаваемост, преобозначаващ фактите от действителността. То е и несъзнателно изтласкване на дискомфорт, породен от несъответствието между реалност и информация, при нестабилност на критериите за оценка.

Текстът се превърна в **сучастиник на агресивността**, правейки я реална и зрима характеристика на полета с различна понятийна отнесеност. Той се превърна в **„наръчник за бруталност“**. Техниките на престъплението се превръщат в **техники на властта**.

Сравнителните анализи за периода 1993–1994 г. сочат единствено още по-агресивното налагане на изброените техники в социокултурното пространство. Престъплението вече дори не става за сензация. Лексиката за описание на агресивността е навлязла трайно в журналистическия речник. А този стил на поведение е станал норма – от парламента – до уличните свадни. В същото време, според данни от европейско изследване за 1995 година „... всеки трети българин си говори сам“. Условно наречените „кръстници на мафията“ се появяват по страниците на печатните издания, описвани почти като легендарни герои. Сблъсъците между борческите групировки са нещо обичайно и в по-голямата си част звучат като „една предизвестена смърт“ – и то отново чрез медиите. Природата на инстинктите се намеси във всички сфери на действителността, а производът над и със словото стана повсеместен. Затова може би трябва да си отговорим и на още един въпрос – за митологизирането на самата журналистика като неподвластна и недостъпна на всяка социална йерархия. Защото докато журналистическата етика и журналистическият морал бъдат нещо сякаш априори зададено и по правило различни и по-висши от останалите социални норми, докато бъдат възвеличавани едва ли не като единствен достоверен коректив на останалите власти, това е знак за загубата на ценности. Всяка професия има свой нравствен кодекс. И колкото по-голямо е полета на властта, упражнявана чрез нея спрямо „другите“ в социума, толкова по-голяма е ролята

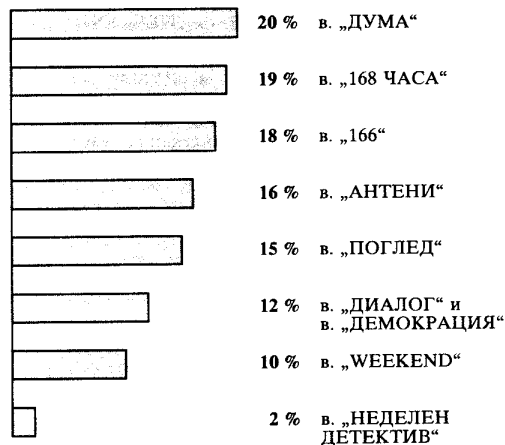
на автоцензурата. Констатацията днес в журналистическите среди е точна, но за съжаление отлавна известна истина.

Когато идеологическите догми са заменени от властта на парите, а понятия като „култура“ са превърнати в удобни алиби за нечий пошлост писания... Когато честността има конкретна цена, която се определила не от четящите, а от онези, които диктуват какво ще се чете...

В подобна ситуация Престъпниците диктуват на Политиците. Страхът на „масовата аудитория“ преминава във все по-апатично приемане на чужди оценки, мнения, формули и внушения. „Четящият“ става удобен за **манипулиране обект**, поредното тяло и в подобна ситуация текстът може да се окаже проводник на зараждаща се диктатура, която дава максимална сигурност на максимален брой индивиди и би могла да бъде оценена и като „спасение“.

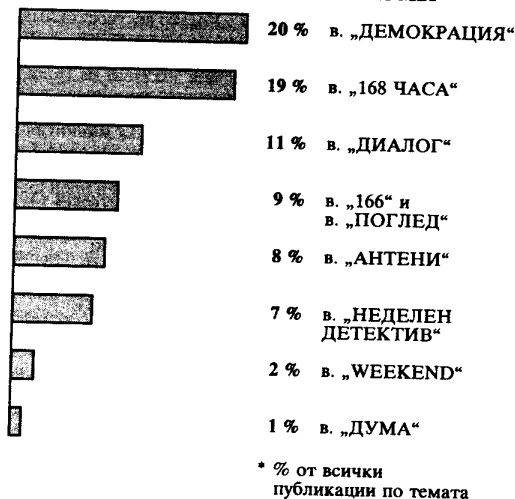
ТЕКСТЪТ В НАБЛЮДАВАНИТЕ ПУБЛИКАЦИИ ПРЕДИЗВИКВА ПСИХОЛОГИЧЕСКА РЕАКЦИЯ НА:

НЕТЪРПИМОСТ СПРЯМО ОПИСВАНИТЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

* % от всички публикации по темата

НЕДОВЕРИЕ В ОРГАНИТЕ НА МВР

* % от всички публикации по темата

ВЛАДИМИР ДИМИТРОВ СИМЕОНОВ е роден през 1932 г. Завършва журналистика в Софийския университет през 1955 г. От 1972 г. е доктор на филологическите науки, а от 1976 г. – доцент във факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет. Работил е 25 години в периодичния печат – от репортер до директор на Дирекция „Печат“ при Министерския съвет. Публикувал е книгата „Средствата за масова информация и социално управление“ и други изследвания върху печатните медии и журналистическото творчество. Съставител и издател е на редица сборници от научни текстове върху масовата комуникация.

БОГДАН КРЪСТЕВ е роден през 1940 г. Завършва Юридическия факултет на Софийския университет през 1965 г. и Криминална академия в Москва през 1971 г. Дълги години работи в Службата за борба с криминалната престъпност в Министерството на вътрешните работи. През 1985 г. завършва задочно Факултета по журналистика на Софийския университет и работи като журналист във в. „Кооперативно село“, списание „София“ и вестник „Подкрепа“, а от 1993 г. е на свободна практика. Публикувал е книгите „Разкази без алиби“ (1992) и „Моята служба полицейска“ (1993), както и много материали в периодичния печат.

ГАЛИН БОРОДИНОВ ГАНЕВ е роден през 1967 г. През 1994 г. завършва специалност журналистика във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет. 1991–93 г. работи като сценарист и редактор в студентската телевизионна програма „Ку-ку“, като репортер в информационните предавания на БНТ. От 1995 г. е редовен аспирант във Факултета по журналистика и масова комуникация, катедра „Комуникация и връзки с обществеността“.

ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ КОНСТАНТИНОВ е роден през 1947 г. в София. Дипломира се като юрист в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през 1972 г., а през 1974 г. защитава докторска дисертация в Хумболтовия университет, Берлин. Хабилитира се като ст.н.с. през 1983 г.; от 1991 г. е професор в Института за правни науки при БАН. В периода 1993–94 г. е негов директор. От 1995 г. е директор на Института за политически и правни изследвания, София. Той е автор и съавтор на редица монографични изследвания в областта на международното право, публикувани в страната и чужбина. От 1993 г. е член на

Европейската комисия за правата на човека към Съвета на Европа в Страсбург.

ЗДРАВКО ЦВЕТКОВ РАЙКОВ е роден през 1946 г. в София. Завършва Висшия икономически институт, специалност политическа икономика и социология през 1972 г. Редовен аспирант в Института по социология на БАН; доктор на философските науки, 1978 г. Работи като журналист във в. „Работническо дело“; сътрудничи на радиото и телевизията като водещ и коментатор. Публикувал е четири монографични изследвания в областта на масовите комуникации, общественото мнение и модерните комуникационни технологии. От 1989 г. е доцент във Факултета по журналистика и масова комуникация. Главен редактор на сп. „Пбблик рилейшънс и реклама“, 1995 г.

ИВО ГЕОРГИЕВ ПРОКОПИЕВ е роден през 1971 г. Завършва специалност финанси в Университета за национално и световно стопанство, София, през 1994 г. Специализира финансов журналистика в агенция „Ройтер“, Лондон, 1992 г. Започва професионалната си дейност като журналист във в. „Пари“, където работи от 1991 г. от 1992 г. За кратко време е управител на всекидневника „Отечествен вестник“ и главен редактор на в. „Банкер“. От 1993 г. е главен редактор на седмичника в „Капитал“.

КРАСЕН СТОЙЧЕВ е роден през 1954 година в София. Завършва право в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Доктор е на юридическите науки от 1985 г. и стариши научен сътрудник II степен в Института за правни науки към Българската академия на науките от 1990 г. Чете курса от лекции по облигационно право в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Той е автор на книгите: „Непаричните санкции при договорните отношения между фирмите“ и „Търговски дружества на капитала: мениджмънт и неговата правна регламентация“. Публикациите му са в областта на гражданското и търговското право. През 1993 година е бил гост-професор в Юридическия факултет на Американския университет във Вашингтон (САЩ). Член е на Съвета по законодателството при 37-то Народно събрание.

КУРТ БРАУН е роден през 1945 г. Завършва история на правото и след втория държавен изпит е назначен за постоянен сътрудник в Комисията по петициите при Парламента на Германия. По-късно е приет за член на ръководството на Централната комисия на немската рекламна индустрия. През 1981 г. започва работа като адвокат, а от 1983 г. ръководи собствена адвокатска кантора. Специализира в областите на медийното, авторското и конкурентното право. Работи като референт при обучението и следдипломната квалификация на журналисти и медийни специалисти. Консултира издателства и средства за масова информация по юридически проблеми. Като адвокат представя издателства в съдебни дела. В качеството на експерт по медийно право участва в международни семинари.

МАНФРЕД ПЮТЦ е отговорен редактор в Западногерманската телевизия (WRD) в Кьолн. WRD е най-голямата публично-правна радио- и телевизионна станция в Германия и е част от ARD (работна общност на радио- и телевизионните станции на Германия). Преди това той е работил предимно като редактор и репортер за новинарските предавания на ARD. В момента ръководи контролната служба за качество и акцептирането в Западногерманската телевизия. От октомври 1992 до август 1995 г. той представлява фондация „Фридрих Еберт“ в Прага като ръководител на проекта „Насърчаване на медите в посткомунистическите страни на Централна и Източна Европа“ и организира редица значими семинари, тренировъчни курсове, ателета, информационни пътувания и други подобни мероприятия в Чешката република, Словакия, Полша, Унгария, България и Румъния.

МАРИЯ КОЗАРЕВА-СЛАВОВА е родена през 1953 г. в Пловдив. През 1976 г. завършва Юридическия факултет на Софийския университет. Доктор по право, 1985 г. Специализира в Колежия „Св. Антоний“ – Оксфорд, Великобритания, 1989 г., а през 1993 г. в Калифорнийския университет „Пейпърдайк“, САЩ. Преподава в Юридическия факултет на Софийския университет от 1986 г., а от 1991 г. е директор на програмата по право на Новия български университет. В периода 1991–93 г. е била съветник в Правен отдел на Министерския съвет. Публикации в областта на административното право и защита на правата на човека.

МАРКО АТАНАСОВ СЕМОВ е роден през 1939 г. в с. Видима, Троянско. Завършва висше икономическо образование във ВИИ, София. Доктор по философия и доктор по филологически науки. Професор в Софийския университет от 1984 г. Факултет по журналистика и масова комуникация. Член-основател е на катедра „Комуникации и връзки с обществеността“ към ЮНЕСКО. Автор е на повече от тридесет книги – публицистика, художествена проза и народопсихологически изследвания, сред които са: „Душевност и оцеляване“, „Българинът – познати непознат“, „Трите ключа“, „Народопсихология на българите“ (трилогия). Публикувал е забележителни пътеписи. Автор е на сценарии за филми; работи години в периодичния печат, радиото и телевизията като коментатор и водещ публицистични предавания.

МИНКА ЗЛАТЕВА е родена през 1942 г. в Пловдив. През 1965 г. завършва специалността „Журналистика“ при Филологическия факултет на Софийския университет, след което работи като репортер и редактор в централния столичен печат. От 1977 г. е асистент, по-късно старши асистент и главен асистент във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 1983 г. е на двумесечна специализация във Факултета по журналистика на Университета в Ленинград (днес Санкт-Петербург). От 1986 до 1990 г. е кореспондент на в. „Софийски новини“ в Берлин. През октомври 1990 г. става доктор на политическите науки на Лайп-

цигския университет. Публикации: монография „Репортерство-репортер-репортаж“, многобройни студии и статии по въпроси на историята, теорията и методиката на журналистиката у нас, публикации в Германия, Чехия и Русия.

ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ ДЕЯНОВ е роден през 1951 г. Завършва висше образование по специалността МГИМО и специалност психология във Философския факултет на Софийския университет. Специализира клинична психология и психиатрия, като се отдава на проучвания в областта на психологията на масовите комуникации. Публикува статии и трудове в сферата на общуването. Преподава психология на масовите комуникации в Софийския университет, в Новия български университет и Университета за национално и световно стопанство. Научен секретар на изследователския кръг „Синейдетика“, 1993 г.

РАДОМИР ЧОЛАКОВ е роден през 1964 г. в гр. Пловдив. Завършва специалност право в Софийския университет през 1991 г. Продължава образованието си като задочен аспирант по телевизионно право в Юридическия факултет на университета в Хамбург. Като студент сътрудничи на БНТ – съосновател и редактор на студентската програма „Ку-ку“, 1990–91 г. Работи като юрисконсулт в Българската национална телевизия. Той е хонорарен преподавател във Факултета по журналистика и масова комуникация. Публикува в областта на медийното право.

РУМЯНА ИВАНОВА ДРАГОЕВА е родена в 1960 г. Завършва специалност психология във Философския факултет на Софийския университет през 1985 г. Специализира реклама във Факултета по журналистика и масова комуникация през 1994 г. Работила е като специалист в Научно-изследователския институт по култура. От 1995 г. в Агенцията за социални, политически и маркетингови проучвания „Сова-5“. Специалист е по контент-анализи на пресата, психометрични техники и тестване на рекламни продукти.

ТОДОР ДИМИТРОВ ПЕТЕВ е роден през 1944 г. Завършва специалност телекомуникации в Техническия университет, София, 1969 г. Две години работи за в. „Орбита“ – научна журналистика. През 1971–74 г. е аспирант в Института по социология: след защита на дисертация „Комуникаторът в телевизията“ работи в същия институт и сътрудничи на радиото и телевизията. Специализира социология на масовите комуникации в Полша (1979) и САЩ (1983). Публикувал е статии в български и чуждестранни научни списания и три монографии. Хабилитация, 1986 г. Декан на Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет, 1993–95 г. От 1995 г. завежда катедра „Комуникация и връзки с обществеността“ във факултета и е член на Управителния съвет на „Орбиком“ – международна мрежа на катедри на ЮНЕСКО.

УЛРИХ ШМИД е роден през 1948 г. Следва германистика, театрознание, социология и криминалистика от 1969 до 1976 г. В

периода 1980–1984 г. работи като драматург и асистент-режисьор на театри в Гисен, Бремерхафен и Билефелд. От 1985 г. е журналист на свободна практика, работещ за различни периодични издания. От началото на 1990 г. предприема пътувания на Балканите, чиято цел е организиране и провеждане на квалификационни курсове с практикуващи журналисти от периодичния печат в Албания, България и Румъния.